

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у
Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, М. РЕШЕТАРА, б. проф. Унив.
у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у
Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф.
Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША,
проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду

КЊИГА X СВ. 1—3

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНЕ
д-ра ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА С. К. АКАДЕМИЈЕ

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1931

Језик Матије Антуна Рељковића

(Свршетак)

ТРЕЋИ ДЕО МОРФОЛОГИЈА

I Речи са деκлинацијом

1. Именице

§ 100. Познато је да се у савременој западној групи новоштокавског дијалекта, према старини и врсти језичких црта, разликују три групе говора: најархаичнији (посавски говор), архаичнији (босански) и млађи (далматински). Посавски говор, најархаичнији међу новоштокавским говорима, поред своје најважније особине — употреба ~ (= чакавском ') има међу облицима различитих имена доста старине: у gen. plur. има облика без *a*; у dat. plur. именица м. и ср. рода: *om*, *im*, *ma*; у dat. и instr. plur. ж. р.: *ama*, *am*, *ami*; у loc. plur. именица м. и ср. рода: *i*, *ima*, *im mi*; у loc. plur. именица ж. р. *a*.¹⁾ — Рељковићева деκлинација овога је типа. У њој се, само још у јачем степену — што је с обзиром на време сасвим природно — налазе готово све ове особине. Да се то јасно види изнећу овде у табеларном прегледу све наставке облика dat.-instr. и loc. plur. који се у делима налазе.

	м. р.	ср. р.	ж. р. на -а	ж. р. на сул.
dat.	-om (-em) -ovom (sino- vom)	-om (udom)	-ama -a ^н -ami (ovcami)	-ma -ima (bolestima)
instr.	-i (-ovi)		-ama (обично) -ami (ређе) -am (најређе)	
loc.	-i (-ih)	-i (-ih)	-a (-ah) -ama (ретко) -am (најређе)	-ima (milostima)

¹⁾ А. Белић, Штокавски дијалекат. НЕСШ. IV.

§ 101. Од значаја је, ради потпуности опште карактеристике, да овде изнесем у оваквом прегледу наставке ових падежа из табеларног прегледа именичких наставка који је Рељковић дао у својој граматици (стр. 62, прво издање).¹⁾

dat.	<i>em, im, om</i>	<i>am ili ama</i>	<i>im ili ima</i>
instr.	<i>ih, im, ima</i>	<i>ami, ama</i>	<i>ima</i>
loc.	<i>ah</i>	<i>ah</i>	<i>ih</i>

Када се ова два схематичка прегледа наставка ових падежа испореде, види се да се не слажу у свему. У делима има и loc. plur. на *ama, am, ima*, а у граматици loc. = gen. Затим, у делима нема ни једног облика с наставком *-im* иако се тај наставак у савременом говору његовога говора налази, а има га и код других славонских писаца.²⁾

а) Именице мушкога рода

§ 102. Nom. sing. — а) У савременом књижевном језику необичне су без наставка *-in* у ном. sing. именице: *čoban* (тур.) Р 409 II и *tiran* (der Tyrann > tyrannus) Е 316.³⁾

б) Именице с основом на *-lc* имају у ном. sing. готово увек наставак *-oc*, место књижевног *-lac*: *vladaoc* N 473, *robioс* Pr 585 *pokaraoc* Pr 565 (12), *poklonioс*, *primaoc* Pr 585 (57), *davaoc* Pr 588 (66), *kupioс* Pr 588 (65), *povirovaoc* Pr 590 (7). — Са наставком *-lac* забележио сам само: *prodavalac* Е 190, *pribivalac* N 466. Облика на *-oc* има и у граматици: *oštrioс* 419 а, *pritiskaoc* 421 а, *pro-*

¹⁾ Према наставку у gen. sing. Рељковић све именице дели на три врсте. У прву врсту убраја оне именице које у gen. sing. имају наставак *a*, у другу с наставком *e*, а у трећу с наставком *i* у gen. sing. Разликује седам падежа: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, ablativ и „sedmi casus“. Његов ablativ, наш седми падеж, у ствари је gen. уз који се узима предлог *od*, а његов „sedmi casus“ наш је instr. У поменутом табеларном прегледу износи све наставке свих именица, и за јединину и множину. Ваља поменути да за voc. прве врсте вели: „на *e* или како *nom.*“, а за instr. sing. именица на сугл. „с *ju* или с *jom*“.

²⁾ *Rad* 180, 162.

³⁾ За именице на *-in* Рељковић у граматици каже: „Koja izhode na *in*, па priliku: *Krstjani, Señani* etc., а nije: *Krstjanini*... etc. Izvadi *Turčin*, koja ima in plur. nom. *Turci*, а nije: *Turčini*...“ *Gr* 67 VII.

davaoc 422 а, *kupioc* 421 б, *zlatošloc* 421 б, *pivaoc* 421, а и на *-lac*: *vilotkalac* 421 а.¹⁾

с) Туђа имена налазе се обично у нетранскрибованом облику: *Esopus*, *Ovidius*, *Virgilius*, *Horatius*, *Juvenalis* — све у S I 62*, *Mojstes* S II 3035, *Agatopus* E 182, *Darius* P 345, *Aldovandos* O 506, *Sikstus* NS 615 итд.

д) Нека имају двојак облик: *Nektaban* E 216 и *Nektabanus* E 221, *Sokrata* NS 611 и *Sokrates* E 330.

е) С наставком *-o* у пом. sing. находе се само ова: *Eusebio* S I 1591, *Strabo* S II 54, *Fedro* S II 62, *Ilirio* S II 73, *Cicero* (према *Цицерон* — иначе је *Cicero* и *Strabo*, правилно) Pr 574 (31).

ф) Према пом. *Sokrata* има gen. *Sokrate* E 330 XXXI, а према таком пом. су и gen. *Karle* Pr 591, *Caesare* S I 1887 и dat. *Herkuli* E 342.

г) Од страних речи са два консонанта у основи налазе се пом. и са вокалом *a* између та два консонанта и без њега: *sakramenat* S II 1577, *testamenat* P 354, *tempal* E 225; — *kompliment* E 288, P 354, *elefant* P 445.²⁾

х) Бележим и ове номинативе: *obrster* S II 135, *Aleksander* P 345, *minister* N 613 (7).

и) Облици: *Mije* (gen.) S II 192, *gosi* (dat. — hypokor.) S II 881, *gosu* (acc.) S II 798, гласе по деклинацији именица на *-a*, али се те именице могу мењати и по првој деклинацији.³⁾

§ 103. Voc. sing. — а) Именица *sin* има стари облик voc. *sinu* NS 629 (36). Иза некадашњих меких консонаната обични су voc. на *u*: *gospodaru* S II 1273, *oraču* S II 2211, али и: *težače* S II 2211, *orače* S II 2212. Према оваквим voc., на *-u*, има и: *satiru* S II 1757, *veziru* P 360 I, *životu* P 360 I, *svitu* S II, 133.* — Од именице *seľanin* voc. на једном месту, у стиху, гласи: *seľane* (О *seľane* dakle i oraču, zašto tražiš kruha nad pogaču) S II 3443.

¹⁾ И код других славонских писаца налазе се облици и на *-oc* и *-lac* (*Rad* 180, 158). — Код далматинских писаца 18 века обични су облици на *-oc* (*Rad* 209, 206).

²⁾ И код других славонских писаца и код далматинских 18 века има оваквих (*kompliment* и сл.) номинатива (*Rad* 180, 158 и *Rad* 209, 206)

³⁾ Рељковић у својој граматичи (стр. 71, белешка XII) за лична имена на *-a* каже да се мењају по другој деклинацији, на пр.: *Mato* — *Mate* и сл., а при крају додаје: „ali *misao* f. gen. *misli*“(I). Ившић такође вели да се именице као: *Pávo*, *Máto* и сл. у посавском говору мењају само по деклинацији именица на *-a* (*Rad* 196, 211).

б) У неколико случајева налази се пот. у служби вос.: *bratac* S II, *moj dragi otac*¹⁾ E 232 X, P 368 I P 372 IV, NS 618 (21), *Jupiter!* E 225, *paur!* S II 163, о *komorat* E 245 XXXII²⁾

§ 104. *Nom. u acc. plur.* — а) Поред облика пот. plur. на -*ovi* (-*evi*) и асс. plur. на -*ove* (-*eve*) има врло много краћих облика, без -*ov* (-*ev*) испред вокала *i* у пот. и *e* у асс.: *stupi* S I 113, *posli* S I 1436, S II 1255, S II 3426, *vrazi*³⁾ S I 1436, NS 634 (41), *voli* (= *volovi*) S II 2105, *krafi* E 313, E 286 XXV, P 353 (више пута), *miši* E 282 XV, P 405, *lavi* E 299 LX, P 365 V, *kluči* P 354, *vrači* P 421 IX *jarci* E 337; — *kmete* (слаже се са *štete*) S I 37, *posle* (= *poslove*) S I 262, *vuke* S I 302, S I 303, S II 464, *dare* S II 1449 поред *darove* S I 1010, *kvare* S II 1450, *vole* (= *volove*) S I 1658, 1664, S I 1700, S II 2096, S II 2190, *like* (= *lekove*) S I 1880, *puže* S I 1887, *rate* (проза) S II 74, *krafe* S II 2177, E 216, P 416 VI, NS 632 (38) поред *krajeve* S II 22, *hate* S II 2345, *brke* S II 166*, *dvore* E 197, E 220, *skute* E 199 (у стиху), *ždrate* E 266 LXXXIV, *glase* P 386 XI, *duge* (= *dugove*) NS 657 (44), *dile* (= *delove*) O 527 (11).⁴⁾

б) Налазе се и ови примери асс. који су са уметком -*ov* у књижевном говору необични: *fratrove* S I 810, *kurjakove* E 214, *majurove* NS 650.⁵⁾

с) Овде наводим и ове облике пот. и асс. plur.: *zecevi* P 446 IV, *zeceve* E 288 XXXI, P 445 IV, *knezove* S II 70*.

§ 105. *Gen. plur.* — а) У прози нема *gen. plur.* без наставка *a*, а у стиху се налазе ови примери од именица мушкога рода:

¹⁾ Рељковић у граматичи вели: „*Otac* има у једноставном броју два *vocativa*, то јест: *ô otac* и *ô otče*, од којих први се говори родјеному, а други *duhovnomu otcu*“. Gr 64.

²⁾ Маретић каже да се код славонских писаца слабо налази пот. у служби вос. (*Rad* 180, 159), а из далматинских писаца има само један пример (*Rad* 209, 208).

³⁾ О именицама које се у пот. sing. завршавају гласом *g* Рељковић у својој граматичи каже да у вос. имају -*že*, а у пот. plur. различно: *zi* или -*ovi*. Gr 65.

⁴⁾ Ови краћи облици пот. и асс. plur. говоре се и данас у дијалекту пишчева краја (*Rad* 196, 213). — Маретић оваквих облика не наводи из језика славонских писаца (*Rad* 180). — Код далматинских писаца 18 века има оваквих облика (*Rad* 209, 205).

⁵⁾ И овакви облици у употреби су у савременом дијалекту пишчева краја (*Rad* 196, 213).

tomak' S I 304, *Turak'* S II 217, S II 394, *novac'* S II 942, S II 984, S II 2621.¹⁾

б) Рељковић употребљава дуже облике *gen.*, са *-ov (-ev)*, и од оних именица од којих је у књижевном говору у употреби краћи облик, и обрнуто употребљава краћи облик од именица од којих је у књижевном говору у употреби дужи облик: *koñeva* S I 1660, S I 1712, E 202 LXX поред *koña* S I 1626, E 184, P 418, *oblakova* E 225, *stakorova* E 237 XXX, *stakoreva* P 371 IV, *kurjakova* E 253 LI, E 263 LXIX (bis), *majmunova* E 290 XXXVI²⁾; — *hatā* S II 2314 поред *hatova* S I 1018, *kraļa* P 418 VII, N 470, P 2600 NS 627 (36), *kmeta* NS 655 (44), *griha* Pr 570 (23), *puka* (где је plur. необичан) O 490.³⁾

с) Са наставком *i* налазе се само ови *gen.*: *mravī* S I 2900, *miseci* E 222, *talenti* S I 124, *forinti* S II 942, NS 644 (43), *Alfonsi* (где је множина необична) NS 632 (38)⁴⁾, *groši* S I 1512, *gostu* S II 1048.

§ 106. *Dat. plur.*⁵⁾ — а) Готово једини наставак за *dat. plur.* је *-om (-em)*: *kapitanom* S II 70, *vičnikom*, *generalom*, *komornikom* S II 2347-9, *kurjakom* E 214, *odpadnikom* E 219, *orlom* E 221, *psom* E 271, *svidokom* E 298, *govornikom* E 252, *siromahom* P 356, *lavom* P 373, *majmunom* P 454 X, *medvidom* P 456, *crvom* N 473, *bubregom* O 518 (11), *apostolom*, *biskupom*, *parokom* NS 628 (36), *međugovornikom*, *principom* NS 632 (38), *tatom*, *hrsuzom* NS 642 (42). И иза консонанта *r* редовно је наставак *-om*: *kockarom* S II 1130, *obstarom* S II 2349, *poglavarom* S II 2350, *likarom* S II 2492, *pastirom* S II 2138, *vitrom* S II 168**, *skularom* E 200, *jagarom* P 364 IV, *vezirom* P 365 IV, *ovčarom* O 515 (3), *majstorom* O 527. Од именица на *-telj* употребљава облике на *-om* и *-em*: *prijateļom* E 195, *neprijateļom* E 218, *roditeļom* E 272 (више пута); — *neprijateļem* Pr 576. Овако и од именице *kraļ*: *kraļem* E 216.

¹⁾ У Давору (Свињару), родном месту Рељковићеву, и у другим местима у Славонији говори се и данас *gen. plur.* без *a* (*Rad* 196, 213—214). — Маретић каже да славонски писци само ради стиха изостављају *a* у *gen.* и наводи *sinak* из дела Грге Чеваповића и два примера из Сатира Рељковићева (*Rad* 180, 160). — Далматински писци имају *gen.* без *a* од речи с непостојаним *a*, а од речи без непостојаног *a* имају обично *gen.* са *-ov (-ev)* (*Rad* 209, 209).

²⁾ И у савременом посавском говору и код других писаца славонских 18 века има ових дужих облика *gen.* (*Rad* 196, 214 и *Rad* 180, 157).

³⁾ Оваквих облика нема код Ивића, а Маретић наводи два три примера из језика других славонских писаца (*Rad* 180, 157).

⁴⁾ Овакви се облици говоре и у савременом књижевном језику нашем.

⁵⁾ У граматичи Рељковић за *dat. plur.* даје наставке: *-em, -im, -om*. Gr 62.

b) Од именица којима се основа завршава сугласницима: *c, ć, j*, редован је наставак *em*: *Slavoncem* S II 69, *pribivaocem* S II 71*, *zločincem* E 219, *mrtvacem* E 268, *parcem* Pr 591, *vladaocem* N 493, *povcem* NS 644, *mladićem* E 253, *pilićem* E 294.

c) Са наставком *-ovom* забележио сам само *svatovom* S I 989.

d) Са наставком *-ma* има *dat. koñima* S II 749.¹⁾

e) Необични су *dat.*: *da se pridruži svojima parovi* E 317 II, *usilova ga ljubav prama svojima mladići* E 314 *prama svojima roditelji* E 245 XXXV.

§ 107. *Instr. plur.*²⁾ — Код Рељковића сви *instr. plur.* имају наставак *-i (-ovi)*: *s nauci* S I 44, *krmci* S I 71, *vinogradi* S II 71*, *pastorci* E 194, *jezici* E 201, *zubi* E 228 III, *vićnici* E 222, *pokloni* E 22, *s orasi* E 305, *sanduci* P 354, *zapovidnici* P 391 XIV, *kapci* O 505 (7), *zapljувci* O 519, *prsti* O 538 (8), *ortaci* Pr 589 (67), *načini* O 594 (76), *s pekari* S II 70*, *kraji* E 213, *s mladići* E 308, *s novci* E 327, *s vragovi* S I 916, *ždralovi* E 180, *kurjakovi* E 214, *darovi* E 215, *golubovi* E 309 итд.³⁾

§ 108. *Loc. plur.*⁴⁾ — За *loc. plur.* има само облике на *-ih (-i)*: у *sokacih* S I 65, у *nebeskih korih* S II 1314, по *hajatih* S II 2538, у *poslovih* S II 3285, *ribñacih* S II 167**, у *tudih vilaetih* O 497, у *vrućih satih* O 525 (6), у *žestoki sunčani satih* O 528 (4), у *pašñacih* O 530 (6), у *ñiovima nečistima torovih* O 550 (27), у *oblacih* NS 633 (40), на *ñiovima kutñim zubovih* O 551 (29), на *krajevih* O 544 (6), у *ovakvima događajih* O 538 (2); — по *rukavi* S I 338, у *svoji zubi* E 247, по *sokaci* E 256, у *mlogima jezici* P 354, у *različiti članci* O 500, по *vićnici* P 441 (1), на *majurevi* E 225, на *mladići* E 258 LIX, у

¹⁾ У данашњем говору пишчева краја обични су *dat. plur.* на *-om (-em)*, а кашто се чују и *dat.* на *-ma* и *-im* (*Rad* 196, 215). — И код других славо-нских писаца 18 века најобичнији су *dat.* на *-om (-em)*, али се код неких налазе *dat.* и на *-ima, -ma* и *-im* (*Rad* 180, 161). — Код далматинских писаца 18 века поред најчешћих *dat.* на *-om (-em)* налазе се *dat.* на *-ovom* (често), *-ima (-ovima)*, *-im* и *-ma* (*Rad* 209, 210—211).

²⁾ У табеларном прегледу именичких наставака (*Gr* 62) наставци за овај падеж су: *-ih, -im, -ima*.

³⁾ У Посавини се често и данас чују инструменти на *-i* (*Rad* 196, 216). Код других славо-нских писаца 18 века најчешћи су *instr.* на *-i*, али се налазе и *instr.* на *-ima, -ma, -om* или *-em, -im, -mi, -at* (*Rad* 180, 161—162). — И далматински писци 18 века употребљавају најчешће *instr.* на *-i*, а поред тога и *instr.* на *-ima (-ovima), -im, -om (-ovom), -mi, -ovmi* и *-ma* (*Rad* 209, 212—213).

⁴⁾ Рељковићу је у граматици *loc.* = *gen.*

događaji P 441 I, на *krajevi* O 546 (6), на *koži* O 532 (10), и свих мојих *čini* F 175 итд.¹⁾

Облици именице *dan*

§ 109. Именица *dan* има облике: а) по консонантским основама (у прилошким облицима): *podne* S I 477 (често), б) по основама на *i*: *dnevi* (gen. plur.), в) по основама на *o*: *dneva* (od *dneva* do *dneva*), по *pol dneva* S I 399, *dnevi* (nom. plur.) E 244, E 299, O 517, *dneve* (acc. plur.) E 223, E 272, *dnevi* (loc.) O 528 (4) до *podna* S I 395 и најмлађе облике: *dana* S II 2688, *danu* S II 3287, *pol dana* S I 1669, O 501, NS 637 итд. — О прилошком облику *daňom* в. § 148.

б) Именице средњега рода

§ 110. Именице *telo*, *čudo*, *nebo*²⁾, *kolo* („kolo“ у значењу точак) имају облике: *tile* (acc. plur.) E 323, E 337, — *čudes* (on je *čudes* počinio) E 320 VIII, *čudes* Božja P 370 III³⁾; — *koleso* (ne kti ga višar na *koleso* baciti) NS 629 (37), *kolesom* (nezafalnost *kolesom* kaštigana) NS 629 (37), *kolesa* (acc. plur.) S II 166*, *kolesima* (instr.) Pr 602, на *kolesci* (где је loc. од деминутива *kolesce*) 532⁴⁾; — *nebesa* P 454.

§ 111. *Gen. plur.* — Без наставка *a* има само *stabal* S I 1214.⁵⁾ Именице *društvo*, *mloštvo* у gen. немају помично а: *društva* Pr 599 (87), *mloštva* NS 616 (18).⁶⁾ — Од именице *tele* gen. гласи *telaca* NS 631 (38), NS 659 (44), где је од *tele* схваћена множина *teoci*.⁷⁾

¹⁾ И у данашњем говору пишчева краја loc. на *ih* (-i) обичан је (*Rad* 196, 216). — Код других славонских писаца 18 века находе се loc. на *-ih* (*i*) — најчешће, а поред тога на *-ima*, *-ah*, *-om*, *-ama* (*Rad* 180, 161). — Код далматинских писаца: *-ih* (*i*), *-ima*, *-ma*, *-im*, *-em* (*Rad* 209, 211—212).

²⁾ У својој граматичи Рељковић је измењао ову именицу: ном. plur. гласи *nebesa*, dat. *nebesom*, instr. *nebesi*. Као именица *nebo* мењају се вели именице: *čudo*, *oko*, *uho*. Gen. plur. од њих гласи, каже Рељковић, *otiju*, *ušiju*. Gr 84.

³⁾ Код других славонских писаца plur. *čudes* и *čuda* и у sing. *čudes* (ном.) (*Rad* 180, 163).

⁴⁾ *Koleso* се говори и данас у Славонији (*Rad* 196, 239).

⁵⁾ Gen. без *a* у употреби је и данас у посавском говору (*Rad* 196, 241).

⁶⁾ Маретић вели да славонски писци немају никада помично *a* у gen. од именица на *-stvo* (*-šтво*), а тако и далматински писци 18 века (*Rad* 180, 163 и *Rad* 209, 214).

⁷⁾ У граматичи *teoci* (ном. plur.), dat. *teocet*, instr. *teoci* (такве облике има и именица *pile*). Gr 55.

§ 112. *Dat. i instr. plur.* — Забележио сам само *dat. udom* (од *udo*, neutr.) S II 2990¹⁾ и *instr. ustmi* Pr 574.²⁾

§ 113. *Loc. plur.* — Само се налазе *loc. na -ih (-i)*: на *mistih* S I 64, по *brdih* S I 64, на *selih* S II*, N S 618 (23), у *stablih* S II 166*, у својима *dilih* E 181, на примљених *dobročinstvih* N S 632 (38), у обидвима овима *vrimenih* 528 (3), на *tlih* Pr 566 (14), у *krstih* 508 (3), у *ustih* 546 (14), по *krajestvi* E 216, на *čeli* N S 634 (40), по *leđi* S I 1598, E 233, P 392, под *koli* E 257, по *stegni* E 191.³⁾

в) Именице женскога рода

а) основе на -а

§ 114. Именице: *Gradiška*, *Nova Gradiška*, *Stara Gradiška* имају облике: *Gradiško* S II 15, *Gradiškom* S II 70*, *Novogradiško* S II 70* поред *Novogradiška* S II 24, *Novogradiške* (у прози) S II 71, *Starog Gradiškog* (gen.) S II 70*, у *Staroj Gradiškoj* S II 33. — Придевски је облик и у *Arabskoj* N S 614.⁴⁾

§ 115. *Voc sing.* — а) Од именице *Ivka* има *voc. Ivko* S I 729,⁵⁾ а од именице *baba*: *babo* S I 800 и *baba*⁶⁾ S I 781.

б) Лична имена *Luka*, *Andrija* имају *voc. једнак*, по облику, *nom. sing.*: S I 557, S I 559. — И именица *gazda* има *voc. као* и *nom.*: *Ustan' gazda!* S II 3366.⁷⁾

в) Именице на *-ica* када значе женско чељаде имају *voc. na -ico* и *ice*: *krezubico* S I 811, *nesričnico* E 275 XCIV, *prokletico* P 382 VIII, *prkosico* P 429 II, *lakomico* P 436 VII; — *prijateljice*

¹⁾ Ившић вели да се у посавском говору ретко чује *dat.* од именица средњега рода и наводи два три примера на *-om* (*Rad* 196, 241).

²⁾ У данашњем посавском говору најобичнији су *instr.* на *i* (*Rad* 196, 241—2). — И код других славонских писаца најчешћи су облици на *-i*, а има *instr.* на *-ima*, *-ma*, *-ama*, *-im*.

³⁾ У савременом посавском говору најобичнији су *loc.* на *-i* (*Rad* 197, 241). — И код других славонских писаца најчешћи су *loc.* на *-i (-ih)*, а има облика на: *-ah*, *-ima*, *-ama*, *-ma*, *-mi*, *-am*, *-im* (*Rad* 180, 164).

⁴⁾ Из данашњег посавског говора Ившић наводи: *u Bđsnōj, Gđñōj, Kupinoj* (*Rad* 197, 14).

⁵⁾ Рељковић у граматици вели: „*Voc. vlastitih imena ishodi na a: ô Matia, ô Andrija, ô Marija*“ etc. *Gr* 79 XV. — Маретић вели да од мушких личних имена и код славонских писаца и код далматинских 18 в. *voc.* гласи као *nom.*, док су од женских личних имена ретки *voc.* = *nom.* (*Rad* 180 166 и *Rad* 209, 217).

⁶⁾ У књижевном говору овакав се *voc.* обично употребљава уз име.

⁷⁾ Од именица овога типа Ившић наводи више оваквих *voc.* (*Rad* 197, 15). — Код других славонских писаца овакви су облици ретки (*Rad* 180, 166).

Е 296 LIV, *prepelice* P 428 II, *gospojice* S II 2870, *lisice* E 311 XCIV, а када значе мушко чељаде имају само *-ico*: *ubojico* P 382 VIII, P 428, *izdajico* P 449 VI.¹⁾

§ 116. *Gen. plur.* — а) Само у стиховима находе се ови *gen. plur.* без вокала *a* на крају: *godin* S I 1912, *divojak'* S II 591, *nedilj* S II 132.²⁾

б) Од именица са сугласничком групом испред наставка има ове примере *gen. plur.* на *i*: *crkvi* S II 167, *vrsti* S II 166*, Pr 591 (72), *čavki* S II 166*, *zagonetki* E 222, *pogodbī* Pr 580 (46), *zakletvi* Pr 591 (72), *pripovidki* P 356, *kletvi* N S 617 (18), *funtī* N S 617 (19), *falingī* Pr 571 (26). — Овако и *armadī* N 485.³⁾

Ипак и код оваквих именица чешћи су *gen.* на *a*: *smokava* E 182, *pataka* E 198, *gusaka* E 198, *ovaca* E 214 итд.

с) Без помичног *a* налазе се само ови примери: *pogodbā* Fr 579, Pr 580 (48), Pr 583 (55), *naredbā* Pr 563 (6), *uredbā* Pr 566 (14).⁴⁾

д) Од именице *sluga* *gen. plur.* гласи увек *sluga*: *polak sluga* P 367 V, *od sluga* P 367 V (неколико пута).⁵⁾

е) Именице *ruka* и *noga* имају само дуални облик: *ruku, nogu*.⁶⁾

§ 117. *Dat. plur.*⁷⁾ — а) Најобичнији су *dat. plur.* с наставком *-ama*: *žakama* S I 65, *komšijama* S I 1505, *zanatġijama* S II 163, *divojkama* E 253 I, *ceremonijama* P 388 XIII, *živinama* P 389 XIV, *ženama* N 474, *ovcama* O 505, *nezgodama* Pr 575, *služavkama* Pr 598 (86), *sirotama* N S 658, *babama* N S 631 (38), *slugama* E 221, *starešinama* Pr 566, N S 63) (37).

¹⁾ Славонски писци употребљавају *vos.* па *-ico* и *-ice*, а далматински писци имају обично *vos.* на *-ice* од именица које значе женско чељаде, а од именица које значе неку ствар на *-ico*; код првих ретки су *vos.* на *-ico* (*Rad* 180, 166 и *Rad* 209, 217).

²⁾ Овакви су облици и данас обични у народном говору пишчева краја (*Rad* 197, 15). — Код других славонских писаца, као и код Рељковића, налазе се само у стиховима (*Rad* 180, 166). — И код неких далматинских писаца 18 в. обични су *gen.* без *a* (*Rad* 209, 218).

³⁾ И у савременом књижевном језику у употреби је *gen.* на *ī*, али је тенденција да се уклоне облици са *-ī*. — Оваквих облика имају и други славонски писци, а тако и далматински 18 в. (*Rad* 180, 165 и *Rad* 209, 218).

⁴⁾ И оваквих облика имају и други славонски писци, а тако и далматински (*Rad* 180, 166 и *Rad* 209, 218).

⁵⁾ Облика *slugu* нема ни код других славонских писаца ни у данашњем посавском говору (*Rad* 180, 166 и *Rad* 197, 16).

⁶⁾ Ившић наводи *gen.*: *rūkūvā, nġgūvā* (*Rad* 197, 17).

⁷⁾ Рељковић у својој граматичи даје за овај падеж наставке: *-am, -ama*. Gr 62.

б) Мало су ређи облици на *-am*: *komšijam* S I 1421, *krajinam* S II 70*, *jabukam* S II 131, *sviňam* S II 123, *celicam* S II 2931, *ženam* E 253 L, *personam* P 443 II, *budalam* N 491, *ovcam* O 524 (5), *pot-riboćam* O 531 (7), *mušicam* O 543 (11), *neprilikam* Pr 575, *starešinam* Pr 560, *vojvodam* N S 632.

с) Са наставком *-ami* има само: *našima pet ovcam* N S 651 (44).¹⁾

§ 118. *Instr. plur.*²⁾ — а) Као и код *dat.* највише је *instr. plur.* с наставком *-ama*: *gorama* S I 3, *vodama* S I 4, *molitvama* S I 842, *rukama* S I 966, *komšijama* S I 1748, *bulama* S II 181, *pčelama* S II 2912, *prikazama* S II 168**, *živinama* E 185, *zrakama* E 246 XXXVI, *lisicama* E 248 XLI, *vilicama* E 255 LIV, *majstorijama* E 257 LVII, *divojkama* P 380 VIII, *mrižama* P 392, *daščicama* P 518 (11), *ovcama* O 512 (10), *mukama* Pr 592 итд.

б) Доста су чести и облици на *-ami*: *lipimi šumami* P 365 V, *s prilikami* P 440 I, *tminami* N 456, *motkami* O 530 (6), *pogodbami* Pr 584 (55), *s trima vilami* O 537 (19), *starešinami* NS 651 (44), *lalokami* S II 64.

с) Најмање је примера с наставком *-am*: *s divojkam* S I 293, *s travam* O 528 (3), *med sovuram* P 443 III, *prid komšijam* S I 1421.³⁾

§ 119. *Loc. plur.*⁴⁾ — а) Најмногобројнији су *loc.* на *-a* (често и са *h* на крају): *u livada* S I 1651, по *knīga* S I 1861, на *karta* S II 126, у других *knīga* O 497, на Fruški *planina* S II 42, у *iliğa* E 204, на ови *greda* E 222, по *zvizda* E 253 L, по *sviju živina* E 258, у *palača* P 349, у *tmina* P 360 I, у *strana* P 365, по туђи *zemļa* P 372 IV, у *jama* O 499, по *listva* O 505 (7), на свима *našima brdina* O 530 (6), у *čistih posuda* O 536 (17), на били и црни *gigerica* O 542 (10), на *hrpica* O 550 (26), на *hegeda* E 343 LV, у својима *blatnima čizma*

¹⁾ Ившић вели да се и данас гдегде у Посавини чује *dat. plur.* на *-am*, а са наставком *-ami* наводи само један пример (*Rad* 197, 17). — Код славонских писаца 18 в. облици на *-ama* су обични, на *-am* ређи, а каткада се налазе облици на *-ami* (*Rad* 180, 166—167). — Далматински писци употребљавају *dat. plur.* са наставком *-am* најчешће, а са *-ami* и *-ama* ретко (*Rad* 209, 219).

²⁾ Рељковић даје наставке: *-ami*, *-ama*.

³⁾ У данашњем говору Рељковићева краја веома се ретко могу чути *instr.* на *-ami*, а облика на *-am* нема (*Rad* 197, 18). — Код других славонских писаца једнако су обични *instr.* на *-ami* и *-ama*, а облици на *-am* су ретки (*Rad* 180, 167). — Далматински писци употребљавају најчешће *instr.* на *-am*, ређе *-ami*, а најређе *-ama* (*Rad* 209, 220).

⁴⁾ У напред изнетом табеларном прегледу наставак за овај падеж је *-ah*. Gr 62. Рељковићу је у граматичи *loc. plur.* једнак *gen. plur.* код свих именица.

Е 203, у своји *panča* Е 269, у *šaka* Р 388 VIII; — по својих *skelah* S II 14, у *gospodski kućah* S II 147, у *fabulah* S II 2958, у *rikah* S II 167**, у *stranah* Р 349, на *stinah* Р 349, на *golih brdinah* О 505 (7), на *vlažnih godinah* О 338 (2), на *klupah* N 639, у *protivštinah* Pr 568 (18), на *tezgerah* F 173, *župah* F 174, у *komoricah* S I 66, у *knigah* S I 67, *lukah* S II 170.

b) Много је мање loc. на *-ama*: по онима *uredbama* Pr 577, *rupicama* О 502, *probama* О 507 (1), *klupama* N S 638, *štalama* О 537 (19).

c) С наставком *-am* има само ове loc.: у *mlogima starinam* N 468, у *prigodam* N 485, *gostionicam* N S 613 (8).¹⁾

d) Од именице *ruka* забележио сам облик loc. *ruku* S I 68.

β) основе на сугласник

§ 120. *Instr. sing.*²⁾ Поред instr. са наставком *-ju*: *ričju* S II 163*, *mudrostju* Е 184, *oblastju* Е 221, *naglostju* S II 167, *soļu* О 534, с *moću* Pr 572, *pomoću* Pr 583 итд. (исп. још § 76. b) има доста instr. с наставком *-jom*: *ričjom* S II 2681, Pr 569, Pr 574, *lužjom* Р 407 III, Pr 591 (73), с *pogibiļom* О 519 (11), *krvjom* (bis) О 547 (17), Pr 593 (74), *stalnostjom* Pr 579 (45), *naravjom* Pr 582 (52), О 598 (86), *bolestjom* Pr 598 (86), *zafalnostjom* N S 632 (38), *oblastjom* N S 654 (44), *soļom* О 548 (18), *ļubavjom* Pr 565 (12), Pr 572 (27), *smrtjom* Pr 575 (34).

Обици на *-jom* налазе се у споменицима нашим већ од 14 века³⁾, а и данас су у употреби у многим говорима нашим: у Славонији, у Боци, у Босни и другде.⁴⁾ Наставак *-jom* образован је под утицајем именица женскога рода, основа на *-a*.

¹⁾ У савременом посавском говору има loc. на *-a(h)*, а тако и на *-ami* (*Rad* 197, 17—18). — Код других славонских писаца највише је loc. на *-a(h)*, обични су на *-ama*, а врло су ретки loc. на *-ami* (*Rad* 180, 167). — И код далматинских писаца 18 в. најобичнији су loc. на *-a(h)*, обични на *-am*, ређи на *-ami*, а најређи на *-ama* (*Rad* 209, 220).

²⁾ У својој граматици Рељковић вели да instr. именица овога типа има наставак *-ju* и *-jom* (*Gr* 62), а у парадигми именица *milost* и *narav* instr. гласи *milostju*, *naravju* (*Gr* 73—74). — У парадигми именице *kćer* instr. гласи *kćerjom* (*Gr* 82).

³⁾ У *Monumenta serbica*: чѣстиомъ, милостиѣмъ, радостиѣмъ итд.

⁴⁾ Из данашњег посавског говора исп. код Ивића (*Rad* 197, 10 и 15). — О оваквим instr. види код Решетара у *Der stok. dial.* 171. — Код других славонских писаца облици на *-jom* чешћи су од облика на *-ju* (*Rad* 180, 167—168). — Далматински писци немају оваквих instr. (*Rad* 209, 221), док се код протестантских писаца 16 века налази неколико примера (*Fancev, Jezik protestantskih pisaca XVI vijeka*, 223).

Забележио сам само један пример instr. на *-i*: *s drugoga misli* N 482.¹⁾

§ 121. *Gen. plur.* — Са наставком *-iju* има gen. (loc.): *očiju* S II 824, O 508, po *ušiju* E 199. У посавском говору: *očiju* (*òčija*), *ušiju* (*ùšija*) и „*kadšto oči i uši*“ (*Rad* 197, 16). И други славонски писци обично употребљавају gen. *očiju*, *ušiju*, а никад немају, као што их нема ни код Рељковића ни у данашњем посавском говору, облика као: *gostiju*, *prstiju* и сл.) (*Rad* 180, 160). — Код далматинских писаца 18 века има gen. на *-iju* (*Rad* 209, 221).

Од именице *peć* gen. гласи *peću* (у стиху): нека плаче тамо иза *peću*, је ли тако, драги *sokoliću*? S I 185—186.

§ 122. *Dat. instr. i loc. plur.* — а) Готово једини наставак за ове падеже множине јесте *-ma*: *ričma* (dat.) E 251, *stvarma* (dat.) Pr 574 (33), *vlasma* (dat.) O 550 (27), *zapovidma* (dat.) Pr 598 (86), *judma* (dat.) S I 1035; — *stvarma* (instr.) S I 63, *ričma* (instr.) S I 1305, s *Turadma* S II 182, s *čeladma* S I 1747 поред s *čeladju* S II 157 VIII, S II 168*; — u *stvarma* P 355, P 381 XIII, P 441 I, N 485, *ričma* (loc.) P 381 VIII.

b) Са наставком *-ima* налази се dat. *bolestima* O 537 (20), loc. на *onima milostima* N S 627 (36).²⁾

с) Именице *mati* и *kći* имају овакве облике: *mati* (nom sing.) S I 46, *materi* (dat.) S I 179, *mater* (acc.) S I 1039, *matere* (gen.) E 237, *matera* (gen. plur.) O 502, *materama* (instr.) O 497; — *kći* (nom. sing.) N S 626, *kćeri* (gen. sing.) S I 1171, *kćer* (acc.) E 237 XIX, *kćerama* (dat. plur.) N S 622, N S 623.³⁾

d) Од именице *kokoš* има асс. plur. *kokoše*: око куће *kokoše pobiju* S II 1470.⁴⁾

¹⁾ Маретић не наводи ни један пример instr. на *i* из језика славонских писаца 18 века (*Rad* 188, 168). — Далматински писци 18 века употребљавају instr. на *-i*, али ретко (*Rad* 209, 221).

²⁾ Маретић вели да се код славонских писаца налазе dat. plur. на *-ima* и *-ma* готово у подједнакој мери. Лос. на *-ima*, *-ma*, *-i(h)* и *-mi*. Instr. на *-ima*, *-ma*, *-mi* (*Rad* 180, 169). — Код далматинских писаца 18 в. најобичнији су dat. на *-ima*, ређи на *-ma* (има dat. на *-im* и *-i*); лос. на *-ima*, ређи на *-i(h)*, а на *-ma* само у неколико писаца (има лос. на *-mam*, *-mi*, *-iju*); instr. на *-ima*, *-ma* (код 5 писаца) и на *-mam*, *-i* (врло ретко) (*Rad* 209, 222).

³⁾ Именицу *mati* Рељковић мења, у граматици, по основама на *-a*, а *kći* по основама на сугл. (Gr 81—83.)

⁴⁾ Такав асс. наводи и Ившић (*Rad* 197, 11.).

Појединачне именице и њихови облици

§ 123. а) Именица *varoš* мушкога је и женскога рода: *varoše* (acc. plur.) S II 132*, *varoša* (gen. plur.) E 222, *koji varoš* E 216, к *varošu* P 380 VIII, по *svetu varošu* P 406 XXVI, и *jednomu varošu* P 432 IV; — *velike varoši* E 182, на *pol varoši* P 406 XXVI.

б) Именица *mito* (largitio), која код Вука има облик *nom. sing. мѣш — мѣша m. и мѣшо neutr.* има облике: *jedan čovik koji nije uzaimao mita...* N S 620 (28), *kojega nikakovi mit nije mogao...* *odkrenuti i koji ne samo da nije primaо mite...* N S 620 (28).

с) Именица *bik* (код Вука *bŭk — bŭka и bŭka*) има у *nom. sing.* само облик *bika* (m.) и промену по деклинацији на *-a*: *bika* E 281 XII, *biku* (acc. sing.) E 281, *jednog bike* E 304, *jednoga biku* E 304.

д) Именица *glad* код Рељковића је само м. р.: *jedan glad* P 372 IV, *od glada* S II 1877, E 284 XVIII, *gladom* E 284 XVIII. Ова именица (као и именица *zvěr*, а: *zvěr*, и) имала је у старом језику и облике мушкога рода по основама на *ĩ* (у старословенском *гладъ* и *гладь*) и како су се неки њени падежи подударали са именицама основа на *o*, а неки са именицама женскога рода на *ь*, тако је така промена дала двојак род и двојаку промену (пошто је нестало промене именица мушкога рода на *ь*).

е) Именица *otrov* (В. *ѡтров*, m. — У Цр. Гори) има облик *nom. sing. otrova* (f.): *bijaše jedna sitna otrova* P 421 IX, *otrove* (gen. sing.) E 320 IX, N S 611 *otrovu* (acc.) E 320 IX.

ф) Именица *ud* (*ýdo* n. тј. меса, в. В. Р.) има само облик *udo* у *nom. sing.*: *jedno udo* E 332, *uda* (*onda uda vrlo oslabiše*) S II 2991, *zaplodjiva uda* 518 (10).

г) Именица *kuraž* (В. *кѹрѡж*, f.) има облике: *kuražju* E 281 XII, E 294, *kuražje* E 283 XVII.

h) Именица *čađ* (В. *чѡђ* и *чѡђа* f.) има облик *iz čađa* O 540 (6).

и) Именица *dlan* (m., gen. plur. *длѡнѡ*, в. В. Р.) код Рељковића је женскога рода: *iz dlani pokazati došaste stvari* E 253 L, на *dlani* E 253 L, *Naša služkiña ima tvrde dlani* као *kamen* Gr 551. — Ова именица женскога је рода у старословенском (*дланѡ < *dolni*), бугарском *длан*, словеначком *dlân*, чешком *dlaň*, пољском *dtoń*, горњо лужичком *dtoń*. У нашем је језику ж. рода до XVI века.

ј) Именицу *doba*, која је код Рељковића средњег рода (као што је и у савременом књижевном језику средњег рода) не мења. Не мења ни заменицу када уз њу стоји: *od ono doba* S II 70, и *ono doba* E 264 LXII. — Именица *дѡба* у старослов., руском, чешком и пољском женскога је рода. И код неких славонских писаца *доба*

је ж. рода (*Rad* 180, 165). — Налази се код Рељковића и *dob* (f.): *ova dob* О 509 (4).

к) У стиху има пом. plur. *gospodi*: *da se na te gospodi ne tuže* S II 1230. Ово је пом. plur. од прасловенске именице **gospodъ* (старословенски *господъ*, руски *господъ* — у осталим словенским језицима *господин* (в. у RJA).

l) Именица *uže* (*у́же* — *у́жеша* и *у́жа*) има облике: *па два uža* E 274, *па užu* P 360 I, *висећи па užu* P 436 VII.

м) Од именице *drvo* забележио сам loc. sing. *drvu* N 478.

н) Код Рељковића се налази *postel* и *postela*: *da ga u pogibil života metnu u postel* E 260 LXII, *k posteli* E 249. За *postel* Маретић у *Jezičnom savjetniku* каже да је облик кајкавски.

о) Према књижевном *дўйља* има *duple*, ср. рода: *ugledavši u rastu duple* S II 122*, и *ovome duplu* P 357 I, *izleti iz dupla* P 358 I.

р) Место *kopito*, ср. рода има *kopita* ж. рода Gr 407.

Према књижевном *жлѣб*, *жлѣјѣб* (в. у В. Р.) има *žlibe* (die Dachrinnen) Gr 436 — у речнику.

q) Бележим овде и асс. *duhu* (= odor): *ovo vino ima duhu* Gr 440. У RJA *duh* поред *dūha*.

р) У стиху се налази пример: *рак što skupi od biloga smoka ili kakva drugačijeg stoka* (?) S II 2719-20.

с) Поменућу најзад да Рељковић именице *lan* и *kukuruz* употребљава у множини: *рак on sviñe hrani kukuruzi* S II 977, *lanove sijati* E 274 XCII.

2. Заменице

а) Заменице 1 и 2 лица

§ 124. — Облици *nama*, *vama* за dat. loc. и instr. plur. доста су ретки: *nama* S I 1700, 1325, 1326, *vama* S I 442, 502, P 389 XIV, P 395 XVII итд. Старији облици, међутим, сасвим су обични: *namì* S I 122, S II 274, 2514, 2974, P 400 XII, O 507 (1) итд., *vamì* S I 372, S I 608, E 225, P 345 итд.¹⁾

Облике *nam*, *vam* (некадашње праве облике за dat. plur.) употребљава као енклитике. У стиху се наводи понеки пример

¹⁾ У дијалекту пишчева краја и данас се говоре облици *namì*, *vamì* за dat. и instr. plur. (*Rad* 197, 32). — И код других славонских писаца, а тако и далматинских 18 века облици *namì*, *vamì* чешћи су од облика *nama*, *vama* (*Rad* 180, 174 и *Rad* 209, 229). — У граматичи Рељковић има за dat. и instr., у парадигми, само *namì*, *vamì*. Gr 109.

употребе ових облика у значењу пуних: *i* ако к *vat* који *pagod* *dojde* S I 35.¹⁾

Остали облици ових заменица гласе код Рељковића онако као што гласе у савременом књижевном језику.

б) Заменица за 3 лице

§ 125. — Од ове по пореклу суплетивне заменице (састављена од демонстративне заменице *онъ*, *она*, *оно* и анафорске прасловенске заменице **i* (*jъ*), **ja*, **je* налазе се врло разноврсни облици, старији и нови.

а) У стиху се каткада налази за *gen.* и *acc. sing.* облик *ĕeg* (место *ĕega*) S I 1244, S II 1676, Pr 601 (стих).²⁾

б) Енклитични облик за *acc.* женскога рода гласи, без изузетка, *ju*.³⁾

в) За *dat.* и *loc. sing.* налази се, у стиху, облик *ĕem* (некадашњи прави облик *loc. sing.*): *ĕem* (*dat.*) S I 11, 724, 905, и *ĕem* S II 2393.

г) У *instr. sing.* *ĕim* и *ĕime* S I 3 и другде, а тако и *ĕome* поред *ĕom* S I 709.

д) За *dat.*, *instr.* и *loc.* облици су *ĕima* и *ĕim* (*dat.*) S I 954, S II 3063. — На *-mi* забележио сам само ове *dative*: рече *ĕimi* P 427 I, к *ĕimi* NS 642 (bis), NS 655 (bis) Pr 560.⁴⁾

е) У стиху и прози за *acc. plur.* поред облика *ĕih* налази се доста често и старији облик (некадашњи прави акузатив) *ĕe*: *i* *ukaza* *pravi* *naĕin* *kako* *bi* *ĕe* (*falinge*) *popraviti* *mogao* S I 3, *ali* *nismo* *za* *ĕe* *dali* *novce* (*ovnovce*) S II 2326, *ondi* *za* *ĕe* *lipe* *novce* *daju* (*kolesa*) S II 2628, *nitko* *drugĭ* *do* *tebe* *za* *ĕe* *nije* *znao* (*novce*) P 402 XXIII, *zato* *razlutivši* *se* *na* *ĕe* (*dva* *krmka*) *ubi* *jednoga* E 271 LXXXV, *mlogĭ* *put* *i* *ĕe* (*siromahe*) *oruža* E 277, *zato* *je* *mlogo* *boje* *ĕe* *iskorenuti* O 504 (7), *i* *ĕe* *za* *svoja* *dva* *virna* *prijateļa* *poznade* E 251 XLII, *i* *ĕe* *ne* *držaše* (*bogove*) *nego* *umrle* *na* *zemļi* E 257 LVIII, *Ja* *ĕe* (*novce*) *odneo* *nisam* N 644 (43).

¹⁾ Ове облике (*vat*, *nam*) употребљавају овако и други писци славонски и далматински 18 века (*Rad* 180, 174 и *Rad* 209, 229).

²⁾ Неколико примера наводи и Маретић у својој студији о језику славонских писаца (*Rad* 180, 174). — Код далматинских писаца нашао је само један пример *ĕeg* м. *ĕega* (*Rad* 209, 229).

³⁾ Код неких славонских писаца наводи се и *je* поред *ju* (*Rad* 180, 174).

⁴⁾ Облик *ĕimi* редак је и код других славонских писаца (за *dat.* и *instr.*), а тако и код далматинских писаца 18 века (*Rad* 180, 175 и *Rad* 209, 232).

г) Енклитични облици за овај падеж су: *ji(h)*, *i(h)* и *je* (за сва три рода). Последњи облик је најчешћи: *roklali je vuci* (јањићаре Турке) S I 244, *рак je ваја štogod naučiti* (диџицу) S II 1917, *да угасе жеђу, која je врло муџаше* (лисичу и јарца) E 227, *Један пут затече je отац* (два сина) E 232 XI, *како је je* (курјаче) *једна страшна војска...* *rastirala* E 236 XVII, *fataše je* *јачо* и *трошаše* (мишеве) E 237 XX, *да je* *је сан privario* E 239 XXII, *затеће je* (два ђовика) *на путу* E 245 XXXVI, *тко ће je* *научити pametno* (млацице) P 385 XI, *да је isprinaša* (рибе) P 387 XII, *karaše je* (патке) P 400 XXII, *sazva je* (пијуџаче) E 283 XVI, *што je* *privario* E 307 LXXXIV, *да je* *је pravović odneo* N S 646 (43) итд.¹⁾

в) Ујишње заменице и друге

§ 126. — Неодређено упитна заменица *ko* гласи редовно *tko* (*кѣшо > шко*).²⁾ Овај облик има стално и у *nitko*, *svatko*.³⁾ У instr. често *kime* P 359 I, P 404 XXV, N 465.

§ 127. Заменица *što* (<что) има ген. *šta* (никад *česa* или *čega*.⁴⁾ У сложеној форми (са *ni* и др. речју) најчешће задржава облик пом.: *ništo* S I 706, E 317 II, F 173 итд. *išto* E 297 LIV, *svašto* S I 576, E 198, P 309 XC, P 350 итд. Ретко *ništa* S II 1128, 1131. — За instr. sing. поред *čim* има и *čime*.

§ 128. Од старе релативне заменице *kī*, *kā*, *kō* (*кѣи*, *ката*, *коѣ*) има само у стиху неколико облика: *navlastito ke* *код куће hode* S I 365, *ke* *nisu malane* S II 2232, *ke* *hode* *по ноћи* S I 369, *ka* *по гриху jest se razbolila* S I 837, *ka* *умах оздрави* S I 1925, *ki* *помогне kad ti je nevoja* S I 1756, има *људи ki* *су тим бирали* S I 1847, *ki* *ваја да учи* S I 1873, *ki* *си тако добро učinio* E 200 (стих), и још од њих *ku* *hasnu imati* S I 1600, *ko* (posilo) *s divanom ni se razdililo* S I 684, *dobro dilo ko* *је Bogu milo* S I 21, *ko* *rado imade* (чељаде)

1) Поред облика *njih* говори се данас у Посавини и облик *he*, а тако и енклитични облик *je* (поред *ih*). Исп. *Rad* 197, 32. — Маретић у својој студији вели да је код славонских писаца ређи облик *he* и *je* од *njih* и *ih* (*jih*) Исп. *Rad* 180, 175. — Далматински писци 18 века врло ретко имају *he* место *njih*, а је место *ih* имају само за средњи род (*Rad* 209, 230). — У приморским лекционарима облици *he* и *je* су обични за сва три рода (*Rad* 136, 150).

2) Код неких славонских писаца налази се поред *tko* и облик *ko* (*Rad* 180, 176),

3) Маретић је забележио (код Пешталића) и *nitkomu* (*Rad* 180, 176), а код далматинских писаца 18 века и: *tkoga*, *tkomu*, *tkoji*, *tkojega*, *nitkomu* (*Rad* 209, 233).

4) Код других славонских писаца налази се и облик *čega* (*Rad* 180, 177).

S II 2506, od *kih* hasne tolike nejmate S II 1982, u *koj* takva mirovaња nije Pr 602, na *koj* svako peće rodit zeje S I 54. Овакви се облици налазе и код Јосипа Рељковића (*Rad* 180, 177).

Несумњиво је да се у употреби облика ове заменице огледа утицај далматинских писаца на Рељковића, јер се код њих она врло често налази.¹⁾

3. Придеви

§ 129. Уз облике придева прегледаћемо и облике заменица које имају моцију рода — изузев, наравно, заменице за 3 лице, јер и она има моцију рода. Број *jedan* и редни бројеви такође улазе у придеве.

§ 130. Од присвојних придева на *-ov*, *-in* најчешћи су облици неодређеног вида: *kopunova* E 230 VII, *ravunova* E 317 VI, *porova* E 335 XXXIX, *negova* E 191, *čovikova* Pr 557, *magarčevu* E 230 VII, *kupidovu* E 241 XXVII, *materina* E 190. — Ретки су облици одређеног вида: *negovoga* S II 3285, *negovomu* S II 163*.²⁾

§ 131. Од придева на *-ski* (*-ški*) забележио сам неодређени облик само од придева *muški*: Tada žensko okrenuvši se *mušku* ... P 400.³⁾

§ 132. За gen. и acc. sing. Употребљава, у стиху и прози, и дуже и краће облике (са или без вокала *a* на крају): *zemaļskoga* S I 5, *mađarskoga* S I 47, *horvackoga* S I 48, *vandaliskoga* S I 42, *moskovskoga* S I 50, *vojničkoga* S II 63, *svetoga* S II 67, *drugoga* E 185, *mojega* E 185, *jednoga vlastitoga* E 185, *duhanskoga* O 541, *dobrorodnoga* M 483, *tvrđega* N 463, *poznatoga* Pr 562 итд.; — *svakakvog* S I 17, *poļskog* S I 49, *moravskog* S I 50, *prajskog* S II, 61, *zemaļskog* S II 165*, *naravnog* E 182, *divjeg* E 262, *jednog* E 238, *ovčjeg* O 504, *jelinskog* O 540 (6) итд. Облици на *-oga* ипак су чешћи од облика на *-og*.

¹⁾ *Rad* 209, 234—235.

²⁾ Придеви на *-ov*, *-in* иако у nom. sing. имају неодређени облик у савременом књижевном говору у другим падежима обично имају одређени облик. — Други славонски писци имају и једне и друге облике „једнако често“ (*Rad* 180, 170). — Далматински писци 18 века употребљавају најчешће неодређене облике (*Rad* 209, 223).

³⁾ Маретић је код других славонских писаца нашао више неодређених облика од придева који у nom. sing. имају само одређени вид: *junačka* (м. *junačkoga*), *viteška*, *druga* (м. *drugoga*) итд. (*Rad* 180, 170). — Код далматинских писаца 18 века овакви су облици ретки (*Rad* 209, 223). И у народним песмама има оваквих примера.

§ 133. Када дуже и краће облике употребљава напореда у реченици у прози обично стоји краћи облик на другом месту, а у стиху на првом: *Od jednoga orla i jednog gavrana* E 299, *od svoga dragog* E 335; — још *od poljskog* и *od vandalskoga*, *od moravskog* и *od moskovskoga* S I 49–50, и Тројци *jednog svetogoga* S II 928.¹⁾

§ 134. За dat. и loc. sing. Најчешћи су облици на *-ому*: *velikomu* (dat.) S I 40, *svomu* (dat.) S I 118, и *tomu* S I 188, *kolikomu* (dat.) S I 221, *vel.komu* S I 222, и *svakomu* S I 237, *drugomu* (dat.) S I 410, на *ovomu* S II 61, *umrlomu* (dat.) S II 62, *prvomu* (dat.) S II 163*, *pomljivomu* (dat.) S II 165, к *jednomu* E 187, *širokomu* (loc.) P 349, *dobromu* (loc.) P 350, по *ispisanomu* O 502, *zemaљskomu* (loc.) Pr 557 итд.

У Езоповим и Пилпајевим баснама доста су чести и облици на *-оме*: *svome* (dat.) E 182, на *tvome* E 185, к *jednome* E 188, на *drugome* E 190, *umrlome* (dat.) E 201, *dobrome* E 354, *ve'ikome* (dat.) P 354, к *rečenome* P 370 итд. У другим делима облика на *-оме* готово нема.²⁾

И облици на *-ом* доста су обични, у свима делима: *kom* S I 124, и *svakom* S I 250, *tom* S I 461, *onom* S I 616, *velikom* S II 2341, *plemenitom* S II 2342, и *tvrdom* S II 3276, и *velikom* E 215, *kraљevskom* E 220, *dragom* P 381, *dobrom* O 497, и *ћiovom* O 497, *slabom* O 499, *prostom* NS 612 итд.³⁾

§ 135. За instr. sing. поред облика на *-им* употребљава и облике на *-име* (*-оме*): *s ovime* E 194, E 239 XXIII, *s onime* E 269 LXXXI, P 362 II, за *onime* E 302 LXXI, *svim time* S II 2905, *s jednime* E 191, за *jednime* E 302 LXXI, ми смо ганути *jednome* zlom ćudju P 419 VIII,

¹⁾ У савременом књижевном говору облици на *-ога* ређи су од облика на *-ог*. — Други славонски писци употребљавају ређе краће облике, а код неких далматинских писаца 18 века нема ни једног примера краћег облика (*Rad* 180, 170 и *Rad* 209, 223).

²⁾ Рељковић је раније написане облике на *-оме* доцније често исправљао на *-ому*. Матић у напоменама испод текста нотира: *drugome* (dat.) исправљено у *drugomu* E 186 (напомена¹⁰), *jednome* (dat.) исправљено у *jednomu* E 187 (напомена¹¹), *opome* (dat.) исправљено у *onomu* E 233 (напомена¹⁰), *širokome* (loc.) исправљено у *širokomu* P 349 (напомена¹⁰), *dobrome* (loc.) исправљено у *dobromu* P 350 (напомена¹¹).

³⁾ И други славонски писци за dat. -loc. и instr. најчешће употребљавају облике на *-оми*, често на *-ом*, а ретко на *-оме* (*Rad* 180, 170–171). — Далматински писци 18 века тако исто употребљавају најчешће облике на *-оми*, често на *-ом*, а *-оме* се налази само у неких писаца (*Rad* 209, 224–225).

један prid *drugime* E 271, sa *zlime* P 430 III, sa *svime* (=cum omni, S II 164.¹⁾)

Од заменице *taj* instr. sing. једанпут гласи *tizim* S I 276.

§ 136. *Gen. plur.* — О gen. на *-ije* (*ovije, našije, mlogije, dugije, mudrije* и др.) говорено је у § 46, β.²⁾ Овде ћу поменути да од заменице *sav* gen. обично гласи *sviju*, а каткад овакав gen. имају и заменице *ovaj, onaj: oviju* S II 2622, 2937, E 236, P 361, *oniju* P 362, O 517, Pr 595. И од заменице *koji* једанпут *kojiju* Pr 595 (77).³⁾

§ 137. За dat. instr. и loc. plur. најчешће употребљава облике на *-ima* и *-im*: *drugima* S II 62*, *kojima* S II 63*, *tvojima* E 183, *vašima* P 354 итд.; s *ostalima* S II 62*, prid *svima* S II 64*, s *mužkima* O 513, за *kojima* F 114 итд.; и *kojima* S II 67*, и *nikima* S II 68*, и *mlogima* P 354, по *drugima* E 181 итд.; — *mojim* S II 63*, *tvojim* E 218, *mlogim* O 503 (2) итд.; *širokim* (instr.) S II 64*, s *plavim* S II 167*; и *nikojim* S II 63*. Облици на *-ima* много су чешћи од облика на *-im*.

Када два или више облика употребљава напореда опет најчешће пише све с наставком *-ima*, али и врло често на прво место ставља облик на *-ima*, а на друго на *-im*: *onima zdravima* O 538 (3), nad *svima izvršenima* stvarma N 463, s *onima tuđima* O 507, sa *svima mojima* O 512 итд.; *onima istima kipovnim* (dat.) Pr 559, s *onima odbrojenim* O 513, s *negovima čitavim* O 521 (1), на *riiovima kutnim* O 551 (29), s *mlogima drugim* E 223 итд. Има и оваквих примера: *onim jačjima* O 511 (8), *svojim iskrnim* (dat.) E 229 итд.

Са наставком *-imi* забележио сам само ове instr.: sa *svimi* E 254 LII, E 292 XL, *pravimi* E 330 XXXI, *drvenimi* N S 655 (44), *lipimi* P 365 V, s *jednimi* E 202.⁴⁾ — И loc. на *-ih* (*-i*) врло су ретки: и *vrućih* O 525 (6), и *žestokih satih* O 528 (4), на *golih*

¹⁾ Instr. sing. на *-ime* употребљавају и други славонски писци (*Rad* 180, 171). — Далматински писци на *-im* и *-om*, а само Мацукат: *velikime, jednime* (*Rad* 209, 225).

²⁾ У својој студији о језику славонских писаца, а тако и у студији о језику далматинских писаца 18 века, Маретић не износи ни један пример gen. на *-ije*.

³⁾ Код других славонских писаца поред оваквих gen. има и: *mlogiju, drugiju, dobriju, istiju, kojiziju* (са унесеном партикулом *zi*). Исп. *Rad* 180, 172.

⁴⁾ Неки славонски писци употребљавају овакве облике и за loc., а за instr. и облике на *-i* (*Rad* 180, 172). — Далматински писци за dat., loc. и instr. чешће употребљавају облике на *-im*, него на *-ima*. За instr. и од њих неки употребљавају облике на *-imi* и *-i*, а за loc. облици на *-ih* (*-i*) налазе се готово у свих писаца (*Rad* 209, 226—227).

brdinah О 530 (6), и *prostranih* О 530 (6), на *vrući litni* дневи О 528 (4), и *veliki* N 472.

§ 138. Облици демонстративне заменице *taj* често се налазе с вокалом *o* на почетку: к *otomu* S I 403, 1004, S II 127, P 409 II, P 430 II итд., с *otoga* P 363 III, О 514 (1), О 528 (3), NS 611 (1) итд. к *otome* P 363 III, P 398 XX, с *otim* S II 2285, E 191, P 371, NS 659 итд. S *otom* P 431 III. Једанпут и у instr. sing. заменице *šakav*: с *otakvim* P 449 II. У Посавини се често и данас говори *otaj* и *oti* место *taj* (*Rad* 196, 189 и *Rad* 197, 32—33). Вокал *o* у почетку ове заменице стоји према заменицама *ovaj*, *onaj*.¹⁾

§ 139. Рељковић употребљава и неке старије облике заменица: *takov* P 398, P 411 IV, *takove* S II 1443, P 401 XXII, *kakove* S I 257, *kakova* E 234 XIII, *kakovu* P 376, *kolik* (*kolik* рапак volovski) E 242 XXXVIII, *kolik* vol E 242, *ko'lik* stinica О 550 (26), *kolik lišnak* О 546. Употребљава и облике: *takvi* S I 367, *takva* P 352, *onakvi* P 416 XXVI, *kakvi* S II 62, *onaki* E 334, *ovaki* E 329, *ovakvi* S II 62 итд.

S 140. *Компаратив* (суперлатив.) — Компаративе на *-čji*, *-šji*, *-žji*, *-rji* (*jačji*, *višji*, *bržji*, *starji* и др.) већ смо прегледали у § 64, а. Овде ћу навести још ове компаративе:

а) *lagli* Pr 588 (65), *lagle* S II 1970, О 502 (3) *najlagle* О 504 (6), О 505 (7), *meklu* E 245 XXXVI, *mekle* E 302 LXXI, О 519 (12). Изнети компаративи образовани су према компаративима типа: *кривљи*, *шупљи*, *грубљи* и сл.²⁾

Према књижевном *дужи* (од придева *дуз*) има *duže* S I 1802, О 517 (8), NS 614 (12), *dužega* E 256 LV.

б) Према компаративима типа: *slavniji*, *pametniji* и др. образовани су: *crniji* (*crnijoј*) P 362 III, *tisnijoј* P 362 III, *kripkiju* E 245 XXXVI, *krivije* N 479, *bilija* О 527 (11).³⁾

с) Од суплетивног придева *zao* суперлатив гласи: *najzlijega* E 296 LI. У руском језику и данас: *зле* — *злейший*, *добре* — *добрейший*.

¹⁾ *Otaj*, *otoga*, *otome* и др. често се налазе и код других писаца славонских, а код неких и *ovi*, *oni*, *ti* за пот. и асс. што код Рељковића нема (*Rad* 180, 176).

²⁾ У дијалекту пишчева краја говоре се и данас компаративи: *mekli*, *lagli* (*Rad* 197, 41). — Ове компаративе (на *-li*) употребљавају и други славонски писци, а тако и далматински 18 века (*Rad* 180, 173 и *Rad* 209, 228).

³⁾ У савременом дијалекту пишчева краја често се чују компаративи: *bel ji*, *crniji*, *vrućiji* и др. (*Rad* 197, 41). — Често се овакви компаративи налазе и код других славонских писаца, а тако и далматинских (*Rad* 180, 173 и *Rad* 209, 228).

4. Бројеви

§ 141. Број *dva*. — Генитив овога броја редовно гласи *dviju* (< *dvѣју*, са *ѣ* из датива и инструментала plur. — У нашем језику од 15 века) за све родове: *iz dviju* компанија S II 70*, *od dviju* жена (облик овај служи и за локатив) E 278 III, *od dviju* пријатеља E 268 LXXXIX, *od kuhača i dviju* mladića E 270, *od dviju* kрмака E 271, *od dviju* рака E 273, *od dviju* људи E 309, *putnika* P 379 V итд. Облика *dvaју* нема код Рељковића.¹⁾ Instr. гласи *dvima* S II 70*.

§ 142. Од *obadva* (*obadve*) забележио сам генитиве: *obidviju* strana P 425 IV, *obidviju* врсти Pr 574 (32). — Једанпут и придевски (заменички) облик *obidvih*: то је наша *obidvih* sramota (Марјана и Ивке) S II 715.²⁾ — Dat. plur. *obidvima* (*obidvima* rečenim potrebočama) Pr 561 (3).

§ 143. Број *tri*. — Генитив гласи *triju*: од *triju* riba (и у значењу loc.) P 391 XV, најмлађи од *triju* браће P 372 IV. — Стиха ради налази се облик *triје* у примеру: Не облачи другије хаљина, neg priskoče po *triје* skaliña E 199.³⁾

§ 144. Од броја *četiri* instr. гласи *četirim* (обајана *četirim* vodama) S I 4.

§ 145. Од збирног броја *dvoje* gen. гласи *dvojega* и *dvoga*: од *dvojega* strižeña O 522 (1), од *dvoga* strižeña O 522 (1).

§ 146. Бројеви: *obadvoje*, *obadvojica* код Рељковића редовно гласе: *obodvoje*, *obodvo*, *obodvojica*: *obodvoje* S I 268, E 220, E 225, O 510 (7), NS 622 итд., *obodvo* S I 1240, S II 2597, *obodvojici* E 309 LXXXIX, Pr 591 (73), *obodvojice* Pr 583 (53). — Од ових бројева налазе се облици: *obodvojga* (Ti si uzrok smrti *obodvojga* pas) E 280 VIII, и *obadvom* (и *obadvom* strižeñu) O 520 (14).⁴⁾

§ 147. Књижевни (савремени) облици: *четворо*, *петоро* итд. код Рељковића редовно гласе: *četvero* S I 677, *četverica* O 506 (2), *četverostrukomu* O 520 (13), *peterica* O 506 (2), *osmero* S II 3057. —

¹⁾ Облика *dvaју* нема ни код других славонских писаца, већ *dviju* и *dvih* (*Rad* 180, 177). — Далматински писци 18 века употребљавају *dviju* само за женски род (*Rad* 209, 235).

²⁾ Код других славонских писаца налазе се облици: *obadviju*, *obedviju*, *obidvih* (*Rad* 180, 177).

³⁾ Облик *triju* редован је и код других славонских писаца, а тако и далматинских 18 века (за сва три рода). Исп. *Rad* 180, 178 и *Rad* 209, 236.

⁴⁾ У Славонији се говори и *ðbodvā* (Siće). Исп. *Rad* 197, 54. — И код других славонских писаца налазе се бројеви: *obodvoje*, *obodvojice* и др. (*Rad* 180, 179). — *Obodvoje* забележио је Маретић и код два далматинска писца 18 века (Стипана Бадрића и Јосипа Бановца). Исп. *Rad* 209, 176.

У граматичи: *četvero, petero, šestero, sedmero, osmero, devetero, jedanaestero, trojenaestero*¹⁾ (стр. 102—103).

Бележим овде и облике: *četerest* S II 2295 поред *četrdeset* S II 2297, *dvajest* S II 2625.

Између бројева од 20—100 пише увек вокал *i*.

Прилози

§ 148. Код Рељковића има доста прилога који се у данашњем књижевном језику нашем ретко употребљавају, а изванредан број и таквих који се у њему данас уопште не употребљавају.

Прилози пошшли од каквог облика деklinације

а) Са наставком *-ice*: *nafalice* (sc. насамом) E 240 XXVI, *zasebice* O 549 (24), *strmoglavice* E 226, E 276.

б) Са наставком *-ce*: *naokružce* S II 167*, *nepristance* S II 167, P 427 I, *nazorce* P 426 I, *nepretrgonce* O 504 (7), *natražce* Pr 604, *hotomce* Pr 582 (51), NS 636 (41), *naizmince* NS 609, *stobokonce* O 533 (11).

Према прилозима ове врсте стоји *-ce* у примеру: *uvik vikce* S I 23, S I 702.²⁾

с) Место књижевног облика *dañu* Рељковић има: *dañom* (*dañom* i поџом) S II 64. У граматичи, стр. 512: *Nije se bojati ni ðanom ni поџом*. Облик *dañom* образован је према instr. *поџом* (§ 120).

д) Место књижевног облика *sutra* има, али само једанпут, облик *sutre* (loc. sing.): *Ne odmiči do sutre dobro dilo* N 469, поред: *Ne odmiči do sutra, što moreš učiniti danas* N 482.

Сложени прилози

§ 149. а) предлог и именица: *napole* (nom.-acc. dual.) E 269, P 359 I итд. *nadvor* (sc. напоље) S II 2890, *izdvora* N 469, *natragu* O 502 (4), *napridu* Pr 589, N 644) 43), *jednokupno* E 345, *dvodupno* NS 465.

б) Прилог *doista* код Рељковића гласи *doisto* и *doista* у подједнакој мери. Облик *doisto* образован је према облику *zaisto*.

с) У стиху се налази и облик *dosti* S I 1316.³⁾

¹⁾ Исп. о оваквим бројевима код Ившића. *Rad* 197, 54.

²⁾ Постанак прилога на *-ice* и *-ce* проф. А. Белић тумачи друкчије него Маретић у *Radu* 96, 228—223 (*Универзитетски курс српскохрватског језика, III део* — продужење, стр. 127—130).

³⁾ О овом прилогу в. у RJA.

Прилози са заменичким кореном, а различитим партикулама

§ 150. За време: *odsele* S I 3, E 236 XLII; за место: *tude* S I 1649, *donle* E 241, E 339, *odavle* E 270, *odanle* E 240, P 380 VIII, *svagdi* (вѣсѣкѣ, са ѣ место е) S I 249, *svakuda* (текући... од сва-куда) P 358 I; за количину: *tolič* E 319 VI.

151. *Особини прилози*: *diļe* E 181, P 375 VI, P 439 VIII, O 513 (11) итд. *nadiļe* E 189, O 516 (7); — *udiļ* P 377 VI, *udiļe* P 360, *sveudiļ* O 501 (3);¹⁾ — *zgoļa* (не можемо *zgoļa virovati*) NS 651 (44); — *durma* (а он *durma* под казан. потиће) S I 1612, *borme* (= богме, где *r* стоји према *nebore*, које се код Рељковића често налази) S II 2787, *badjavad* (tur.) врло често, *poduzbiļ* E 241 XXVI, *drugač* S II 3066.

Партикуле

§ 152. Заменичко-придевски облици, прилози и конјункције, проширени су неки пут, и у стиху и у прозном тексту, речцама:

— *zi*: често стоји уз dat.-loc. sing. заменице *она* (*hojzi*) и готово редовно у облику *nen* (*nezin*): S I 511, E 259 LXI, S I 513 итд. Налази се још, само једанпут, у instr. sing. заменице *taj*: *sa svim tizim on na duši visi* S I 276.

— *r, re* (< жь, же): *tkogodir* (tko + godi + r) S I 589, P 384 IX, P 404 XXIV, *kojigodir*, Pr 566 (14), Pr 579 (45), *doklegodir* S I 112, *kadgodir* S I 733, P 407 XXVI, *kakvegodir* S I 883, *kakogodir* E 212, *gdigodir* S II 2729, *tere* S II 402, *ter* S II 1725, *joštere* S I 775, E 281 XXII, P 431 III, *jošter* S I 204, E 223, O 497 итд.

Редак и врло карактеристичан је пример: *naimre* Pr 565 (13), где партикула *re* стоји место обичног вокала *e* (= *naime*).²⁾

— *no*: *kojino* S I 521, *kojeno* S I 196, *kojuno* S I 975, *štono* Pr 597 (83), *kano* S I 14, O 547, *kakonoti* (kakono + ti) S I 47, E 179, Pr 585 (57), *kakono* S I 497, Pr 558, *kakvano* E 180, *kadano* E 224, O 533 (11), *gdino* S II 2554.

— *bo*: *jerbo* S II 66 -врло често.

— *k*: *polak* (пак ни *polak* ви не појидете) S I 1578, *ispoluk* (neg od rebra *ispolak* čovika) S I 1417, *unapridak* (sc. убудуће) S I 1203.

¹⁾ О постанку облика *diļe* види у чланку Stjepana Ivšića, Lik *duždevъ* pored *duždenvъ* u Supr. i s. -h *duždenviak* Salamandra maculosa. Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay. Kraków 1921, str. 68—78.

²⁾ О партикули *re, r* у нашем језику види А. Белић, Прилозици ишторији словенских језика. Глас LXII, 190—215.

— *ve: jurve* (juže > jure + ve) E 324 XVIII.
le: skrozle (*skrozle* ga progrize) P 458 X.

II Речи са конјугацијом

§ 153. И у конјугацији Рељковићевој као и у деклинацији има доста отступања од онога што вреди за наш савремени књижевни језик.

Образовање неких глагола

§ 154. а) Рељковић је у својим делима употребио ове архаичне облике трајних (итеративних) глагола образованих дуљењем основног вокала:

α) *okapati* Pr 602, *razkapam* E 215, *okapaš* E 194, *izmagati* (Da bi se pak u ovomu poslu... moglo *izmagati*) O 497, *dočikajući* (дочекујући) E 292 XLI, *promitati* P 405 XXV, *približaše* E 272, *obiće* (od njegove pomoći, koju joj *obiće* (sc. обећава).

β) *donašati* E 312 XCVI, P 389 XIV, *podnašati* E 192, *prenašati* P 387, *podnašaš* S II 1741, *podnaša* S II 3306, NS 617 (20), *podnašaju* E 288, *izvaža* O 504, *izvađa* S II 166, *uvađa* E 180, *provađa* E 302, *isprenašam* P 387, *isprinaša* P 387, *nahađa* (слаже се са *-rađa*) F 173 итд. Забележио сам и *podnositi* NS 658. „Глаголи као *provoditi*, *prevoditi*, *prevoziti*, *uvoziti* итд. имају данас и *трајно* и *итеративно* значење, зато се у крајевима где је тако, глаголи *uvažati*, *prevažati* и сл. могу и не употребљавати; с друге стране, у крајевима где се *uvažati*, *prevažati* и сл. употребљавају, могу ти глаголи такође имати и итеративно и трајно значење.“ (А. Белић: *Leskien, Grammatik der serbokroatischen Sprache. RSI IX, 151*).

б) Рељковић често употребљава и дијалекатске облике итеративних глагола изведених:

α) наставком *-ova*: *kvarovati* (Ti nećeš *kvarovati* ako me kupiš) E 186, *čestitovati* Gr 518, *probovati* F 173;

β) наставком *-ava*: *promišlavati* P 369 II Γ 353, *izmišļavat* S II 3232, *promišļava* E 210, *promišļavaše* E 296, *promišļavajući* E 179, P 350, P 369 II поред: *promišļajuć* S I 1680;

γ) наставком *-iva*: *zagrļivat* Pr 598, *nasalivat* (tko li će toliko praporaca *nasalivat*) S II 65*, *nadopunivati* Pr 588 *dostigniva'i* Pr 588, *podilivati* O 497; *odpravļuje* S II 2737, *dobavļuje* S II 3420, *istupļuje* Pr 574 (42), *osvećuje* Pr 455 X, *uvriđuje* Pr 576 (38), *sadiruju* C 502 (4), *otrguješ* P 395.

Од глагола на *-ivati* пише каткад и друге облике са неумекшаним консонантом: *zaplodivao* О 511 (8), *procinivao* О 536 (6), *obiknivaju* О 517.¹⁾

1. Просћи глаголски облици

Презенш

§ 155. а) Поред књижевних облика *hoću, mogu*²⁾ налази се у стиху, само једанпут, облик *veļu* (слаже се са *selu*) S I 238. На другим местима редован је облик *velim* S I 297, S I 303, S I 325 итд.

б) Од глагола *reći* презенатски облици гласе: *rekmeš* E 340 XLIX, *rekme* P 424 X, *rekmi* P 400 XXII и *reknem* S I 57, S II 178, *rekneš* S I. Сугласник *m* у презенту овога глагола унесен је по аналогiji, в. ниже.

с) Од глагола *moći* налазе се облици: *možeš, može... и moreš, more...* Других је облика два пута више. Консонант *r* у облицима овога глагола, као и у речима: *tere, jure, nebore (ne + bože)* добијен је од *ž* фонетским путем, али врло давно, тако да данас не претставља гласовни процес у нашем језику.³⁾

д) Од глагола *ročeti* (старослов. почати) презент редовно гласи: *ročmeš* S I 177, *ročme* S I 691, *ročmu* S II 2104, *zaročnet* E 231, *zaročme* E 227 I, *zaročmu* P 419 VIII. Према презенатским облицима налази се *m* и у императиву *zaročnimo* P 441. Тако је према овим облицима образован и инфинитив *ročimati*, од којег садашње време гласи *ročima* (3 л. сад. вр.) S II 415.⁴⁾

е) Од глагола *pasti* (cadere) и глагола сложених са њим презенатски облици гласе: *padu* (3 л. plur.) О 506, *spadeš* E 219, *spademo* Pr 575, *spatu* E 305, *propade* О 537, *propadu* S II 133, E 202, *upademo* E 281 X, *dopadu* Pr 594, *zapade* Pr 593 (74), *napopade* О 548 итд. У стиху *poranet* S II 1884⁵⁾

1) У омекушава њу консонанта испред наставка *-ivati* в. А. Белић: *Leskien, Gramatik der serbokroatischen Sprache, RSI IX, 152—153.*

2) Наставак *-u* (у) код овога глагола у неким говорима нашим замењује се наставком *m* (Милош С. Московљевић, *Акценатски сисџем ђоцерског говора*, V). И Маретић у своме раду о језику далматинских писаца 18 в. наводи *možem* (*Rad 219, 239*).

3) У Посавини се данас често говори *rěkmět, rěkměš...* (*Rad 197, 64*). Код других славонских писаца презент овога глагола гласи тројако: *rečem, rečeš...*; *reknem, rekneš...* и *reknem, rekmeš...* (*Rad 180, 185—6*).

4) И данас се у Посавини говори *ročtet, ročtes...* и *ročimati* (*Rui 197, 62*).

5) Овакви су облици (*padem, padeš* и сл.) обични у данашњем посавском говору (*Rad 197, 64*).

f) Глаголе на *-iñati* Рељковић пише обично у старијем облику: *zaklinati* E 246 XXXVI, поред *zakliñat* S I 1130 *upinati* E 298 LVIII, *napinati* E 241. Презенатски облици гласе: *zakliñam* S II 90, *spomiñam* F 174 и *spominam* P 369 II, *zapina* Pr 578 (18).¹⁾

g) И глаголи типа *umirati* имају облике по III врсти (Лескиновој): *razastira* S II 164*, P 419 VIII, *umira* N S 611 (2), *razdiraju* O 528 (3), *izviraju* Pr 599 (88), *prozira se* S II 66 (проза), Gr XX, *obazirajući* S II*.

h) Често се налазе презенатски облици по овој врсти и од глагола на *-ivati*: *posluživam* N S 624 (34), *produšiva* N S 614 (13), *zagrliva* Pr 559, Pr 564 (11), N S 628 (36), *obiknivaju* O 517 (8), *osvoživaju* Pr 574 (31).²⁾

i) Од глагола: *imati*, *dati*, *znati*, *vałati* и сложених са њима налазе се облици по I и III врсти (Лескинове поделе): *imade* S I 86, S I 683, E 189, *imadeš* S I 99, *imadu* S I 424, E 180, *imademo* E 179 итд. и: *imaš* S I 680, E 190, *ima* S I 155, *imamo* S I 558 итд.; — *dade* S I 101, *dadu* S I 949, *udade* S I 987, *prodade* S I 988, *izdade* N 463 итд. и: *da* (3 л. sing.) S I 658, *date* S I 538; — *znadem* S I 426. E 184, *znadeš* E 188, *znade* S I 91, *znadete* S I 449, *poznade* S I 192, N 463, *znadu* S I 950 итд. и: *znam* S I 57, E 193, *znaš* S I 926, E 210, *znate* S I 517, *znaju* S I 1034 итд.; *vałade* S I 92, *vaładu* S I 423 итд. и *vała* S I 94 итд.

j) Према глаголима типа *davati* — *dajem* образовани су презенатски облици: *obećaje* E 211, E 239 XXIII, E 282 XIII *smalaksaje* E 259 LX, *zadržaje* P 390 XIV, N 470, *uzdržaje* E 179, *uzmložaje* P 353, O 548, *obićaju* O 501 (2), *približaju* N 476.³⁾

k) Рељковић употребљава и архаичне облике за 3 л. plur. *primu* O 517, *živu* S I 584, E 279, P 454, O 521. Инф. *živiti* S I 1292.

l) Према глаголима III врсте (Лескинове) са умекшаним крајњим сугласником има: *šeću* S II 1190, *pozivļu* S II 166 (проза), *ziđu* S II 3168.

¹⁾ Овакви презенти често се говоре и данас у Рељковићевом крају (*Rad* 197, 65—66). Налазе се и код других славонских писаца, а тако и код далматинских 18 века (*Raa* 180, 192 и *Rad* 211, 16).

²⁾ Презенти на *-ivam* (место на *-ujem*) од глагола овога типа говоре се кашто и данас у Посавини (*Rad* 197, 66). Налазе се често и код других славонских писаца, а тако и код далматинских 18 века (*Rad* 180, 192 и *Rad* 211, 18).

³⁾ Овакви презенти говоре се и данас у Рељковићевом крају. Ившић наводи: *obećajemo*, *uzdržajemo* (*Rad* 197, 66) код других славонских писаца, а тако и код далматинских 18 века презенатски облици на *-ajem* од глагола овога типа чешћи су него на *-avam* (*Rad* 180, 192 и *Rad* 211, 17).

м) Место књижевних облика *jašem, jašeš...* код Рељковића се редовно налазе облици *jašim, jašiš...*, и инф. *jašiti* S II 1125, F 173 итд. Исто тако место *mirišem, mirišeš...* има редовно *mirišim, mirišiš...*

п) Према презентима као *bijem, smijem* има од **pliti* — *pliješ* E 194.

о) Овде ћу још поменути да глаголи *roniti, okaniti se* код Рељковића гласе *ronuti* E 225, *zaronuti* P 375, *okanuti* O 539 (4). Према *zaronuti* и презент *zarone* (3 л. sing.) S I 54.

Додашак презенту

§ 156. а) Од глагола *jesam* 3 л. sing. једанпут гласи *jeste* (i kog srića *jeste* odsudila) S II 3293. На другим местима редовно *jest*.¹⁾

б) Одречни облик, 3 л. sing. глагола *jesam*, у прози редовно гласи *nije* док у стиху поред облика *nije* налази се у овим примерима и облик *ni*: Којено се *ni* најест kader S I 8, jer dok se *ni* Adam oženio S I 1389, jer *ni* њему do ortografije S I 103, to *ni* način dicu odhraniti S I 599, kako da *ni* odrizan *ni* bio S I 910, jer *ni* bila *ni* od lika prava S I 918, To *ni* lipo nit fale dostojno S I 1079, kazujući da *ni* kriva kvaru S II 2698, *ni* moguće S II 1027, *ni* za svakog igrat se na karta S II 1168, gdi *ni* smrada S II 2430, to *ni* ništa sad na svitu novo S II 2424, Da *ni* štogod jio S II 2485, Da *ni* tebe... S II 2773, ali tomu *ni* jabuka kriva Pr 604 (стих). У данашњем говору пишчева краја говори се облик *ni̇* и Ившић сматра (*Rad* 196, 185) да је *ni̇* контраховани облик од *nije*, који је облик постао од *ně + je*, где је *je* дошло према осталим лицима, пошто је у *ně* већ старо *je*, тј. *ne + je(st)*. Ипак тешко је одредити је ли облик *ni̇* контраховани облик од *nije* или икавски облик за *ně*.²⁾

с) Има примера у којима стоји *nije* место *ne*: zato ga štimam za čovika, a druge *nije* E 205, vaļa bacati vodu, a *nije* vātru N 487.³⁾

д) Много чешће употребљава пуне облике него енклитичне: pomišane *jesu* one... E 180, učio *jest* Jude E 181, Običaj *jest* stari

¹⁾ Други славонски писци поред облика *jest* употребљавају често и облик *jeste* (*Rad* 180, 193), а далматински писци 18 века само облик *jest* (*Rad* 211, 18).

²⁾ Облик *ni* налази се и код славонског писца Великановића (у прози). Исп. *Rad* 180, 193. — Међу далматинским писцима 18 века само Катчић има облик *ni* у једном примеру (svaki čovik ili je ili *ni* kršten). Исп. *Rad* 211, 18. — О облику *nije* и *ni̇* види у RJA код *jesam*.

³⁾ И други славонски писци употребљавају *nije* место *ne* (*Rad* 180, 194).

P 353, *putovanje jest stablo...* P 358, *Vaš neprijatelj jest u ovom bunaru* P 390 XIV, *razložite jesu one...* E 180 итд.¹⁾

Императив

§ 157. Облици императива који се налазе у делима Рељковићевим слажу се у главном са облицима у савременом књижевном говору: *pij* S II 132*, *ubij* E 204, *kaži* E 182, *kupi* E 195, *nemoj* S I 1624, *nemojte* (од *ne mozite*) NS 625 (34), *vojuj* N 488 итд.

Претстављају интерес ови облици: *glej* F 173, *glejte* F 173 у којем се изгубило *đ*, исп. *глај* место *гледај* у многим говорима нашим, а у вези са покретним *đ* код глагола, *hodmo* са редукцијом *i* S II 1181, *hoder*²⁾ (*hoder* — речца *der* често се додаје облицима императива у нашем језику), *broji* (место књижевног *brōj* E 190.³⁾

Имперфект

§ 158. а) У граматичи, у парадигми глаголских облика, 1 лице sing. имперфекта гласи Рељковићу: *bijah*, *imah*, *štijah*, *ľubľah*, *iđa* (без *h*), *mogah*. У тексту међутим, — у граматичи и у осталим делима — нема ни један пример 1 лица sing. са оваквим временским наставком, него за 1 лице sing. употребљава облик 2. и 3. лица: *ja...* *bijaše* E 223, *ja mišľaše* E 230 VI, *ja mogaše* E 256 LV, *ja hotijaše* E 268, *ja brojaše* P 434, *ja se vaľaše* P 434, *ja promišľavaše* P 434 (в. § 191)⁴⁾

Изједначење ових лица имперфекта извршено је према аористу оних глагола код којих су, због неизговарања гласа *h*, сва три лица sing. једнака. Аорист на пр. од глагола *čitati* гласи:

ja čita(h)

ti čita

on čita

ja čita(h)

а имперфект би требало да гласи: *ti čitaše*

on čitaše

¹⁾ Пуне облике глагола *jesam* употребљавају место енклитичних често и други славонски писци, а тако и далматински 18 века (*Rad* 180, 194—5 и *Rad* 211, 18—19).

²⁾ *hoder* (*đder*) се говори и данас у неким местима у Славонији (*Rad* 197, 68). — Маретић је код других славонских писаца забележио овакве облике: *gledajderte*, *motriderte* *paziderte*, *privrnidermo*, *pitajdermo* (*Rad* 180, 182).

³⁾ Ивић бележи *znádi* (*Rad* 197, 68).

⁴⁾ Код других славонских писаца оваквих примера нема (*Rad* 180, 181—182). — Изузев од глагола *биџи* (*esse*) имперфект се у данашњем посавском дијалекту не говори (*Rad* 197, 61).

И ако се 1 лице *sing.* имперфекта разликује по акценту од 1 лица опет је наставак *-še* из 2 и 3 лица пренесен на 1 лице тако да су и сва три лица једине имперфекта изједначена као и код аориста.¹⁾

Од глагола *hotiti* (хѡтети) 1 лице *sing.* једанпут гласи *hoti'ao* (*Hotijao da ga sudcu tužim*) S II 1055, где је узет наставак *-o(h)* из аориста.

б) Према имперфектима глагола I врсте има облике (2 и 3 лице *sing.*): *sidijaše* E 205, E 314, P 442, *hotijaše* E 188, E 222, P 354, *letijaše* P 444, *jedijaše* P 412, *hodiјаše* E 254, *čudijaše* E 318 IV, *štedijaše* E 340.²⁾

Са наставком *-ih* (= ѣхъ) налазе се облици: *mraziše* S II 3495, *praviše* E 337 XLIV, *žalostiše* E 338 XLVI, *znadiše* S II 3147, *hodiše* S I 1237. Оваквих облика нема код других славонских писаца, док код далматинских писаца 18 века и у ранијем књижевном језику Далмације и Дубровника њих има у великом броју (*Rad* 211, 4—5).

Од глагола *biti* (esse) 2 и 3 лице *sing.* гласи *bijaše* и *biše* (старословенски ѣѣхъ и ѣѣхъ). Први је облик много чешћи.³⁾

Од перфективних глагола забележио сам само *dadijaše* P 408 I.⁴⁾

Бележим још ова два облика 3 лица *sing.*: *pasaše* (пáсѣм) E 273 и *gibļaše* Pr 558, где је облик начињен према презенту *gibļem*.

с) За 2 лице плурала у граматичи има облике: *bijao-te* 133, *štijaoste* 154, *ļubļaoste* 161, *iđaoste* 207, *mogaoste* 217 поред *imaste* 146.⁵⁾ У осталим делима, међутим, ни једног оваквог облика нема; уколико се ово лице налази гласи као у савременом говору.

д) У граматичи за 3 лице плурала има облике: *bijau* 133, *štijau* 157, *ļubļau* 166, *iđau* 207, *mogau* 206, а само *oni imaše*⁶⁾

¹⁾ Исту особину имамо у тимочко-лужничкоме говору (А. Белић, *Дијалекти источно и јужне Србије* 551).

²⁾ Овакви су имперфекти обични и код других писаца славонских (*Rad* 180, 190—191).

³⁾ Облик *biše* употребљавају поред облика *bijaše* и други славонски писци (*Rad* 180, 188). Код других славонских писаца налазе се имперфекти (2 и 3 лице *sing.*): *bija*, *govora*, *ļubļa*, *htija*, што код Рељковића нема (*Rad* 180, 182).

⁴⁾ Имперфекатски облици од перфективних глагола налазе се и код неких других славонских писаца (*Rad* 180, 181).

⁵⁾ Импереката на — *oste* Маретић у својој студији не наводи (*Rad* 180, 181—182).

⁶⁾ Маретић је нашао 3 plur. на *-še* код Хорвата и Леаковића (*Rad* 180, 182). Код неких се налазе и облици за 1 лице plur: *bijahmo*, *bijamo*, *imadijamo*, *iđamo*, чега код Рељковића нема (*Rad* 180, 182).

(м. *oni imau*) 149. У делима тако исто има: *bojau* S II 70*, *vladau* S II 70*, *gledau* S II 132*, *ležau* S II 166.*

Од глагола *biti* (esse) поред облика *bijau* S II 70*, F 174, P 350 има *bijaoše* (место *bijau* = бејаху). Облик *bijaoše* налази се у Езоповим и Пилпајевим баснама 27 пута. Овакав облик за 3 лице plur. има и од глагола *hotiti* и *htiti*: *hotijaoše* P 449 VI, *hotioše* (са сажетим *ao*) E 221 поред *hotijau* P 350, *ktijaoše* E 275 XCIII.¹⁾

Оба ова наставка (*-oste*, — *oše*) пренесена су с аориста на имперфекат (исп. *беомо*, *беосѣ*, *беоше* у тимочком говору, Белић, *Дијалекти* стр. 562—564).

Инфинитив

§ 159. а) Поред облика на *-ti* налази се код Рељковића врло много, у стиху и у прозном тексту, облика на *-t*: *govorit* S I 86, *pisat* S I 98, *postaviti* S I 151, *činiti* S I 225, *pivat* S I 253, *tamburat* S I 267, *ašikovat* S I 268, *timarit* S II 2016, *razlučiti* S II 2250, *orat* S II 155, *izmislit* S II 160*, *micat*, *probijati* S II 166*, *naslađivat* E 254, *skakat* E 256, *uzet* P 392, *dokučiti* O 505, *dobit* O 506, *uzmložati* Pr 581, *trpiti* NS 616, *sačuvati* NS 620 (28) итд. — Од глагола са задњенепчаним консонантом на крају основе у прози се налазе само облици на *-ći*, а у стиху каткад и на *-ć*: *moć* S I 1520, *peć* S II 2246 (в. још § 165). Ове облике, на *-t*, *-ć* Рељковић употребљава и уз глаголе кретања и уз глаголе који не значе кретање. Наглашавам ово стога што се у неким словенским језицима чува до данас стара употреба супина (на пр. у словеначком), а ови краћи облици, несумњиво, претстављају гласовни облик старог супина.²⁾

б) Од глагола са кореном *nes* — употребљава и старе и новије облике инфинитива: *podnest* S I 1844, *podnesti* E 213 E 237, E 254, P 350, N 465, Pr 577 итд., *donesti* P 410 III, Pr 595 (78); — *podniti* O 500 (1), *podneti* P 424 X, *donet* S I 1672, *doneti* N 492, NS 627 (36), *doniti* Pr 589 (68), NS 641 (41), *odnesti* E 308, *odniti* NS 638 (41), NS 639 (41) *iznesti* E 195, P 375 VI, O 554, *ponest* P 406 XXVI, *uznesti* P 375 VI, *zanesti* P VII, *prinesti* P 392 XVI.³⁾

¹⁾ Имперфеката на — *oše* (3 л. plur.) нема код других славонских писаца. (*Rad* 180, 182).

²⁾ Облике на *-t* и *-ć* поред облика на *-ti* и *-ći* употребљавају и други славонски писци (*Rad* 180, 181).

³⁾ У данашњем говору Рељковићева краја говори се само *-nīt* или *-nēt* (*Rad* 197, 61). — Инфинитиве на *-nesti* и *-niti* употребљавају и други славонски писци (*Rad* 180, 184).

с) Радни придеви од ових глагола гласе: *doneo* E 195 (3), P 376 VI, P 432 IV, *donio* P 390 XIV, E 338, *odneli* S II 2885, NS 638 (41), NS 650 (44), *odneo* P 380 VIII, P 402 XXIII, *odnio* NS 650 (44), *poneo* E 308, *ponesla* E 221, *izneslo* P 375 VI.

д) Од глагола са сугласником *r* у општем делу има инфинитиве: *umrt* S I 94, *umrti* S I 1481, E 239 XXII, E 252, E 260, E 309 итд.; — *umrit* S II 246, *imriti* NS 616 (18), *poduprti* S II 61, *doprtri* S II 133*, *zadrti* P 426 I, NS 612 (7), NS 613 (7), *otrti* O 515 (4); — *ugriti* S I 1557.

е) Од осталих облика ових глагола налазе се: *umrio* (-okusio) S II 1620, *umro* E 260, E 310 (§ 68); — аорист: *umr* P 365, P 369 II, *umri* P 410 III; — *razdro* E 298, *proždro* NS 641, *nažderao* S II 65*; — аорист: *proždr* E 225, E 334, *razdr* E 230 VII, *naprše* P 388 XIII, *razdrše* P 426; — *zadrvši* E 254 LI, *prodrvši* P 378 VII,¹⁾ *poduprvši* S II 61.

ф) Навешћу овде још ове лексички интересантне инфинитиве: *rastrći* E 240 XXV, *plužit* (tko zna *plužit* ide na oraње) S II 3242, *prostiti* (Boje je dakle *prostiti* uvrideње...) E 335 XL, *ulisti* P 388 XIII, *užgati* P 424 (направљено према презенту *užgem*), *bučiti* (он по кући већ *bučiti* појде) S I 532.

Аорисѿ

§ 160. — Начињен од перфективних и имперфективних глагола онако, углавном, како се у савременом књижевном језику гради налази се овај глаголски облик у делима Рељковићевим у великом броју примера. Отступања су у овом: а) 1 лице sing. готово никад (*rekoh* S II 3296) нема на крају *h*²⁾; б) у два случаја употребио је облик 2 и 3 лица sing. за 1 лице sing.: Она uze pak i meni dade, ja pojedо, pak i gol ostade S II 1687—8, i Grgetek, Krušedol, Remete, čini mi se ja se ne pomete S II 47—8. У прози оваквих примера нема, па се не може поуздано рећи је ли ово црта Рељковићева језика или је ово само ради слика, ма да у данашњим говорима тога има.³⁾

¹⁾ Овакви се облици налазе и код других славонских писаца (*Rad* 180, 187-8).

²⁾ Тако у граматичи, у парадигми овога облика, нема *h* на крају — за 1 лице sing.

³⁾ Ивић наводи: *zbogom, rode, ja od tēbe ode* (Vrbova); *ode ja sēbi* (Siće); *ja mi rēče: dōd doveče* (Varoš); *kad ja dōjde* (Magića mala). Исп. *Rad* 197, 61. Понеки овакв пример налази се и код других славонских писаца (*Rad* 180, 181). — И у поцерском говору 1 лице аориста изједначаје се (због неизговарања гласа *x*) са 2 и 3 лицем, те се говори: *ja šrēce, ja iēče, ja dōђе* (М. Московљевић, *Акцентајски сисѿем поцерског говора*, 69—70) и другде.

с) Према имперфекту 3 лице sing. има наставак *-še* у овим примерима: Adam, dakle, dok na svitu biše, svoju dicu u sve *upu-tiše* S II 3037—8, Jedna žaba *ugledaše* jednoga vola, gdi pokraj њe-zine bare pase E 241 XXVIII, kako dakle ovaj sin sve kolike ptice i u sridi lava *ugledaše*, smuti se u sam sebi E 248 XL, Jošter mlogo Marjan kazivaše, al mu Ivka na odgovor *daše* S II 767—8, Ali њe-govom talijom lisica malo prije њegov glas *čuše*, zato mu ta i reče... E 235 XV.¹⁾

Облик *ođe* поменуо сам у § 80.

Прилог времена садашњег

§ 161. — а) Партицип садашњег времена Рељковић декли-нира као што га деклинирају многи наши стари писци. У томе се огледа утицај латинских писаца, јер се партицип садашњег времена у нашем народном говору (до 18 века) не мења. Кад се у народном говору мења он није партицип, него прави придев. — Навешћу неколико облика: *ogriјајућа* kripost S II 166, *igрајуће* jag-*niće* S II 166*, *pogaђајуће* igre S II 167*, тебе *kрадућега* E 336 XLII, *bogoboјећега* remete P 362 II, mladiću dobromu i *stražeћему* P 408 I, *nebižeће* živinice o 499, *pribliжајућег* jagњећа O 503, *neprimajućoj* ovci O 505, *turajućeга* sunca S II 165*, *tražeću* sриću P 353, *goluba putujućeга* P 357, *radećeга* њега O 551 (31), *davajućeга* dobročinstva Pr 584 (55), *istraживајућих* stvari Pr 573 (31), *dogodećoj* prigodi O 551 (31), *znadućeга* boga NS 648 (43), *vičuće* gospoје NS 627 итд.²⁾

б) Од глагола перфективнога вида забележио сам партицип: *staveći* Pr 569. Ретка је црта нашега народнога језика да се прилог времена садашњег гради од перфективних глагола. Кад се од њих образује, он има значење партиципа перфекта³⁾

с) Употребљава свега два стара облика партиципа на *-e*: *muće* Pr 578 (43), *glede* (hotijaše da i on *glede* њега to isto čini) E 241 XXII. У чакавском оваквих партиципа има врло много. У књижевном говору употребљава се *шале* (*шале раду*).⁴⁾

¹⁾ Са наставком *-še* 3 лице аориста употребљавају, ретко, и други сла-вонски писци (*Rad* 180, 181).

²⁾ И сви други славонски писци деклинирају овај партицип (*Rad* 180, 182). Тако и готово сви далматински писци 18 века (*Rad* 211, 1). — За старије писце в. Luka Zima, op. c. 312—320.

³⁾ Маретић је код других славонских писаца нашао повећи број партиципа од перфективних глагола (*Rad* 180, 182-3). Код далматинских—мање (*Rad* 211, 2).

⁴⁾ Прилоге на *-e*: *hote*, *nehote*, *muće* има и Ј. Липовчић (*Rad* 180, 183). Тако и неки далматински писци (*Rad* 211, 3).

Да забележим *goruћeg* (место *goreћeg*) S II 166*, *goruћu* N 475, *goruће* P 355, *plazuће* O 544 (11), *huћuћи* S II 167* — Обрнуто овом: има *brineћи* (место *brinuћи*) P 370 II. — Према презенту *živem...* има *živуће* O 499 (правилно). Бележим још партицип *imadiјући* E 256 LV.

е) Напомињем да се поред дужих облика: *sikuћи* S I 1, *govoreћи* S I 31, *moleћи* S II 3067, *hraneћи* S II 3073, *pušuћи* (< puhati) O 505 итд. налази у стиху доста краћих облика: *podnašajuћ* S I 208, *gledeћ* S I 397, *stojeћ* S I 715, *noseћ* F 175, *protiveћ* F 175 итд. (стари nom. sing. fem. и acc. masc.).

Прилог времена прошлог

§ 162. а) Отступања од савременог начина образовања овога прилога код Рељковића готово нема. Од глагола са вокалом у основи начина неодређеног гради га наставком -*vši*, а од глагола са општим глаголским делом на консонант наставком -*avši*. Са наставком -*v* налази се неколико примера само у стиху: *došav* S II 143, *udariv* S II 144, *zamisliv* S II 3326, *prikrstiv* S II 3324. — У кајкавском и чакавском оваквих облика готово нема.¹⁾

б) Од глагола имперфективнога вида има ове прилоге: *na-davši* P 365, *pitavši* P 415 IV, *suprotivši* N 477.²⁾

с) Од глагола *uzeti* прилог времена прошлог редовно гласи *uzamši* (према старом *vъzъмъši*) S I 570, E 193, P 366 V итд., *obuzamši* N S 623 (34)³⁾

д) Ившић у својој студији о данашем посавском говору вели да се у источном делу Посавине овај прилог говори често на -*ša*: *srětāvša*, *sědāvša* и др. (*Rad* 197, 71), где је вокал *a* додан као другим прилозима („покретно *a*“). У делима Рељковићевим налази се само један такав пример: *smetavša*: *koju dijete (odiću) dok on tražаше bukaru (hrsuzin) smetavša na leđa odnese kući* E 262 LXVI.

Глаголски шрини придев

§ 163. Трпни глаголски придев Рељковић од великог броја глагола не гради на начин на који се од тих глагола обично гради:⁴⁾

¹⁾ Код неких чакавских писаца (Марулића на пример) краћи се облици налазе у слику. Краћих облика има и код Јосипа Рељковића (*Rad* 180, 183). Код далматинских писаца су ретки (*Rad* 211, 3).

²⁾ И други славонски писци, а тако и далматински граде прилог времена прошлог и од имперфективних глагола (*Rad* 180, 183 и *Rad* 211, 3).

³⁾ У говору пишчева краја говори се данас *uzamša* (*Rad* 197, 197, 72).

⁴⁾ На страни 219 своје граматике Рељковић вели: Participia passiva izhode па: *an, en i ut: udaran, udarana, udarano; ljubљen, na, no; dignut, ta, to.*

а) Од глагола IV врсте (Лескинове) образује га готово редовно наставком *-t, -ta, -io*: *razdilita* S II 70*, *razdilitu* E 316, *zatvoriti* (= затворени) S II 1958, *zatvorito* P 354, *okalit, opalit* (= окаљен, опаљен) S II 3307—8, *načinite* (= начињене) S II 3436, *hranit* (= хранен) E 300 LXVI, *istavita* (sc. протерана) E 318 II, *razrušita* E 330 XXXII, *odredito* E 338 XLVII, *napunite* (= напуњене) P 354, *uzajmita* P 355, *ispunito* P 360 II, *nakitita* E 215, *ostavito* E 238 XXII, *obkolita* P 429, *razoritu* P 435 VI, *potvrđita* N 487, *zamocito* N 491, *zašlonito* O 501 (2), *uhranitomu* O 511 (8), *izmučito* O 519 (12), *opoganita* O 525 (8), *prifatite* (= прихваћене) O 541 (8) *ukorenita* Pr 563 (8), *dopustito* Pr 586 (60), *primitu* Pr 588 (66), *po-goditu* Pr 588 (66), *pristupita* Pr 604, *pripustito* NS 649 (44), *ufatita* E 296 LIV итд.¹⁾

Врло су ретки од глагола ове врсте облици са наставком *-en, -ena, -eno*: *određen* P 389 XIV, *učinēn* Pr 561, *napuñēn* Pr 568 (18), *ufaćēn* E 315.

б) Наставком *-t, -ta, -to* гради трпни придев и од глагола других врста од којих се у савременом књижевном говору гради наставком *-n, -na, -no*: *poštovati* (= поштовани) P 368 I *usilovat* (= усилован) E 295, *pokarat* (= покаран) P 401 XXII. — Према књижевном: *познаи*, *-а, -о* има: *poznane* O 524 (5), *nepoznanu* o 524 N 465.

с) С наставком *-en* забележио сам: *ubijen* NS 629 (37), *pri-bijen* N 629 (37).

д) С крајњим *-ven*: *trven* NS 629 (37), *požveno* S II 2051, *neobriven* (образован према *kriven* и сл.) E 297. — Од глагола *satriti* има: *satren, satrenoga* NS 629 (37).

е) Према трпном придеву од глагола с вокалом *и* у основи времена садашњег образовани су облици: *zanešena* S II 166*, *pod-nešeni* O 547 (18), *prinešen* NS 659 поред: *donesenu, spaseno* Pr 574 (32). Обрнуто има: *noseñu* E 337 XLIII. — Од глагола *ukrasti* има *ukrađen* (образован према *vođen* и сл.) NS 630 (37).

ф) Испред вокала *е* не мења консонант *с* у *џ* у трпном придеву *izbacen* Pr 593 (74).²⁾

г) Од суплетивног глаголског облика *шѣд* овај глаголски придев гласи: *došaste* S II 169, E 252, *iznašast* Pr 558 (65), *do-*

¹⁾ Од глагола ове врсте (IV) трпни придев на *-t, -ta, -to*, обичан је данас у дијалекту пишчева краја (*Rad* 197, 70). Гласи тако обично и код других славонских писаца (*Rad* 180, 191). — Код далматинских писаца 18 века редак је партицип пасивни на *-t, -ta, -to* (*Rad* 211, 11)

²⁾ Тако се тај придев обично налази код других славонских писаца (*Rad* 180, 191).

šasto E 219 итд., као што је код ранијих далматинских и других писаца в RJA.

h) Од *jahati* има *jašen* (презент од овога глагола код Рељковића гласи *jašim*) E 301 LXIII, а од *upregnuti* има *uprežen* м. *upregnut* E 257.

§ 164. Од интранзитивних глагола, од којих се у савременом књижевном говору трпни придев не гради, јер непрелазни глаголи значе радњу или стање који не могу бити од другог покренути, има трпне придеве: *procvaten* S II 167, *prorašćeni* (*prorašćeni trnaci*) O 530 (6), *otelita* P 372 IV, *izgladnite* (изгладњеле) O 547 (15), *razumљeni* (на *razumљeni* начин) O 501.¹⁾

2. Сложени глаголски облици

Фуџур

§ 165. Будућу радњу исказује најчешће, у стиху и прози, конструкцијом од скраћених облика глагола *hteti* у садашњем времену и инфинитива:²⁾ *ću govoriti* S I 87, *ću moći* S II 2309, P 358, *će ugoditi* E 180, *ćeš dati* E 182, *ću znati* E 185, *će izići* P 363, *će ispuniti* P 352, *ćeš biti* P 353, *će reći* P 358, O 497, *ćeš sagrišiti* N 463, *ćeš pripasti* N 467, *će izvesti* O 499, *ću zadržavati* O 506, *ćemo zvati* Pr 557, *ćete priveti* NS 611 итд.; — *biti* *ću* S I 570, *sidnuti* *ću* S I 888, *muzti* *ćeš* S I 1604 *uteći* *će* E 236, XVIII. итд.

Конструкција од скраћених облика глагола *hteti* у садашњем времену и краћег инфинитива (некадашњег супинског облика) у прози је врло ретка, док у стиху ње има у великом броју: *ću kazati* S I 296, *ću slagati* S I 176, *ćeš prodat* S I 1745, *će rasuti* S I 1533, *će roditi* S I 1830, *će moć* S I 1520, *ću čuti* N 624, *ću platiti* NS 625, *ću ostati* NS 625, *će ostaviti* NS 626.

Консонант *t* доста често не пише испред облика *ću*, *ćeš*... што је доказ да га у томе положају није ни изговарао: *daćeš* S I 222, *daće* S I 614 P 376, *moraćemo* S I 1220, *zaneće* S I 1152, *tražiće* S II 123, *mučićeš* S II 1706, *imaćeš* N 466, *živćeš* N 467, *izplatiću* E 207 итд. Бележим овде и пример *svuću* S I 1489. —

¹⁾ У савременом дијалекту пишчева краја Ившић је забележио: *iscvaten*, *iđeno*, *žvito* (*Rad* 197, 69). — Повећи број трпних придева од интранзитивних глагола наводи и Маретић из дела других славонских писаца (*Rad* 180, 183), а — исто тако из дела далматинских писаца 18 века (*Rad* 211, 91).

²⁾ У граматици: *ja* *ću imati* (147), *ja* *ću štiti* (157). — На стр. 151 вели: „Upanti! ovomu se (fut. I конјунк.) pridaje pridstavak *uz*“: *kada* *ja uzimam* (151), *kada* *ja uzstijem* (159) и др.

Ретко: *imat ćete* S II 1747, *učinīt ću* S I 1699, *bit će* S I 610, *ostavit će* E 220, *izbavit ću* N S 624.¹⁾

Забележио сам два примера у којима *imat* са инфинитивом значи будућу радњу: „Тко се криво закуне, да му се *imaju odsiћи* она три здрава прста“ S II 68, да *ima* одмах *umritи* N S 611, али је овде значење модално, тако да би се овај облик могао рећи 3-ћим лицем императива (нека . . .); према томе ово није прави футур.²⁾

Не употребљава често пуне облике глагола *hteti* место енклитичних: *kroz koje hoćeš se izvisiti* . . . P 353, *zato hoćemo od njih* . . . *ovdi redom govoriti* O 500, *hoće se pokvariti* O 497.³⁾

У једном примеру има краћи облик место пуног: ја *reko*, *će sad mužu* за очи E 199.

О другим начинима за исказивање будућег времена в. у синтакси.

Перфекат

§ 166. Релковић често образује перфекат од пуних облика помоћног глагола *jesam* и II парт. активног: *način jest bio* овај S II 65*, *ovakvi* . . . *vilaet obagavili* и *naruzili jesu* S II 62*, *učio jest* Јуде E 181, *sastavio jest* E 224, *jesu se vrlo bojali* E 238 XXI, *kazalo jest* P 365, *primio jest* P 442, . . . *jesu najmilostivije odlučili* O 497, *koje su na svitu ljubili* и *kojijū srićom jesu se naslađivali* P 595 итд.

Иза заменице *se* готово редовно пише *je*: *danas se je* jedno dogodilo čudo E 185, *koje mu se je* dogodilo E 301, *kako se je* jedan put dogodilo P 362 II, *koji se je* od svita uklonio P 367 V, *jerbo se je* dogodilo baš na ovaj način, *kako se je* jedan put dogodilo jednome redovniku P 379 VII.⁴⁾ Ово „је“ често се у нашем језику сажима са *се* *ме*, *ше* код индикативног перфекта, тако да оставља дужину на *се*, *ме*, *ше*, која се обично скраћује.

¹⁾ И други славонски писци најчешће будућу радњу исказују изнетим конструкцијама (*Rad* 180, 195). — Далматински писци 18 века тако исто. Два писца само (Павишић и Терзић) не употребљавају никад краћи облик инфинитива, а Кнежевић пише редовно *t* испред *ћи*, *ћеš* . . . (*Rad* 211, 22).

²⁾ Код чакавских и стародубровачких писаца оваквих примера има много (*Luka Zima*, оп. с. 300—305).

³⁾ Други славонски писци употребљавају често пуне облике место енклитичних, а далматински писци 18 века ретко (*Rad* 180, 196 и *Rad* 211, 22).

⁴⁾ И други славонски писци 18 века готово редовно употребљавају *је* иза *се* (*Rad* 180, 196).

Плусквaмперфекaт

§ 167. За плусквaмперфекaт употребљава најчешће имперфекaт глагола *biti* са партиципом претерита на *l*: *dovršio bijaše* S II 62*, *žao bijaše* S II 62*, *bijaše uzeo* E 183, *bijaše zaškao* E 186, *ulizli bijaoše* E 186, *bijaoše okupali* E 205, *bijaoše raztrkali* E 283 XVI, *nagnula bijaoše* E 311, *bijaoše donesli* E 220, *bijau dogodila* E 223 итд.

Налази се и конструкција од облика *biše* (бѣше) са партиципом претерита: *biše naučio* S II 1133, па кад *biše trave oborio* S II 861.

Конструкција од прошлог времена глагола *biti* и партиципа претерита на *l* врло је ретка: јер *su mi bile prizeble* S I 58*, *što sam tebi zabranio bio* S II 1718, *čim si mene bio ukorio* S II 2245, *kojega je bio obećao* E 342 LII.

Кондиционал

§ 168. Поред конструкције од облика помоћног глагола *bih* (*bi*), *bi*, *bi*, *bismo*, *biste*, *bi* и партиципа претерита на *l* — за 1 и 2 л. plur. врло ретко употребљава *bi* (*onda bi se mi ispovijadili* N S 632, *drugačije kad bi (vi) to imali* S I 505, *da bi me dali (vi) baciti u vatru* P 457 — налази се доста често и конструкција од обичног погодбеног начина и партиципа на *l* што је такође обично у чакавском дијалекту: *On bi siroma volio bio* E 343 LP, *da bi ti tvoj luk skoro bio prikršio* E 333 XXXV, *on bi još bio mormorao* E 258 LVX, *ja bi se bio čuvao*, *da ne bi bio upao u ove konce* P 359, *da ne bi bila učinila* P 453 IX итд.

ЧЕТВРТИ ДЕО

СИНТАКСА

I Падежи

1. Именице

Генишив

§ 169. *Без предлога.* — а) Уз глаголе: *pitati, zovnuti, paziti, čuvati, uzeti, postaviti* Рељковић употребљава *gen.* место *acc.*: *рак upita svoje snaše Ivke* S II 807, *Отац, мати нека пита dice* S II 568, *да младинец пита родитеља* S II 1396, *можеш зовнут и ženskoga uha* S II 1501—2, *Upitaj ti oniju* који путују P 363, *uze maramе, постави maramе* P 417. У примерима: *Отац, мати нека пита dice, да младинец пита родитеља, можеш зовнут и ženskoga uha, upitaj ti oniju* који путују значење је партитивно: „неко од деце, једнога од родитеља, неку од жена, некога од оних који путују“. У граматичи се налазе примери: *pazi glave, pazi ruke, pazi nogu; čuvaj prsta* (*gen. plur.*), *čuvaj nosa, čuvaj golina* (стр. 383—384).¹⁾

в) Уз компаратив употребљен је архаични *gen.* у овим примерима: *ali su živine napridnije čovika* H 469, *Jedna malena lipota jest napridnija blaga* H 479, *Mudrost jest napridnija jakosti* H 485. У изнесеним примерима имамо стару употребу генитивног аблатива, које у савременом језику нема, јер је аблативни генитив појачан предлогом „од“.²⁾

с) У негативним реченицама употребљава редовно *gen.* место *acc.* То је иначе позната особина словенских језика — да у одречним реченицама стоји *gen.* место *acc.* објекта. Навешћу неколико примера због тога што у савременом језику нашем употреба *gen.* уз глагол који је одречан претставља ипак мало архаизам: *јер*

¹⁾ Из данашњег говора пишчева краја Ившић наводи доста оваквих примера (*Rad 197*, 118—119). — И други славонски писци уз овакве глаголе употребљавају доста често *gen.* место *acc.* (*Rad 180*, 225). — Тако и далматински писци 18 века (*Rad 211*, 68).

²⁾ Овако употребљавају *gen. abl.* и чакавски и стародубровачки писци (*Luka Zima*, оп. с. 207—208).

ne znaju *klina* zaoštriti S II 2775, Onaj *ne* znade *historije* od lava i jednoga vola P 368 II, Čovik *ne* more više povratiti *striže*, koja je jedan put odletila P 355, dok najprije *ne* privari cila *našega dvora* P 393 XVI, junak junačkoga *ne* će ostaviti *dila* P 364, ali mudri *toga ne* čine N 473, *ne* ktijući jedan drugome popustiti *početka* P 451 VIII, Jastreb od svoje strane ... *ne* popušća orlu *dobitka* P 359 итд.

d) Има доста примера старе употребе gen. партитивног, који се данас схвата као аблативни gen. уз који стоји предлог *od* Ako l' vrime radit *ne* uzdade, a vi kući to *vas* svaki znade S II 1239—40, Najprije tebi kuća *ne* vaļade, to *vas* svaki i od sebe znade S II 1951—2, pak da jošter *toga ne* imate, *ne* bi *vas* se ni jedna udala S I 354—5, *Svaki nas* jest dužan svojim iskrñim milosrdje imati E 229 V, Prvi tal toka se meni, jerbo sam ga dostojniji nego *vas* ijedan E 240 XXV, koju (kesu) niki *putnika* ... izgubio bijaše. P 418 VIII.¹⁾

e) Место асс. неживих бића, именица мушкога рода, употребљава редовно gen.: uze *prsta* i sastavi huda, vrže gube i nikakva truda S I 871—2, pak on *vitra* i pošaje *leda* i bogatcu uraditi *ne* da S I 657—8, Koja hoti *pira* darovati S II 1584, Sunce potavni *miseca* E 220, Jupiter uze *rasta*, Cibeles *bora* E 334; Jer *trbuha* ludo ostavismo S II 2994.²⁾

§ 170. С *предлозима*. — а) Употреба предлога *od* с gen. у највише случајева је ненародна. Тако, место loc. с предлогом *o* употребљава редовно предлог *od* с gen.: а *od onih* нећу govoriti S I 79, Al *od svake* ja to *ne* govorim S I 363, Svak bi znao *od dužnosti svojih* S I 508, Ovo *od Novogradiškog* hoću da ti kažem S II 70*, Simonides *od koga* sam sada govorio E 340 XLIX, da nisam ja sam dao priliku *od mene* *zlo* govoriti N S 621 (29) итд.

b) Ненародна је употреба предлога *od* уз посесивни gen. у примерима: Он је био велики непријатељ *od onih*, који би притискивали siromahe P 352, Које misto bijaše *od počivaña* Adama P 356, Gospodar *od mačke* P 436 VIII, gospodar *od golubiñaka* P 436 VII, da se kadgodir spomenete *od moga junaštva* P 455 X итд.³⁾

¹⁾ У делима чакавских и стародубровачких писаца оваквих примера има много (Luka Zima, ор. с., 209—210).

²⁾ Ившић вели да се у данашњим говорима у Славонији „kadšto“ чује gen. место асс., као што је у примерима: *sikao sam rasta, poredio posla* и др. (Rad 197, 119). — Маретић вели да се код славонских писаца ретко овакви примери налазе (Rad 180, 158).

³⁾ Овако су често употребљавали предлог *od* чакавски и стародубровачки писци (Luka Zima, ор. с. 213—214).

с) Предлог *s* Рељковић врло често употребљава уз *gen.* у узрочном значењу:¹⁾ Neka znade da ću ja *s ovoga sluge* poludeti E 295, jer se kuća *š Će* (diobe) mlogo rasulo S II 2528, To je, druže, što kazani peku, pak *š Ćih* ljudi baš ništa ne steku S I 1607—8, *s otoga* se ljudi i današnji dan obziraju E 205, Jer je i otišao *s tebe* E 198, *S jezika* se raspu gradovi, varoši, sela i kuće E 202, to je sve koliko postalo *s jezika s kojega* i drugo zlo postaje P 443 II, Najveća nerića dojde *s jezika* N 469, Ah, to i jest ono, *sa šta* ja tugujem, NS 624 (34), da se sastanak ljudski *s Ćih* ne pomuti P 355, da vidimo kako linci oru, *sa šta* jutra danas ne pooru S II 2063—4.

У примеру: нити ја знам шта би *š Ćega* Ćinio, како би га ufatio (stakora)... предлог *s*, стоји уз *gen.* место очекиваног *instr.*

Примера за овакву употребу предлога *s*, уз *gen.* у узрочном значењу, има доста у народном језику.

d) С *gen.* употребљава и предлог *prema* (*prama, pram*)²⁾: posluh diĉji *prama svojih roditelja* Ćimi jest vrlo koristan E 238 XVI, Ovo tilo mora *prama svoje veliĉine* i krupnine glasa meso na sebi imati P 378 VII, Što je *pram Ćih* jal Niš jali Vidin! S II 16.

e) И предлог *suprot* каткада слаже с *gen.*³⁾: kako da bi to *suprot vojnišiva* bilo S II 63, Otide *suprot majmuna* P 454 X, *Suprot krivokletve* Pr 591 (73), jerbo su mormorali *suprot Mojsija* i Arona, P 600 (89), *Suprot elefanta* P 445 IV, Prosu hiĉadu prokletstvi *suprot kraĉa* NS 610 (18).

Предлог *prema* (прама) у наведеним примерима има значење компаративно, а предлог *suprot* значење непријатељства.

f) Предлог *u* с *gen.* употребио је (у значењу „код“) само у овим примерима: Oj, *u Marka*, Kraĉeviĉa Sina, dobar koĉic *u* potaji ima S I 429—30, Ako sluŹim ja *u Kapelana*... S 897, da *u tebe* tri jutra imade S I 1827.⁴⁾

g) Предлог *svrhu* слаже с *gen.* врло често: а) с *komparativnim* значењем („више“): „Tako mi imena ovaj je *svrhu* našega meštra!“ E 190, Ti imaš... jedno osobito vladaĉie *svrhu* tvoje druge braĉe P 361 итд. — б) У *преносном смислу*: ali *svrhu* svega da dobro puku nastoji

¹⁾ Овај предлог Рељковић у својој граматичи ставља с *gen.* у овом значењу: *S tebe* sam na ništo došao Gr 228. — *Gen.* му је и: *S onu stranu* Du-pava (I) Gr 227.

²⁾ У граматичи: *prama Bogu* (dat.) Gr 228.

³⁾ У граматичи с *acc.* Gr 229.

⁴⁾ Предлог *u* с *gen.* у данашњем говору пишева краја врло се често употребљава (*Rad* 187, 117).

P 367, da im onaj dan i slideću noć dopusti promisliti se *svrhu* ove stvari P 357, Promišljavañe *svrhu* ovoga članka NS 626 36) итд.

Мало необичнија значења има предлог *svrhu* у примерима: То је само tvrdokornost *svrhu* nas E 184, Zašto pogled velikije *svrhu* siromaha uzmlažaje њихову славу P 353, Nikakova темеља не more čovik načiniti *svrhu* prijateljstva jednoga neprijateља P 325, Dobivši dakle *svrhu* toga dopušteñe P 366, gdi se vesele neprijateљи naši *svrhu* našega kvara NS 618, Oficir ne hotijući rasrdivati kraја *svrhu* siromaha osuđenoga NS 618 (18) итд.¹⁾

h) Код Рељковића се налази и предлог *poleg* у примерима: *poleg* moga misleñа P 483, Vaļa se dakle vladati *poleg* svoga staña i imaña E 242 XXVIII, *poleg* mene E 212.

Овај се предлог употребљава у кајкавском (и *polak* поред *poleg*)²⁾.

i) У значењу *изнад* — компаративно као *од* или *сврх* итд. употребио је предлог *nad* у овим примерима: Ne bi većјег *nad* *Srima* hambara S II 56, *nad* *ñega* P 389 XIV.³⁾

Дашив

§ 171. *Без предлога*. — Врло много има примера, у стиху и у прози, где *dat.* стоји уз инфинитив у предикату: Al ne vaļa opet *škrту бити* S II 169, Nije dobro čoviku *бити саму* S I 1140—41, Vaļa čoviku *zadovolñu бити* s onim, sto je Bogu ugodno bilo nama dati E 297 LVI, Vaļa увик *jednaku бити* čoviku i ne veseliti se prez razloga u dobroј sриći E 298... боље *бити zadovolñu* s onime, što čovik ima, nego sliditi sam svoju glavu P 363 III, Zato vaļa s onim prez mormoraña *čoviku zadovolñu бити* P 374 U, Najposlije dosadi čoviku *бити саму* P 404 XXV, čoviku ne vaļa врло *tvrду* niti *škrту бити* Pr 557, He dobro, to i jest најбољи начин увик *zdravu бити* N S 614 (12).⁴⁾

¹⁾ И други славонски писци употребљавају предлог *svrhu* у оваквим случајевима врло често (*Rad* 180, 202).

²⁾ Предлог *polak* (*poleg*) обичан је код других славонских писаца (*Rad* 180, 222).

³⁾ У данашњем говору Рељковићева краја Ившић је забележио: *nad rajeваčke vode nema* (Rajevo selo), *nema cvita nad šemsira*, ni аšika *nad kom-šiju* (*Rad* 197, 116).

⁴⁾ *Dat.* с инфинитивом употребљавају често и други славонски писци (*Rad* 180, 225—26). — Далматински писци 18 века — ређе (*Rad* 211, 69).

Конструкција ова, која се развила на основу конгруенције номена у предикату с *dat.*, у нашем је језику данас архаизам. Место *dat.* свугде би се у изнетим примерима употребио *nom.* или *instr.*

§ 172. С *предлозима*. — а) Употребљен уз именицу *veče* предлог *k* и именица (цео израз) има прилошко значење у примерима: Ne ću jisti ni sad ni *k večeri* S II 1876, I *k večeri* nek mu kaže svaki, tko je poso uradio kaki S I 577, Ti ćeš mi se udati *k večeri* S II 1604.

б) Примера где предлог *prema* (прама) стоји с *dat.* има доста (кад показује правац глаголске радње). Наводим од њих ове: *izajde prama Esopu* E 215, *skoči prama њему* E 308, *idi prama istoku* P 353, *leteći jedan prama drugome* P 359 I итд.

с) И предлог *protiv* (*protiva*, *suprotiva*) слаже често с *dat.*: *protiva њему* P 389 XIII, *Što bi bilo protiva његову dostojanstvu* P 356 *protiva svojoj srići* P 355, *Suprotiva Vašoj glavi* P 391 XIV, *suprot domovini svojoj* P 359 I.¹⁾

Акузатив

§ 173. Глаголи: *bižati* (бежати), *promisliti* (*promišljati*), *plakati* имају транзитивно значење (бежати=избегавати, промислити=оценити, плакати=оплакати) у примерима: Da *biži društvo* hiñaca P 356, Niska i vlažna *mista* svaki put *bižati* ваја O 500, *Varke* svake vrste *bižati* ваја, O 500, *Promisli tu stvar* E 183, Ваја *promisliti slabost ljudsku* P 356, *Promišljavajući život* своје dice P 369, *Promišljavajući remetu* P 379 II, који vrlo за дуго *promišљава izhodak* N 467, не ваја да *plaće smrt* jednoga... *sluge* P 407 XXVI.²⁾

§ 174. С *предлозима*. — а) Ове сам примере забележио у којима је предлог *do* употребљен са акузативом: Al' on не će да *već vasdan ore...* *nego samo do врме* уține S II 2143, Коју од оног доба *tija do danas врме* svaki дан *uzmložavaše* P 447 V. У изнетим примерима предлог „до“ има предлошко значење.³⁾

1) Предлог *protiv* (*protiva*) слажу с *dat.* и други славонски писци. За предлог *prema* Маретић не наводи примера (*Rad* 180, 222).

2) И далматински писци 18 века употребљавају неке непрелазне глаголе као прелазне с објектом (*Rad* 211, 61). — Код чакавских и стародубровачких писаца има оваквих примера доста (*Luka Zima*, ор. с. 222 и даље).

3) Маретић је у својој студији навео само први пример из Сатира. Код других славонских писаца изгледа није нашао оваквих примера (*Rad* 180, 221) — Далматински писци слажу предлог „до“ с акузативом именица у прилошким изразима *dno*, *vrh*, *kraj* (*Rad*, 311, 71).

б) Предлог *kroz* Рељковић врло често употребљава уз акузатив у значењу узрока и начина. а): *Kroza što se pokvare ljudi nego kroz jezik?* E 302, *Vidi da je kroz svoju budalaštinu... sve svoje ufahe izgubio* E 285, *Što se dadu zaslipiti kroz jednu ispraznu lipotu perja* E 283 XVII, *Dogodi li se kroz pehaње na tavan ili kroz pribacivaње sijena... kakova trešna na tavanu* O 503 (6) итд. — б) *Kraјestvo, Vilaeti, kuće i familije kroz slogu... uzdržaju se* E 223, *Čovik uzmlōža znaње kroz istraživaње* N 471, *Čovik se izgubi na dva načina: kroz bogatstvo golemo i kroz mlogo govoreње* N 479 итд. Употреба предлога *kroz* у оваквим значењима (начина и узрока) црта је нашега народнога језика, јер *мешто, љуш* којим се врши кретање, а то је основно значење предлога *кроз*, показује и *начин* на који се што врши или *узрок* због кога се врши.

Није у духу нашега језика, већ немачкога, употребљен предлог *kroz* у овим примерима: *Od izhodka oviju fabula i kroz koga biše sastavljene* P 349, *Kako je kroz svoga posinka optužen bio* E 217. У оваквим примерима употребио би се предлог „од“.

с) Предлог *nad* доста је редак у делима Рељковићевим. С акузативом се налази у овим примерима: *Zašto tražiš kruha nad pogaču* S II 3444, *Dakle, nije bolje stvari naći, koja je od neumrloga Boga umrlomu data čoviku nad jezik* E 201. У првом примеру *nad* је предлог, а у другом значи „него“, „већ“.¹⁾

д) У значењу „око“ (прилог) употребљен је предлог *o* с акузативом у овим примерима: *Svadiše se jedan put lav i medvid luto o jedno mlado kozle* E 231 IX, *Izmučismo se bijući se o њega* E 231 IX. За овакву употребу предлога *o* има примера и у народном говору нашем.

е) Уз акузатив именица: *noć, dan, leto, zima* врло често употребљава предлог *ob*: *ob noć* E 243, E 247, *ob zimu* S II 2260, E 333, *ob lito* O 531, NS 655 итд.²⁾

ф) Предлог *u* са акузативом, а у значењу временском, управо за означавање трајања чега, употребљен је у овим примерима: *u starost* E 244 XXXII, *i sam sebe u mladost mučio* S I 9 Neron vladaše *u početak* Gr 334.³⁾

1) И код других славонских писаца предлог *nad* је редак. Место њега употребљавају најчешће предлог *svrhu*. За употребу његову са акузативом наводи Маретић први пример из Сатира Рељковића (*Rad* 180, 221). — Код чакавских и стародубровачких писаца има доста примера у којима предлог *nad* стоји са акузативом (*Luka Zima*, ор. с. 235—236).

2) Данас се у Посавини често говори *dbzimu* (*Rad* 197, 117).

3) Ившић наводи примере: *došao je u sunce zaod* (Gundinci), *u mladost je radio* (Babina Greda) и др. (*Rad* 197, 118).

г) Два примера има у којима је употребљен предлог *s* са акузативом: Dvije gospoje, jedna *s* jednu a druga *s* drugu *stranu* његову sideći N 626 (25), Otide na kapiju pak side *s* ovu *stranu* vrata E 209.¹⁾

h) У истом смислу употребљен је и предлог *ob* у примеру: Gospodine, učini da ova dva moja sina side jedan *ob* *disnu*, a drugi *ob* *livu* tvoju u kraljestvu tvomu Pr 568 (19); исп. у старослов. о дѣснѣжѣ и сл.

Инструментал

§ 175. Без предлога. — а) Уз глаголе: *smijati se*, *sprdati se* редовно стоји instr.: ti se sada *smiješ mnome*, ali ću ja tebi vratiti čast u zajam i *smijati se tobom* kako i ti *mnome* E 255 LIV, „Jeda li se ti to *mnome smiješ* i *posprđuješ*?” E 193, Ja se ne *smijem tobom*... nego *onime*, koji te je tu filosofiju naučio E 193, Ptice čuše više lastavičino *smijući se nome* E 274 XCIII, „Bože me sačuvaj,... da se ja *sprdam jednime čovikom* od Vaše vridnosti! P 433 IV, da se ne *sprdaju tobom* N 476, Ali orao... *posprđuje se nome* E 324 XVIII, Tada se kapitan razljuti misleći da se Esopus *hime posprđuje* E 204, Sprdajući se jedan put zec *lisicom* reče joj... E 270 LXXXIII, „Da mi je znati *Čime se nasmiја*!” E 189, Mladići prilipi, *čime* se tako slatko *nasmiја* E 189, ti ga upitaj *čime se smije* E 189.

б) И уз глагол *brinuti (se)* редовно употребљава instr.: ...što se ona onako *lanom brine* E 275 XCIII, pak se, *ničim* na svitu ne *brineš* S I 1401, jer dok Adam ženu ne imaše, on se *ničim* tada ne *brinaše* S II 178—9, Ali ne vaļa da se *brinemo životom* našim P 441 I, ne vaļa se opet ni sutrašñim *danom brinuti* P 433 V, Sam Simonides ostade *ničime* se ne brinući E 339 XLVIII, Svatko se *sobom brine* Gr 332.²⁾

с) Instr. употребљава и уз глагол *ganuti*: Ništa ne *gane* prije *srcem* nego sladkost govoreña N 473.

д) Уз глагол *postati* стоји instr. место очекиваног пом. у примеру: Kojega (siromaha čovika) sin *postade kraljem* P 363. Конструкција ова — употреба instr. уз глаголе: *биѡи*, *иосѡиѡи*, и сл. место пом. и асс. врло је стара, прасловенска и позната у свим словенским језицима.

¹⁾ У данашњем говору пишева краја говори се: *s onu stranu* и *s oni kraj* (Rad 197, 117); исп. и у Вука и у садашњем језику: *s ону сѡрану* и сл.

²⁾ Ившић наводи: *brine se s duvanom* (Stupnik), *nije me briga s hime* (Davor — родно место Рељковићево), *brinuo bi se čakširama* (Slobodnica) (Rad 197, 121).

е) Значење начина, поређења има *instr.* у примеру: *Ptice... ju štimaše (lastavicu) jednom budalom*, *Ukaza se prid njihovim Veličanstvom žalosnim obrazom* P 390 XIV (ако само „žalosnim“ не треба разумети као „s žalosnim“), *Onaj, koji ne mogaše nikomu dobro i činiti, bijaše bosima nogama protiran u pustiņu* P 419 VIII.

ф) У примеру: *Zatim vitar iz daleka hučući, počne kretati drvjem i vodama* S II 167* схваћен је предмет као оруђе којим се врши радња место који обухвата радња.

г) Прилошко значење има *instr.* у примерима: То је *ucviliti sirote, kada se oprosti onima, koji jē (ih) gaze njihovim silom* (= на силу) *uzimaњem* N 474, *Nije se bojati ni danom ni noćom* Gr 512.

h) У примерима: *Ona bi vesela bila i onim jednim mišem cilu nediју dana preživila bi* P 362 II, *Jedan ždral pribivaše na brigu jednoga ribњака i živi ribama*, *koje bi ondi ufatio* P 386 XI „preživila“ и „živi“ има значење „прехранити се“.

§ 176. *С предлозима.* — а) У значењу *instr.* употребљава предлог *s* доста често: *da su kontenti s његовом igrom* E 343 LIV, *zadovolјan s његовом služбом* P 412 IV, *zašto su se vrlo s blagom otovarili* E 339 XLIII, *služi se s твојим blagom* N 474 итд. Овакве употребе има и у народним текстовима — народним песмама, приповеткама, али се у томе огледа утицај страних језика.¹⁾

О употреби овога предлога испред речи које почињу са њим или сличним гласом говорено је у § 53. и § 83.

б) Интересантна је употреба предлога *prema (prama)* са *instr.* у примеру: *Kada pogledam noge videći, da su vrlo tanke i nisu prama tilom* E 257 LX, *jer pram gradom ta planina biše* S II 163.²⁾

Локатив

§ 177. Навешћу само неколико примера за употребу предлога *po*.

Са значењем „на који начин“, „како“ употребљава га Рељковић врло често с локативом: *Po jeziku se podiжу људи na gospodstvo* E 201, *Po trudu* dakle i *poslu steče čovik sebi hranu i po њој живљење* Pr 558, *I tako po poklonu postane ona stvar naša* Pr 585 (57, *nemoj se učiniti nedostojan po мањакању zafalности* N 464, *Čovik dosta prijатеља najде po sladkosti lipa razgovara* N 464, *Po овој*

¹⁾ Instr. с предлогом *s* употребљавају често и други славонски писци, а тако и далматински 18 века (*Rad 180*, 222—223 и *Rad 211*, 71).

²⁾ Маретић је забележио: *prama Анот* (Рапић) (*Rad 180*, 222.)

(jaukliji = сабљи) ја ćу се pripети на pristoје P 364, Upitavši га po koji (= како) dojde у онај vilaet P 379 VII итд.¹⁾.

Додатак падежима

Ившић у својој студији (*Rad 197*, 121 — „*Dodatak padežima*“) наводи из данашњег посавског говора овакве примере: *prema sunca zaodu* (Varoš), došao је *o suncu zalaska* (Stupnik), otišao је *o suncu izlaska* итд. Код Рељковића сам забележио: *da kor i veliki oltar prama istoka suncu budu* (према сунцу...) NS 615 (14). У оваквим примерима, као што и Ившић вели, имамо метатезу падежа.

2. Заменице

§ 178. Отступања од обичне, данашње, употребе заменица су ретка.

У неколико примера место посесивне заменице *svoj* употребљена је заменица *negov*: *što on* (čovik) *s dobrim temeljom negovo* imenovati može Pr 559, *Ona zaktiva* (narav) *da ljudi niove* darove jedan *s drugim* slože Pr 559, *Jerbo onaj*, koji nas uvridi, *postane...* pogrditeļ... *svete dužnosti negove* Pr 576 (37), *On pravicu* ima *negovu* svojnost kakogod hoće potribovati Pr 559, *Mlade grančice i listovi*, koji u *niovima* pupicama kakono u povitku ležau S II 166*, *Mudri negovima* ričma učini stvari, koje sto armadi... ne mogu opraviti N 485.²⁾

§ 179. Присвојно упитне заменице *čiji* код Рељковића готово нема. Место ње употребљава *gen. sing.* релативне заменице *koji* и онда када се односи на именице мушкога рода у једнини: *Esopus, kojega* trha (терет) *lagļi neg* jutros bijaše E 187, Čovik, *kojega* ruke prizeble biše E 235 XVI, *Ugleda jednoga čovika* sideći, *kojega* sam pogled ukazivaše oštroću pokore P 353, *K jednomu bunaru, kojega* voda vrlo bistra bijaše P 390 XIV, *Jedan mudrac, kojega* je neuredan život... N 475, *izajde iz nega* starac, *na kojega* pogled sav puk grohotom se nasmija NS 647 (43), *Sokrata, kojega* bi smrt ja rad podneo E 330 XXXI, *Jedan siromah, kojega* je dobra svrha napridnija nego

¹⁾ Неки славонски писци слажу предлог *po* и са инструменталом (*Rad 180*, 221). — О употреби предлога *po* с локативом код чакавских и стародубровачких писаца в. Luka Zima, op. c. 240—241.

²⁾ За употребу заменице *negov* место *svoj* код других славонских писаца налази се мало примера (*Rad 180*, 216). — Код чакавских и стародубровачких писаца има доста примера у којима заменица *negov* стоји место заменице *svoj* (Luka Zima, op. c. 43—44).

један крај, *kojega* је злочеста сврха N 479. — Наводим ове примере стога што постоји правило граматичара да се заменица *чију* употребљава само онда кад се односи на речи мушкога рода, које стоје у sing. и значе мушку чељад.¹⁾

У примеру: *Čovik zaboravi onoga ime, u čijoj kući nije nikada kruha* јео N 478 употребљена је заменица *чију* према изнетом правилу. Иначе Рељковић употребљава ген. заменице *koji* редовно кад се односи на именице мушкога рода у множини и именице средњега рода и у једнини и у множини: *Vaļa bižati iz društva onih ļudi, kojih se riči ne udaraju s dili* једнако, *drvo, kojega grane činiše se dodivati neba* P 440 I, *U jednoj provinciji... imade jedna planina, koje vrhovak činaše se dodivati oblaka* P 353 итд.

§ 180. У малом броју примера употребљена је заменица *što* место релативне заменице *koji*: *Zatim počеше jesti hranu, što su bili majmuni sebi pripravili* P 454 X. В § 196.²⁾

Интересантна је употреба заменице *štogod* у примеру: *štogod se istom iz početka ukaže strašno i grdko, što poslije dojde tiho i mirno* E 238 XXI, где *štogod* значи „нешто“. — У примеру: *Ne ima gorje stvari na svitu što je zla čud* NS 617 (2) заменица *što* има значење „него што“.

§ 181. Уз именице мушкога рода које значе што неживо Рељковић консеквентно употребљава у акузативу генитивни облик односне заменице место облика номинатива: *to mi je zanat, koga sam od drugoga naučio* S II 163*, *Zanat ... ostavi koga* је један пут *naučio* E 239 XXII, *hotijaše da s mirom izjede sir, koga je s penģera ukrao* E 259 XLVIII, *Mučno je ostaviti jedan zao običaj, koga je čovik tirao dugo vremena* E 268 LXXVIII, *Dragost pak ... čini mu zaboraviti glad, koga je trpio* P 360 I, *Osićam, da ovaj život, koga ja vodim, nije vridan mene* P 361 II, *Kojega paņa čovičja ruka ... ne bi pocipati mogla* S II 167 XX, *Bol, kojega imadijaše ...* E 248 *kruh, kojega* јој он узajmio бјаше E 321 XI, *put, kojega* имаше činiti P 356 итд.³⁾

1) Т. Марећ, *Gram. i stil.*, 468. — Заменицу *чију* употребљавају ретко и други славонски писци (*Rad* 180, 217).

2) У граматичи Рељковић каже: „Interrogativum *što* služi katkada misto relativa *koji*: Imate li i sada onoga koņa, *što* ste od mene kupili. Je li vam po čudi vino, *što* sam vam poslao?“ и др., стр. 299—300. — Из данашњег говора пишчева краја Ившић наводи: *voda, što ide* и др. (*Rad* 197, 114). — Код других славонских писаца Марећ је забележио три оваква примера (*Rad* 180, 217).

3) Ген. облик *koga* место пот. *koji* употребљавају и други славонски и далматински писци 18 века (*Rad* 180, 158—159 и *Rad* 209, 207).

Употреба облика *koga* (којега) место *koji* долази отуда што заменица *ko* има ген. једнак асс. и што се и она у свим падежима сем ном. sing. употребљава релативно, тако да облици заменице *ko* могу стојати место облика заменице *koji*.

§ 182. Рефлексивну заменицу *se* Рељковић употребљава често и уз глаголе који значе стање и без ње: *Ti se ovakvima stvarma ne brini* E 191, *da se ne brine* događajem ovoga svita P 356, *Krajeva prez brige niti se brineći* novci ni soldati P 370, *Ali Ksant svrati se s puta* E 205, *jer ću se od grdoće pobљuvati* E 192, *Ris se obeća* dobre voље taj put učiniti P 366, *obećavajući se* (kurjaci), *da nikada nikome... štetu učiniti ne će* E 236 XVII, *i obeća se* (stakor) њега služiti E 279 VI, *utekoše se* k psima E 214, *To se ne pristoji* pametnu čoviku karati drugoga N 479, *Jedan prosti i lin život ne prilikuje se* jednome čoviku velikoga srca P 363.¹⁾

Али има примера и без *se*: *poslije ovoga doseli knez Todorović S II 70**, *Smiluj nam se*, u milost *ufamo* Pr 605 .

3. Придеви

§ 183. а) И Рељковић употребљава често придеве у одређеном облику, у мушком роду, самостално, као именице: *Mlogi* bi htili vladati se kao i *veliki* E 242 XXIV, *Starijima* nikada ne мањкају узроци када хоће да окриве *mlađe* E 244 XXXIV, *Veliki* pogube sve, *da samo sebe mogu zadovolјiti* E 290 XXXV, *Jedan veliki i mogući* nikada не пристаје на наговарање. E 318 III, *Ovako zli i opaki* odnesu vas koliki dobitak sebi E 318 III, *Kada se veliki* tuku, *mlađi* морају дати своје перчине E 324 XIX, *Nauk mudrije* држи мисто навиштења N 466, *Mudri* не more osiromašiti N 474, *Ovaj svit jest dobrije* пакао, а *zlije* рај N 468, *Pametni* који шути, каже више него *ludi*, који говори N 477 итд.²⁾

б) Врло ретко у овом смислу употребљава неодређени вид: *Nepaučan* се сакрије и не да се познати шутећи N 472, *A moguћnu* што на мољбу идеš S I 637.

Употреба придева под а) обична је и у савременом књижевном језику. Развитак њен тумачи се развитком одређеног придевског вида, који се употребљава за нешто што је познато, о чему

¹⁾ Уз глаголе који значе стање без *se* употребљавају *se* и други славонски писци, а тако и далматински 18 века (*Rad 180*, 219—220 и *Rad 211* 63—64). Исп. још код Луке Зиме, ор. с. 143—160.

²⁾ Придеве у одређеном облику, у мушком роду, употребљавају самостално често и други славонски писци, а тако и далматински 18 века (*Rad 182*, 213 и *Rad 211*, 53).

је било говора — отуда и пропуштање именице. Употреба под в) развијена је из употребе под а), јер у нашем језику нема чврсте одређености у употреби одређеног и неодређеног вида.

с) За средњи род забележио сам два примера овакве употребе, која су обична и у савременом језику: *gdi i muško i žensko od voje knígu ide u školu učiti* F 175, *Ja ću kazat sve, kako se muče: žensko presti, a muško tamburat* S I 266—7.¹⁾

д) За женски род имам забележен један пример: *Gospodine, učini da ova dva moja sina side jедan ob desnu, a drugi ob livu tvoju u kraljestvu tvomu* Pr 568 (19).

е) Овака је придевска употреба и за назив места: *Novogradiška* S II 24, *Novogradiško* S I 70*, S I 71, *Starog Gradiškog* S I 70*, *Gradiškom* S I 70*, *Staroj Gradiškoj* S I 33, где је пропуштена именица „варош“, „место“.

§ 184. Нема правилног осећања за употребу одређеног и неодређеног придевског вида: употребљава одређени вид и онда кад треба неодређени и обрнуто, а има и таквих реченица у којима напореда стоје и одређени и неодређени облик. Навешћу неколико примера:

а) *Jedan doбri čovik... vidi upasti prida se jednoga miša* P 458, *Suprot zlomu vrimenu* O 501 (2), *To je slabost mlahavoga muža* S II 2793 итд.

б) *Zašto za mene živa ukapaš sidine u grob moje* NS 647, *On siromaha prava* бije E 203, *poče davati vrlo slabu gavranu* P 371—2 III.

с) *Od suhog i čista ležaja* O 504 (6).²⁾

д) Уз број *jedan*, са значењем и „неки“, обично је придев у неодређеном облику: *posla mu jednoga dobra likara* NS 614 (12) *U jednom čistom potoku* O 523 (3), *Koja se od jednoga lipostvorna i dobra ovna iziskuju* O 517 (9), *Jedan domorodac od dobra plemena* O 497, *Posla mu jednoga golema i debela vola* P 450 VIII, *jednoga gusta drveta* P 437 VIII итд.

е) Рељковић обично употребљава одређени облик заменице, у мушком роду, кад стоји уз придев у неодређеном облику. Такви су примери: *Pavun razsrdivši se, što mu Venus nije dala onaki lip tanak glas* E 334 XXXVIII, *biti ćeš i ti ovaki debeo* E 329 XXX,

1) За средњи и женски род ретки су примери и код других славонских и далматинских писаца 18 века (*Rad 180*, 213 и *Rad 211*, 54).

2) Ни други славонски писци не употребљавају правилно одређени и неодређени придеви: ки вид (*Rad 180*, 214). — О различној употреби придева код чакавских и стародубровачких писаца в. *Luka Zima*, оп. с. 10—17.

Zato, dok je došao *taki onaki pijan*, *kakvi* je bio, uze u ruke posao E 337 XLIV, On još *onakvi ćorav* odgovori... NS 620 (36), koji (zli običaji) *ovakvi plemenit* vilaet obagovili i naružili jesu S II 62, Da sam ja *taki lud* E 245 XXXVI.

f) Одређени облик заменице употребљава и кад не стоји уз придев у неодређеном облику: *kakvi* bi вајало да буде човек? Човек ваја да буде *onakvi*, *kakvi* želi да буде, i да оно чини да *kakvi* želi бити, да *onakvi* i буде NS 614 (13), *Kakvi* je Бог? NS 414 (13), *Kako* je frižak i *jaki* bio E 254 LII.

У случајевима под е) у савременом говору употребили би се облици: „како“, „онако“ и сл., а у примерима под f) неодређени облик мушког рода.

g) Иза заменице *ništa* стоји обично генитив у неодређеном виду: *ništa dobra* nisi učinila S I 820, *žela* čovićanska ne ima *ništa tvrda* u sebi E 332 XXXII, *Dan*, u komu *čovik ništa dobra* ne učini N 481, итд.¹⁾

§ 185. Према латинском језику употребљава плурал заменица место сингулара у средњем роду: *sva ova* iz onoga... očitо vide se Pr 583, *Svaka ova*... jesu istinita P 365, Remeta obeća virno ispuniti *svaka* P 369 II, Neka bi i to bilo i da bi ti *svaka* za rukom izišla P 375 VI, а u varošu *sva kolika* bijaoše E 215 итд.

§ 186. Поред облика *nen*, који гласи најчешће *nezin*, има неколико примера у којима је употребљен генитив *ne* (< *neje*): *trista godin prid ne* kućom biše S I 1912, а ni od *ne* plaće (udovice ili sirotice) S I 635, što Бог reče, da će žensko sime holoj zmiji *ne* glavu satrti S I 1374—5, što god se je za *ne* reda našlo S II 145.

4. Бројеви

§ 187. а) Уз бројеве од *pet* именица или придев стоји у генитиву. Према таком слагању у једном случају именица и придев стоје у генитиву и уз број четири: од *četiri domaćih ovaca* O 520 (14).

б) Никада уз број *dva* (obadva) нема *nas*, *vas*, што је обично у савременом говору, него редовно *mi* и *vi*: *mi dva* S II 2223, S II 2275, E 199, *vi dva* P 398 XX, NS 639 (+1), *vi obadva* P 419 VIII.

Тако и уз збирни број *dvoje* има *mi* место обичног *nas*, *mi dvoje* E 332 XXXIV.²⁾

¹⁾ Тако је обично и код других славонских писаца (*Rad 180*, 214).

²⁾ Маретић вели: „Danas se običnije govori *nas dva* (dvojica) nego li *mi dva* (dvojica); u slav. pisaca rekao bih da je samo ovo drugo“ (*Rad 180*, 218).

с) Рељковић пише *svi troje* (гавран, стакор и корњача) Р 432 III Р 438 VIII и *sve troje* Р 438 VIII. — Место *nih dvoje* или *ono dvoje* има *oni dvoje* Е 267 LXXVI.

д) Данас се обично каже: *нас три* (или тројица), *вас три* (или вас тројица), а Рељковић има: *mi sva tri* (пријатеља) N 637, *vi sva tri* (djaka) NS 637, NS 639 (41) поред *oni sva trojica* Р 418 VIII.¹⁾

е) Помињем овде да Рељковић врло често употребљава број *jedan* и онде где му нема места, а то према неодређеном члану у германском и романском: *Dokle sunce jedno malo projde* S II 3402, *Koje su se na tvrđini nebeskoj jedno malo zadržale* S II 165*, *Zatim prošavši jedno malo vremena* Е 183, *načini se za jedno malo vrime kako mrtav* Е 269 LXXX, *Ali prošavši jedno malo vremena* Е 282 XIII итд.

Често овај број узима у значењу „неки“: *jedan* нејак, *kada se uzme hrvati s jačjim od sebe, pomaže neprijatelju ubiti sam sebe* N 474, *Nitko ne učini sam sebi krivije kao onaj, koji se jednemu ponizi* N 479, *Što je jednome mrsko...* Е 274 итд.

II Употреба глаголских облика

§ 188. Све до најновијих радова Љуб. Стојановића, А. Мусића и А. Белића²⁾ стајало је тамно једно од основних питања наше синтаксе — употреба глаголских облика. Радовима поменутих научника, особито радовима А. Белића, то је питање данас у многоме осветљено. У својим расправама прва два научника дали су доста оштроумних и тачних опажања, али највише добар, пробран материјал. А. Белић је (исп. „О синтаксичком индикативу и „релативу“, *Symbolae Grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*“, Vol. II, 47—56) одредио две синтаксичке категорије: *синтаксички индикатив* и *синтаксички „релатив“* и показао када

²⁾ Овака употреба обична је и код других славонских писаца (*Rad* 180, 217—218).

²⁾ Љуб. Стојановић, *Реченичне конструкције без verbum-a finitum-a*. ЈФ III, 7—10;

А. Мусић, *Прилози науци о употреби времена у српско-хрватском језику I—III* (Глас CXXI, 109—176; CXXIII, 67—119; CXXVI, 1—59.)

А. Мусић, *Aorist imperfektivnih glagola u srpsko-hrvatskom jeziku*. ЈФ V, 27—41;

А. Белић, *Aorist imperfektivnih glagola*. ЈФ V, 171—182.

се једно време може заменити другим без промене у смислу, а када то не може бити. Времена у *синтаксичком индикативу* — кад се радње одмеравају према моменту у стварној садашњости — имају своје право временско значење, и тада се једно време не може заменити другим, а у *синтаксичком „релативу“* — када се радње одмеравају према неком другом моменту, не моменту у правој садашњости, времена губе своје временско значење и добијају значење глаголског вида. А. Белић је ове своје идеје развио шире у расправи: „О улошребѣ времена у српскохрватском језику. Поводом расправа о шоме проф. А. Мусића (ЈФ VI, 102—132). Ту је он показао како се ове две синтаксичке категорије расподељују у најразличнијим реченицама.

Ја сам на овом месту истакао ове две синтаксичке категорије, до којих је А. Белић дошао испитујући материјал савременог говора, стога што се употреба времена и у нашим старим споменицима и народним дијалектима једино може правилно разумети ако се времена посматрају са гледишта ових двеју категорија.

Презент

§ 189. а) Презент перфективних глагола употребио је Рељковић у значењу правог футура у овим примерима: *Ti ne primiš ništa više nego na priliku onoga, koliko si dao* N 483, *Moja prijateljice, ja ne pustim iz ruku jednu stvar, koju sam ufatio* E 296 LIV, *Pribivajte ovdje i živite u miru, zašto ja pustim u mojoj zemlji svakoga u miru živiti* P 379 VII, *Nesrićni čoviče, ti hoćeš da mene s otim komadom zaslipiš... ali to nikada ne bude!* E 243, *To ne bude nikada, ako me ne naučiš, kako si našao ovo blago* E 210.¹⁾

б) У перфекатском значењу, пасивној реченици, употребљен је презент *budem* у одречној реченици: *Ne bi ti imao nada ni na jednoj oblasti, da ti ne bude ozgor dato* Pr 566 (14).

Особит је пример: *Tko kome kakogod zlo učini, vratiće mu, ili bude rano ili kasno* E 274 XCI, где *bude* има значење прошастог придева: „било раније или касније.“

с) Рељковић врло често употребљава презент с префиксом *uz* у значењу *fut. exact.*: *Ako odsele dobro uzslužiš, ja ću te od*

¹⁾ Оваквих примера има врло мало и код других славонских писаца (*Rad* 180, 228). — Маретић каже да су сасвим ретки и код далматинских писаца 18 века (*Rad* 211, 74). — У чакавском, кајкавском и код стародубровачких писаца презент перфективних глагола у значењу футура налазе се чешће (*Luka Zima*, оп. с. 247—252).

službe prosta učiniti E 204, Ovo ako vaše Veličanstvo *uzobslužuje*, živiće u miru P 460 XII, pazi da se ne *uzkaješ*, ako ne *uzumije* šutiti E 219, a ti mi kaži, da ti pripomognem, ako *uzmogu* P 384 IX, On ĩima obeća dati vriću novaca, ako mu *uzsvidoe* od večera sutra do pol dana i *uzgovore*: „Mi svi tri“ N S 642 (42), ako on tebi *uzviruje*... mi ne ćemo tomu ništa suprotivni biti N S 651 итд.¹⁾

d) Историски презент имперфективних глагола обичан је у Рељковићевим делима. Наводим ове примере: *Vezir moli* краља, да ову fabulu pripovidi svome slugi P 367, Краљ, ne razumivši onoga jezika, *pita* oficira, koji ondi bijaše... N S 611 (18), Grofica *pita*, kako živi na selih. „A vi, gospoja?“ *pita* barjaktarica N S 618 (23), Ris posluša više, *ide* u insulu, i govori s jednim slugom P 366, budući zazvan na čast (čizmar) ...*zapovida* domaćim, da što bolje mogu posluže redovnika P 380 итд.

Од перфективних глагола ово се по себи разуме (исп. облике у истим примерима).

Аорисѡ

§ 190. Од аориске употребе наводим само два примера у којима је аорист употребљен у значењу футура: *Ako mi ne dadeš za ĩega trideset funti, a ti mi barem podaj tri grešle iliti filera, zašto ja i onako znam... da ga nikada ne prodado skuplje* E 186, Što je bilo bilo mi veće onoga ne *povratismo* N S 618 (21).²⁾

Имѡерфекаѡ

§ 191. Речено је већ да 1 лице имперфекта увек има наставак *-še* место *-h*. На овоме месту ја ћу све примере изнети у реченицама из којих се види да се имперфекат у њима употребљава чешће у значењу перфекта. — *dok ja od vas bijaše daleko, pomisli ja, da ćete vi izmed svega puka najbolji biti* E 223, *Ja mišlaše* u ovoj jami naći pokoj... a ja upado u raje... E 230 VI, *Ali dok ja ne mogaše dobro gledati, vidla sam ništa ne mañe moju kuću punu koješta...* E 256 LXXVIII, *Ja te znadem poodavna, jer ja bijaše u jednoga čovika...* P 430 III, *Ja je brojaše* svaki dan i naslađiva se u ĩima P 434 VI, *Ja*

¹⁾ Презент с префиксом *uz* у значењу fut. exact. налази се врло често и код других славонских писаца, док је код далматинских писаца 18 века редак (*Rad* 180, 228 и *Rad* 211, 75).

²⁾ Аорист у значењу футура употребљавају и неки други славонски писци (*Rad* 180, 229). — Код стародубровачких писаца оваквих примера има доста (*Luka Zima*, op. c. 260).

se *vaĵaše* svrhu *ñih* i mišĵaše da se sva moja srića u *ñima* zadržaje P 434 VI, i *bijaše* (ja) skoro blizu fratrove posteje P 435 VI, Ja sam ostavio moju kuću.. zašto ne *mogaše* podnesti jednoga čovika... P 418 VIII.¹⁾

Перфект

§ 192. О употреби овог глаголског облика нема се шта особито рећи: употребљава га онако како се данас у нашем књижевном језику употребљава. Ваља поменути само то да Рељковић никада не изоставља *је* иза заменице *се*: *danas се је* jedno dogodilo čudo E 185, Које му *се је* dogodilo (zlo) E 307, *Kako се је* jedan put dogodilo P 362 II, који *се је* od свита uklonio P 367 V, jerbo *се је* dogodilo baš na оној način, *kako се је* jedan put dogodilo jednome redovniku P 379 VII.

Речено је у § 166. да се ово „је“ у нашем језику код индикативног перфекта сажима са *се*, *ме*, *ше*, тако да се добија *сѣ*, *мѣ*, *шѣ*, и после *сѣ*, *мѣ*, *шѣ*.

Свршени фуџур (futur. exact.).

§ 193. Велики је број примера употребе futur. exact. са свезом *да* за радњу која је била пре неке друге радње; друга радња претстављена је потенцијалом: Ја би *се*, *вели*, *тебе* do istine bojala, *да* samo ne *budem* malo prije tvoj glas čula E 235 XV, *да* ja *budem* slušao, ne би ja u ваѣ руке upao E 258 LVIII, ja би теbi, моj dragi pauc, виѣ добра učinila nego zafalila, *да* samo *budu* tvoje руке *govorile*, што је i jezik E 265 LXXI, eto, *да* sada ne *budete* *govorili*, ne би onake lipe časti izgubili! E 311 XCIV, зашто *aa* она *bude* (majka) onda *izbilo* мене, kad sam joj najprije kñige doneo, ne би ja od straha smio ukrasti haĵine... E 312 XCVI, *да* *се* *bude* *pobrinuo*... ne би zameo trag svome kolinu E 331 XXXII, *да* sokol, који је u gavranovu gñizdu odhrañen bio, ne *bude* *izletio*... ne би došao na onoliko pošteñe P 360 I, *да* *bude* *ostao* u svome gñizdu u vike, ne би ga ova lipa srića našla E 365 IV, *да* ris ne *bude* *putovao*, ne би nikada svoje insule natrag dobio P 366 V, *да* žena od zločestoga života ne *bude* *imala* odluku otrovati mladića, ne би ostala mrtva P 383 VIII, *да* ne *bude* dakle ova žena *pustila* se naglo požeļu sluge, ne би izgubila jednoga drugoga, akoprem krivoga ašika P 417 VII, *да* ti *budeš* *procinio* riči tvoje žene, ti би još onda,

¹⁾ У Маретићевој студији о језику славонских писаца нема оваквих примера. Нема их ни у студији о језику далматинских писаца 18 века.

kako si i posli, poznao da ona nije kratke pameti N S 624 (34), *da* me ne *budu* babe na paru *metnule*, već bi davno po mom grobu trava porasla N S 631 (38), *da* me ne *bude* gospodin *očuvao*, veće bi davno u raklu pribivala duša moja N S 631 (38); — друга радња исказана је дужим потенцијалом: *da* *mu budem* пружио мој штап, *mogao bi* га *bio* притегнути крају N S 655 (44), *da* *ti budeš* *otišao* к судцу, он *bi* вас *bio* *popravio* и *pomirio* N S 657 (44).¹⁾

§ 194. Futurum exact. Рељковић врло често употребљава и у значењу правог будућег времена: „У које врме највећа тегоба мртвима *dogodila se bude*?“ E 196—7, „О човиће, ако ти овди хоћеš правити варош, не *budeš* *imao* млого варошана!“ E 251 XLVII, ...на које чудо стрка се са свију страна и мушко и женско чекајући, какво страшило планина *bude* *porodila* E 300 LXV, ... а онај нека се tare по челу колико му драго, не *bude* *dokućio*, што оно имаше зламеновати E 333 XXXV, Јер ако га *budeš* *okusio*, смртју онда ти *budeš* *umrio* S I 1187—8, Ваše Величанство не *bude* никада *imalo* области сврху ове вароши, докле прије Esopa... не *budeš* у својима руку *imao* E 214, што када види голуб, припаде се мислећи, да више никада не *bude* *vidio* свoga друга P 359 I, То су добро, по мому уму, рекли, јер не *budu* *lindovani* *stekli* S II 2405—6, скоро... се ја *budem* *š* *nome* *rastala* и више се никада *ne* не *budem* *bojala* P 443 II, „Да ви не *budete* *ostavja'i* мене, кад се хоћете sprдати mnome“, Чини ми се да је заgorila ал не мари, — *bude* *govorila* S I 1637—8, Овако просећи ми не *budemo* на онај скалин *došli* N S 634 (41).²⁾

§ 195. Конструкцију *budem* са инфинитивом и Рељковић употребљава у значењу правог футура и futur exact: s теšким знојем *budeš* се *hraniti* (*budeš* *hraniti* у значењу простог футура — хранићеš се), докле *budeš* на свиту *živiti* (*budeš* *živiti* = *budeš* *živeo*) S I 39, јер ако се *budemo* *doditi* мораćемо ободво умрити S I 1219—20, ... хоће ли ти он pokoran бити. . када *bude* под јабуком *bditi* Pr 603 (у стиху), када се *bude* душа моја од тила... *rastajat* Pr 593.³⁾

§ 196. Бележим још ова два примера: а) „Да *budeš*“, вели, „*brinuo* се у litu и skupљао храну, што ćeš у зими јести, како и ја!“

¹⁾ Futur. exact. употребљавају овако врло често и други славонски писци (*Rod* 180, 197). — Исто тако и далматински писци 18 века (*Rad* 211, 24)

²⁾ Перфективни презент *budem* са прошастим придевом употребљавају у значењу правог будућег времена често и други славонски писци (*Rod* 180, 196).

³⁾ Ову конструкцију употребљавају каткад и други славонски писци у значењу простог футура и свршеног футура, а врло често и далматински писци (*Rad* 180, 196 и *Rad* 211, 82—84).

-b) Da *budeš* štogod za sebe ostavio N S 624 (34). У овим примерима futur. ехаст. има значење перфекта у модалној реченици испред другог глагола у футуру или без тога другог момента, а у примеру под b) перфекта.

Императив

Познаго је да се у савременом књижевном језику за 3 лице sing. императива, а тако и за 3 лице plur., употребљава конструкција са „нек“ („нека“), а да се само у извесним изразима огледа стара употреба 3 л. sing. императива у коме се још осећа значење жеље, јер императив по своме облику претставља стари жељни начин (оптатив). У старом језику нашем, међутим, врло се много употребљавао облик 3 лица sing., који је био једнак 2 лицу (као што је облик 3 л. plur. када се употребљавао био једнак 2 л. plur.). Код Рељковића та се стара употреба 3 л. sing. императива огледа у примерима: *Bog mi daj* trpљење u svih mojih čini, F 175, *Bog te pomози* NS 620 (26), Tada reče Ksant: *Zovi mi* tkogod Esopa! E 197, *Bog mi prosti*, dobar čovik biše... S II 3495, Jerbo onog isto zdravje *budi* u prozorje, kad ustaju ljudi S II 3297—8, jer ja sada, fala *budi* Bogu, imam kuću živim kako mogu S II 2235—6.¹⁾

§ 197. И у језику Рељковићеву има примера за замену заповедног начина у 3 л. партиципом на „о“. Такви су ови примери: Oda šta nas sve kolike Bog milostivo *sačuvao*! Pr 593 (74), *Oslobodio* nas dakle Bog svemogućí od zle pameti i krive zakletve! Pr 592 (73). У оваквим примерима узима се паритицип претерита на „о“ као радња у прошлости свршена или несвршена, а изречена у заповести.²⁾

Пошеницијал

§ 198. а) Налази се доста примера у којима је овај глаголски облик употребљен у кондиционалним реченицама уз *da* у иреалном значењу и индикативу: Kaži mi, veli, ako te kupim, hoćeš li ti od mene pobići? *Da bi* ja to *hotío* učiniti... ja ne bi pitao tebe,

¹⁾ Маретић наводи само примере где је *budi* употребљено у значењу 3 лица (*Rad* 180, 782 и 200). — Далматински писци 18 века поред *budi* употребљавају 2 лице sing. императива за 3 лице и од других глагола: *svak otvori* oči (Бановац), *pe daj* Bog (Кнежевић), *svak... neprijatelja čekaj* (Качић) и др. (*Rad* 209, 240). — Доста се оваквих примера налази код чакавских и стародубровачких писаца (*Luka Zima*, op. c., 272—278).

²⁾ Maretić, *Gram. i stil.* 630 d.

hoću li E 190, O siromaše, odgovora mu drugi, *da bi* to, što vi govorite, *bila* istina... ne bi od potrebe bilo sudaca P 442 IX итд.

У савременом говору у свим оваквим реченицама употребила би се свеза „кад“ место „да“. ¹⁾

б) У зависним реченицама у којима бисмо употребили индикативни облик (у примерима које ћу навести *презент*) Рељковић обично употребљава потенцијал: Dica vuku za kanaf, a dunderin... steće, kako *da bi* mu teško *bilo* S II 61, pak on ide s plugom na oraње, kako *da bi* išo na igraње S II 3298, Trgovac se učini, kako *da bi* virovao što on govori P 405 XXVI, Zamoli ga *da bi* sutra k њему na ručak *došao* P 406 XXI, poče ga moliti *da bi* *sletio* na zemљу E 231, mahnu rukom na puk *da bi* *ušutili* E 212, Dogovoriše se dakle, *da* utuše kopuna, kako *da bi* on uzrok *bio*, što gospoja rano ustaje E 252, Lisica moļаше jedan put rodu, *da bi* k њој na večeru došla E 255 итд. ²⁾

в) Ретки су овакви примери са сличном (конјунктивном) употребом потенцијала: Zato, za osvetiti se њему, odrka k осу i optuži ga, kako *da bi* kakovo зло *učinio*, што се је у ogledalo ogledao E 237, Povirova lisici, baš kako *da bi* ona ono iz svega srca *govorila* E 252, Što bi tebi s mladom dosta bilo, *da* se ne *bi* onda *potrošilo* S II 1463—4. Овде потенцијал стоји место перфекта.

г) У оптативним реченицама: jeda Bog *da*, *da bi* sve *propale* (skule) S I 240, Još imade jedna skula treća, — *da bi* Turkom *uginula* sreća S I 519—20, Još imade osobita skula, — *da* Bog *dade* *da bi* se *rasula* S II 257—8. ³⁾

Од ових издвајам примере у којима свезу *da* у финалним реченицама са потенцијалом замењује *neka* са потенцијалом (све опет у конјунктивном значењу): *da* је sirota usilovana *bila* moliti ga, *neka bi* *izišao* из њезине куће E 289 XXXII, Koju pusti na pašu, *neka bi* *odeblala* E 295 XLIX, Ris posluša više, *ide* u insulu i govori s једним крајевим slugom milujući ga, *neka bi* kakvigod način *našao* P 366 V, reče Damni, *neka bi* *doveo* k њему toga vola P 379 VII.

е) Велики је број примера у којима је придев *rad* употребљен уз облик *bih* као потенцијал без part. praet. II: *Da* to oni *kakogod*

¹⁾ О употреби потенцијала уз свезе: *ako*, *kad*, *da* код чакавских и стародубровачких писаца в. код Луке Зиме ор. с. 279—294.

²⁾ И други славонски писци, а тако и далматински 18 века, употребљавају у оваком значењу конјунктива потенцијал (*Rad* 180, 231 и *Rad* 211, 84).

³⁾ Код других славонских писаца често се потенцијал налази у жељним реченицама, обично са речцама *o da* (*Rad* 180, 231).

začuju, ja *bi rada*, da vas izapsuju S II 1177—8, ja *bi te rad* viditi od žeje E 200, Zašto bi od tebe *rad* znati, što je lipše... od jednoga jezika, E 201, Budući da *bi* ja *rad* načiniti jedan toran E 216, Prijateљу moj, ja *bi rad* nike prilike kupiti E 257 LVII, Zašto *bi* jedno od drugoga *rado* boje biti E 340 XLIX, Ako *bi* kraj *rad* čuti neka ide u strane Serandil P 356, Vrlo *bi* od toga *rad* znati uzrok P 301 II, Tko *bi rad* biti kraj, nek dobije krajestvo P 363, III.

Придев *rad* у оваквим случајевима има значење прошастог глаголског придева (*ja бих желео*) итд.¹⁾.

f) Навешћу овде и примере потенцијала плусквамперфекта: Ti si meni више дужан него ја теби, јер док твој кљун у моме бјаše, ја *bi ti mogao bio* lasno odgristi vrat E 250, Он би још био морморао, да не *bio* покрај њега *proletio* kobčić E 258, Ја би се био чувао, да не *bi bio* урао у ове konce P 359 I.

Инфинитив

§ 199. а) Инфинитив уз акузатив Рељковић врло често употребљава. Наводим ове примере:

Kada dakle čizmarica vidi *muža otići* iz kuće... P 381.

Ја volim хиљаду пута prije umriti nego moga dragoga *čovika* vidit *izdahnuti*! E 260 LXII.

Videći *ga* lav onako *bižati*... E 267 LXXVII.

Čuvši *ga vikati*, jedan drugome rekoše... E 307 LXXXIV.

Vidi l' gdigod to *kolo igrati* S I 16 (= „где игра“, „да игра“) итд.²⁾

Данас би се у свим овим примерима, у књижевном говору, употребио презент са „да“ или „где“.

б) Место презента са *da* употребљен је инфинитив и у примерима: Nemoj *mi*, veli, *jesti*, nego *piti mi* donesi, јер ти не знаш, како ми је мрско, што *mi* nisi donela *piti* E 268, Zagrabi vode i dade mu *piti* E 184.

в) Инфинитив стоји место зависне реченице и у примерима: *Istina* jest gorka *razumeti* (= „да се разуме“) N 886, Ne uzimaj novce tvomu prijateљу, ako ikako moreš, za osloboditi se od omraze *iskati* je natrag N 489.

¹⁾ Оваквих се примера налази и код других славонских писаца (*Rad* 180, 231).

²⁾ Готово сви наши стари писци употребљавају често инфинитив уз акузатив (*Luka Zima*, ор. с. 309; *Rad* 180, 231—132; *Rad* 211, 86).

d) Примера где инфинитив стоји као допуна глагола кретања има доста код Рељковића A ја *idem gori kazati* за те мојој жени E 191, *Kada tvoj parac dojde iskati* од тебе, да испуниш окладу E 206, *Dok ja dotrka kazati* теби, dotle jedna од друге одлети E 207, *Zašto ti, mlada, dadeš ovome mladiću tako dugo čekati* P 381 VIII S I 16 итд.

e) Под утицајем романског (или немачког) језика врло често употребљава *za* с начином неодређеним. Наводим ових неколико примера: *za* боље *moći* svakome ugoditi E 180, *Za prividiti* како се што vlada E 180, *Za osloboditi* се од смрти E 228 III, *Za sahraniti* свој живот E 223, *Za osvetiti* се њему E 237, *Za ukazati* се зафалан E 246, *Za ispuniti* моју жељу P 363 III итд.¹⁾

Партиципий презентиа

§ 200. Употребљава га, у више прилика, друкчије него што га ми данас употребљавамо.

a) Уз именице у зависном падежу: *opazi slavuļa stojeći* на једној рујци P 395 XVIII, *ugleda (kurjak) morskoga zeca spavajući* под једним дрветом E 208, међуто једна lisica ... међ њима козле *ležeći* ugleda E 231 IX, *Idi prid kapiju, ondi ćeš viditi* на једном дрвету *sideći dvi vrane* E 207, *ugleda jednoga kopuna sideći* на plotu E 311 XCIV. У савременом језику нема овакве употребе прилога времена садашњег. Данас се може рећи само: „Стојећи (он) опази славуја“, али се не може рећи: „опази славуја стојећи“, јер у последњој реченици „стојећи“ односи се на славуја и значи: „где стоји“, „који стоји на...“, а не значи: „ја стојећи, он стојећи опази...“ И Вук је каткада употребљавао партицип презентиа уз зависне падеже (Маретић, *gram. i stil.*, 627 а).²⁾

b) Место прилога времена прошлог употребио је прилог времена садашњег од перфективних глагола у примерима: *један bolesnik, kojega doktor pohodi, upitajući ga, kako se vlada, reče mu...* E 310 XCII, *zašto je tako vruća, da ju nije moguće srkati, ne razladeći prije* S I 58, *lovci... koji čujući u vinogradu nikakvu prasku, rekoše među sobom...* E 234 XIII. У последњем примеру „чујући“ може

¹⁾ *Za* с инфинитивом употребљавају и други писци славонски (*Rad* 180, 232). — Тако врло често и чакавски, стародубровачки и далматински писци (*Luka Zima*, ор. с. 306 и *Rad* 211, 88).

²⁾ Често се оваква употреба налази код далматинских писаца 18 века (*Rad* 211 88—89).

имати значење „чувши“ или „слушајући“. Глагол *чуши* има два вида, па зато од њега и није необичан партицип презента.¹⁾

с) Партиципи садрже темпоралне реченице у примерима: *još oni to govoreći* али *sluškiña svečom u komoru E 291 XXXIX*, *još ovo kažući* ugledaše preko poja... zeca. NS 641 (41) — „док су говорили“, „док су казивали“.

д) Особит је пример: *Dabšelim... ode u Serandib... gdi tri dana proveđe ništa drugo ne čineći, nego se po ovoj velikoj varoši šećući i čudnovate stvari razmišljajući* P 367. Мислим да у овом примеру од два последња партиципа један је требао да стоји у имперфекту.

Свезе

§ 201. а) Свезу прилошко глаголског порекла *budući da* Рељковић доста често употребљава: *Budući da smo čuli...* E 264, *Budući* pak da se Esopus... E 183. Често се налази и без *da*.²⁾

б) Исто је тако честа свеза *eda* (код Рељковића увек *jeda*, *jeda li*): α) у упутним реченицама: „*Meštre, jeda ti se ne dopadaју ovi mladići?*“ E 189, „*jeda li jedna krmača pet nogu imade?*“ E 195, „*jeda si ti ludo dite, te ne znaš što ti se govori?*“ E 194, *jeda sam* ja lažac P 429 II, *jeda li* ste zlobni mojoj srići?! P 413 V;

β) у реченицама за жељу: *Znade sisti za gotovo jilo, — jeda* Bog da, da bi mu prisilo S II 2657—8, *jeda* Bog da da bi sve propale S I 240, jer ga šuknem od uha do repa, — *što bi boје, — jeda* mu ne krega! S II 761—2.³⁾

с) Свезу за допуштање *prem ako* употребљава често у значењу лат. *quatenus*: *prem ako* ju načiniti znade S II 256, jer *prem ako* je sukнару dala svoju vunu... S II 163* итд. — Он је исто као и *premda* раздваја другим речима: *Ako sam prem* od vas daleko, ja ništa ne mañe nisam zaboravio P 393 XVI, jer *ako* ti *prem* imaše učiniti voļu N 478.⁴⁾

д) Нема ни један пример облика *pa*, него увек *pak*.

¹⁾ Чакавски писци и стародубровачки употребљавали су често партиципе презента од перф. глагола у значењу прилога времена прошлог (Luka Zima, ор. с. 324).

²⁾ И други славонски писци ову свезу врло често употребљавају (*Rad* 180, 223).

³⁾ И код других писаца славонских доста је обична свеза *jeda* (*iedali*) (*Rad* 180, 222).

⁴⁾ И други писци славонски тако (*Rad* 180, 222 и 224).

е) Речцу *bo* уз *zašto* и друге речи употребљава врло много: *zašto bo* не знаде E 217, *zašto bo* често онамо dolazaše E 237 XIX, *zašto bo* stakori љубе гвоздје P 406 XVI, она *bo* тежја O 505, зато *bo* се онако из срца насмја E 190, *kakogod bo* Pr 578 (42) итд.

ф) Место *kao* често има старије *kako*: *kako* да си јучер dove-dena S I 1116, *problidi* у лицу *kako* папир од страха E 191, *kako* да то не би био онај исти разлог Pr 566 (15).

г) Има примера употребе *premda* (*primda*) у значењу лат. *etiamsi*: *i premda* се на лизање лакме указују O 508 (2), Али *primda* ја од моје стране сумљим O 504 (6).¹⁾

ђ) Употребљава каткад и свезу *pokle*: *pokle* човек памет у се скупи S I 114, *pokle* он сам носи, што смо нас двојца носити... hotili E 187.

к) У савременом говору употребила би се свеза *чим*, *шек* у примерима у којима Рељковић узима свезу *dok*: Али *dok* он улизе та се врата и затворише E 303, *Dok* се дакле зора забиле, узјашише своје коње P 413 V, Али *dok* сунце оgranу... његов пajдаш угледа ју у руку његови P 413 V, Зато *dok* ја дошао, таки онаки пијан... узе у руке посао E 337 XLIV, Али *dok* ја уста отворим, та се и роћму смјјати мnome E 334 XXXVIII итд.

Конгруенција

§ 202. Слагање у роду. — Именице: *sluga*,²⁾ *budala*, *ubojica*, *linčina*, *inadžija*, *katana*, *kalfa* код Рељковића су у sing. увек мушкога рода: *imam jednoga vlastitoga slugu* E 185, *O moj slugo virni* P 371 III, *Momus jedan budala* E 257 LVIII, *s jednim budalom* N 474, *srce jednoga budale* N 464, *onaj budala* E 188, *jedan veliki budala* E 187, *Jeda sam ja lažac ili tvoj budala?* P 429 II, — *jer je bio jedan ubojica* S I 415, *svakog ubojicu* S II 384, — *Ti linčino jedan* E 256 LVI, — *Jerbo si ti jedan zloglavi hinađija* E 185, *ovaj katana* E 235 XL, *Dva trgovačka kalfe* NS 642 (43). У свима се наведеним примерима именица односи на мушку чељад.³⁾

¹⁾ *Premda* у овом значењу употребљавају врло често и други славонски писци (*Rad* 180, 224).

²⁾ У својој граматичи Рељковић о овој именици каже: „*Prim ako sluga* друге деklinације јест, *i* *pregiba* се *kako gospoja*, *sasvim tim* јест мушкога *pokoleňa*, *i* *adjektivum* с њиме *složiti* се има *in genere*, *numero*, *casu*. Зато *fale* они који *govore*: *sluga ponizna* *misto* што би имали рећи: *ponizni* (*Gr* 78).

³⁾ Други славонски писци уз ове именице sing. употребљавају речи и у мушком и женском роду (*Rad* 180, 200). Тако исто и далматински писци 18 века (*Rad* 211, 31).

§ 203. Слагање у броју. — а) Уз именице: *dica*, *tomčad*, *Turad*, *gospoda* прирок редовно стоји у плуралу: *dok se dica s Turadma igraše* S II 182, — *dok se tomčad s Turadma mučiše* S II 193, *dok se Turad skupe* na divane S II 187, *gospoda se igraše* S II 1150, *gospoda... počеше se smijati*, *gospoda* пак опет се *uzeše spliskati* E 344 LV, *Ali velika gospoda... zapeše* perjem na vrata E 336 XLI. — Атрибутивна реч уз ове именице редовно је у женском роду sing.: *jedna gospoda* E 344 LV, *velika gospoda* E 336 XLI итд.¹⁾

б) Кад у једној реченици има у подмету више именица различних родова у sing. прирок често стоји у sing. мушког или женског рода, према томе с којом речју се слаже: *Budalaština i nepoštehe porodi* neslogu i među rodbinom N 464, *Vesele* i najveća *radost... jest* *увик smišana* s kakvom god *žalostju* N 467, *Pokoj i zdravlje* tila *dobiva* se poslujući N 489 итд.

Али често у оваквим случајевима прирок стоји у плуралу: *Tihoća i pokoj jesu* sva *zadovolština* na svitu N 471, *Linost* i mlogo *spavaње* *uzdrže* čovika od službe božje N 475.²⁾

с) Када је у подмету више именица различнога рода и броја прирок стоји у плуралу: *Vaša dica* i vaše *bogastvo* *uzrokuju* n sriću N 491, *Moje panče* i *kľun* *zadosta su* meni *oružja* za *ispuniti* moju *želju* P 366.

д) Има и неколико примера где се један предикат слаже са граматичким, а други (који је даљи) са психолошким бројем: *Još s početka u zemaјskom raju* Ti *mu* *reče*, *da se on uzteže* od jabuke, *pak se posli kaju!*... Pr 603, „*Moj otac, vi nama zapovidate, da mi radimo i tečemo dobra, ali kada je (= ih) jedan put stečemo, što ćemo činiti š ěime* P 371 III. Навешћу још овај пример: *Suncu reče nek s misecem sjaju* Pr 601. У књижевном језику рекло би се „сјаји“.

е) Необично је што уз именицу *dica* номен у предикату стоји у плуралу мушкога рода: „*A vi, gospoja?*“ *pita* barjaktaricu, *Ja imam dvoje (dice), reče* она. „*Neka, Bogu fala, da su vam živi*“.³⁾

¹⁾ Рељковић у граматичици вели: „*није добро рећено naši gospoda oficiri, jerbo ovdі pronomen posesivum naša... слаже се s gospoda, а није s oficiri, који су мушкога pokoleńa*“ (Gr 77). — Код других славонских писаца има примера када уз именице *čelid*, *tomčad* прирок стоји у јединици (*Rad* 180, 201). — Код далматинских писаца најчешће у плуралу (*Rad* 211, 32).

²⁾ И други славонски писци у оваквим случајевима најчешће употребљавају прирок у плуралу (*Rad* 180, 202).

³⁾ Ившић има: *moja mi dica nisu vi ovali* (*Brod*) (*Rad* 197, 110).

Раније се не помиње да су деца мушкога рода, али се из контекста види да је слагање у роду.

Бележим још овај пример: *slava i srića zajedno su svezani* (место *svezane*) N 466.

Ред речи

§ 204. Ред речи у реченицама и ред реченица у реченичном склопу је обичан, као у савременом језику.

а) Положај субјекта и предиката зависи од нагласка, па зато субјекат некада стоји иза предиката: *Tada mu rekoše djaci* E 189 и сл.

б) *Ашрибуџ* стоји обично испред именице. Ретки су примери у којима атрибутивне речи стоје иза именице; такви се налазе најчешће у стиху, где је ред поремећен због ритма или ради истицања именице на коју се атрибутивна реч односи: *i gradove lipe razoriše* S I 52, *odmak ide u bašče zelene* S I 376, *mi štijemo u kniga starije* S I 1885, *jedan od varoša lipih* S I 1888, *to jest Duha svetoga dobiju* S I 1937 и др.

с) *Предмет* најчешће стоји испред предиката, али и иза њега (нови ред): „Оно сам *ruke* grijaо S I 58, Jošter nisam *lulu* zapalio S II 2126 (ово је стари ред објекта и предиката), *Ja ladim čorbu* S I 57, *Evo sada dajem gramatiku* F 175 и сл.

д) *Енклиџике* употребљава онако како се употребљавају у савременом књижевном језику: све глаголске енклитике, стоје испред заменичких.

е) Партикула *bo* (бо), коју врло често употребљава слободно, без везе са *jer*, стоји иза прве речи у реченици: *Srim bo nima trn u oku biše* S II 137, *Crkva bo je ovaj vas široki svit* E 222, *Dok bo uzmu fabulu i vide* P 381, *Znao bo sam* E 217 итд.¹⁾

ф) Негација *ne*, када је у реченици радни глаголски придев и потенцијал *bi* стоји готово редовно испред радног придева: *i ako bi baš ni to ne bilo* P 375 VI, *Ako li bi ni jedne ove ptice ne bilo na svitu* P 444 III, *da bi hrsuzi kakove neuredbe u kući ne učinili* P 452 IX, *da bi psi kakova kvara ne učinili* E 208, *ako bi ne bila još u striženju* O 256 (9), *ako bi kogod s nime ne bio zadovoljan* O 544, *da bi kudgod po noći ne hodio* E 331 XXXII и др.²⁾

¹⁾ Неки славонски писци употребљавају *bo* и иза енклитике: *onde će bo stojati* и сл. (*Rad* 180, 208).

²⁾ И други славонски писци овако употребљавају речцу *ne* (*Rad* 180, 208–209). — Ова се особина огледа и у народним текстовима: „Чарне очи да *би не* гледале“ и сл. — Исп. још код Луке Зиме, ор. с. 120–123.

g) Када заменица *сам* стоји у вези са *себе* (*se*) и предлогом *и* или *по* ред је друкчији од реда у књижевном говору. Предлог *и* или *по* стоји најчешће испред *сам*: *promisli tu stvar u sam sebi* E 200, *pomisli u sam sebi* E 228 III, *pobiže u sam sebi govoreći* E 239, *reče u sam sebi* P 369 II, *tada je u sam sebi rekao* P 385 итд.¹⁾

Много ређе: *сам у себи* E 184, P 369 II, *sama u sebi* E 286.

h) У неколико примера предлог стоји испред неодређене заменице сложене с речцом *ни*: *ne ima potrebu od nikoga* N 482, *ne ваја да има позор на никог* N 468, *за ништа* S I 706.²⁾

i) Заменица *се* стоји често иза глагола: *što mi je hasna, što sam radovao se smirti moga neprijatelja* E 271, *Zločinac mora se brojiti za mrtvacu, ako i živi* N 481, *Prijateljstvo uzmlažava se* N 479, *gdi on pripeti se ne mogaše* E 266. У свим овим случајевима обичније је да *се* стоји испред глагола.

j) У два примера раздваја заменицу *štogod* заменицом *ти*: *svašto što ti god je drago* (место: *štogod ti je drago*) E 189, *čini ti što ti god je drago* E 211.

Негација

§ 205. а) У духу је данашњег нашег језика да се у негативној реченици негација ставља уз глагол. Код Релковића сам забележио ове примере у којима глагол није негиран: *Niti... ja niti ti moremo se poslužiti našom srićom* P 342 LIII, *i tako niti onoliko i onako dobra mesa niti vune jedno jagње... dati može* O 521 (14), *Ni vi, ni ja čusmo kad on ulize* Gr 374.³⁾

б) Према латинском изразу *nihilo minus* (немачки: *nichts desto weniger*) има *ништа мање*, често са још негацијом *не* у средини: *Ništo mañe nego to štioče* S II 62, *ja ništa ne mañe* још *vas nisam zaboravio* P 393 XVI, *on ništa ne mañe ne ostavi ludosti svoje* E 218, *ništo ne mañe istinito jest* Pr 565 (13) итд.

¹⁾ Овакав је ред ових речи обичан и код других писаца славонских (*Rad 180, 207*).

²⁾ Тако је често и код других славонских писаца (*Rad 180, 207*).

³⁾ Оваквих примера има и код других славонских писаца (*Rad 180, 210*). Маретић у својој *Gram. i stil.* (стр. 517) наводи три оваква примера.

с) Романизам је што употребљава „*ne... nego*“ и „*nisu... nego*“ у значењу *само*. Примера за то има врло много: у *tome loncu ne ima nego pet (nogu)* Е 195, *ne ima na svitu nego virni prijatelj komu vaља virovati* Р 460 XII, али добра сврха *ne* излази *nego* *posli* *ustrpljeња* N 476, *gди toga ne ima, она се кућа ne може nego расућу nadати* S II 150, *spomenak mladosti ne donosi nego žalost* N 471, *ти који nisi* *nikada nego* *sikiru* у *руку* *имао* Р 376 VI, *Projdite се takви lakrdija, које nisu nego* *vridne* *smiha* S I 1045—6, и др.

д) Забележио сам и овакав пример: *Nije... оно prokurator... niti ni* *опај, који...* Рr 587. У савременом књижевном језику не би се употребила негација *ni* иза *niti*.

ПЕТИ ДЕО

Образовање речи

§ 206. Код Рељковића има доста речи, *сложених и образованих различитим суфиксима*, не само које се у нашем савременом књижевном језику ретко употребљавају, него и таквих којих у нашем савременом књижевном језику уопште нема у употреби.

Сложене речи

§ 207. Наводим најпре оне сложене речи које нису саграђене у духу нашега језика: *љubosumља* S I 1435 (значи „љубавна сумња“, „сумња у љубави“), *svetokvarnost* (sacrilegium) E 336 XLII, *siloželјnost* Pr 572 (27), *srdcotvornost* NS 616 (17), *љutonaglost* O 499, *bludnohlepnost* O 510 (7), *bogolјubnost* Pr 569 (2), *srdcoželјnosti* Pr 569 (21), *mudroskupština* Pr 560, *bogopsovka* Pr 569 (21), Pr 591 (72), *krivoklјtve* Pr 591 (72), *skuloprazno vreme* NS 649 (44), NS 650 (44), *dugoštijeћu* (дљгочътеније) O 551 (3), *pustocina* (ћu, vunu, u jednu *pustocinu* prodati mora) O 503, *bogoštovaћa* Pr 564, Pr 569 (20), *bogopoznaћe* Pr 564 (10), *bogostrahom* (= Gottesfurcht) Pr 569 (21), (timor dei), *bogoklaћaћe* Pr 569 (21), *idoloklaћaћe* Pr 569 (21), *kosoprah* Gr 434 b, *mudroznanstvo* Gr 435 b.

Наведене сложене речи нису у духу нашега језика због тога што значе оно што значе и речи када су засебно употребљене. Наш језик, међутим, захтева да речи изгубе своје значење у сложенеци, то јест да сложена реч означава нов појам.

У духу нашега језика су саграђене сложене речи: *srdcogriz* Pr 570 (23), *srdcotvoren* (= искрен, нем. offenes Herzens), Pr 578 (43), *srdcoželјnu љubav* Pr 564 (11), *rukotvorne stvari* Pr 582 (52) (das Werk der Händen), *rukotvornih zanata* O 500, *rukopiplјivih* O 519 (13), *rukopiplјivi nauk* O 520 (14), *rukotvorac* (Handarbeiter) S II 163*, *lipostvorne* O 510 (7), *lipostvornu* O 512 (11), *lipostvorna* O 517 (9), *lipostvorno* O 518 (9), *dobrohotni љudi* O 519 (13), *laћonosnu vodu*

Pr 582 (52), *kolotočine* NS 630, *liporičac* NS 615 (14), *tvrdovunih* O 521 (14), *kažiput kažiputa* NS 658 (44), *suhomrazni* O 528 (3), *suhomrazi* O 528 (3), *hasnonosni* O 530 (6), *petoprst* (име биљци), *petolist* према лат. *quinque folium*, тал. *cinque foglio* O 530 (6), *taščoslavni* Јуди Pr 569 (20), *svilopređu* S II 2281, *pošodilac* S II 3274, *pitidруга*, *plačidруга* E 251 XLVI, *mlogogovorljivac* E 319, *dobro-rodнога* N 482, *jednокупно* E 345 LIX, *zlouredno* O 521 (14). У граматици: *risopas* 407a, *zubovadac* 421b, *rukoboļa* 427b, *vitroboļa* 428a, *krivonovčar* 454a, *svitokradljivac* 454a, *priļubodljivac* 454a, *vilotkaļac* 421a, *kurvosvodac*, *kurvosvodica* 420a, *vinobera* 390a, *smrdovrana* 404a, *kostoboļa* 426b, *leđoboļa*, *kukoboļa* 426.

Значење ових речи приписује се другом неком и зато су све у духу нашега језика. Неке су од њих у употреби у данашњем говору, али сам их ја навео да се види колико их све има код Рељковића. Наравно, међу њима има таквих које су чист превод немачког или латинског израза, као на пр. *srdcogriz*, *krivonovčar* и др., али су ипак добро саграђене.

Речи образоване суфиксима

§ 208. а) Велики је број именица начињених од перфективних глагола наставком *-њје*. Наводим их готово све да се види колико их је Рељковић употребљавао у жељи да дâ еквивалентност неком изразу: *dobavļeñe* O 522, *dosičeñem* Pr 582 (52), *izbirañe* O 506 (2), *ispisañe* S II 116, *iznizañem* O 519 (11), *istirañe* O 527 (2), *izvideñe* O 534 (13), *nakaneñe* O 511 (8), *naružeñe* Pr 575 (35), *nastupļeñe* Pr 582 (52), *natruñeñā*, *naumļeñu* O 522 (15), *neuvriđeñe* Pr 583 (53), *objavļeñā* O 497, *obrañe* P 375 VI, *obrañeñe* P 379 VII, *obslužeñe* Pr 572 (27), *obstajañe* O 501 (2), *odabrañu* O 511 (9), *odbaceñe* O 529 (5), *odhrañeñe* Pr 597 (84), *odlučeñe* O 512 (9), *odstupļeñe* Pr 580 (47), *odtkañe* O 507, *odvračeñu* O 575 (37), *okrivļeñe* O 519 (9), *oprošteñe* E 276 XCV, NS 625 (34), *opravļeñe* Pr 587 (62), *opsovañā* Pr 578 (44), *ostavļeñe* O 505 (7), *počuteñe* Pr 445 X, *podileñe* O 497, *podileñe* O 529 (5), *podileñu* O 529 (5), *podražeñe* S II 166*, *pokarañe* Pr 507 (16), *pokripljeñe* O 538 (2), *ponukovañā* Pr 367 V, *popisañe* O 500, *popravļeñe* NS 617 (18), *porizañe* O 549 (25), *posuđeñe* Pr 585 (60), *posvojeñu* Pr 582 (51), *potrošeñe* P 356, *potvrđeñe* O 590 (69), *povirovañe* Pr 590 (70), *pozdravļeñe* S I 827, NS 620 (26), *poželeñā* NS 633 (40), *pričesteñā* NS 642 (42), *prifaleñem* Pr 566 (15), *pripisañe* O 536 (16), *pripušteñu* O 500 (2), *pripusteñā* NS 656 (44), *pristupļeñu*

Pr 557, *prezimeње* O 533 (12), *prezimљење* O 534 (13), *probavљење* O 531 (7), *probuђење* Pr 570 (22), *promiђење* O 533 (11), *promotreћу* O 514, *protiraњem* Pr 592 (73), *pruђење* O 508 (8), *razabraње* O 526 (9), *razdileње* O 530 (6), Pr 562 (5), 563 (7), 584 (56), *razdiљећу* O 531 (7), *razluчење* Pr 586 (61), *sagriђење* P 356, *sastavљење* Pr 577 (41), *smiшање* O 498, P 406 XXVI, *smotreње* O 504, *spareћу* O 507 (2), *stavљење* O 508 (8), Pr 569 (20), Pr 569 (20), *steчење* Pr 582 (51), *suzeње* O 505 (8), *ubardaња* O 509 (12), *ubavišćeње* O 521, Pr 591 (73), *ugazeња* O 504 (6), *upрављењem* Pr 597 (84), *utiђење* Pr 593 (74), *uvedeћу* O 499, *uvižbaњу* Pr 561, *uvižbaње* Pr 589, *uvriђења* O 524 (5), *uzdržaње* O 503 (6), *uzviseћу* Pr 563 (8), *zabraњење* O 507, *začuђења* O 507 (2), *zaduђење* Pr 580 (46), *zapisање* Pr 583 (54), *zaplodeње* O 513 (11), *zarasteња* O 519 (11), *zasićeње* Pr 558, *zaslužeња* P 397 XX, *zavezaњem* Pr 590 (69), *završeње* Pr 601, *zdруђење* Pr 578 (42), *zgazeња* O 514 (2).

И ове именице нису сасвим у духу нашега језика. У савременом књижевном језику, додуше, има таквих именица (*ојправдање, извршење, ѿшврђење* и сл.), али оне ипак нису тако многобројне. Перф. глаголи траже неки други наставак: *-ak, -ok, -od* и сл., а не *ње*, који сам има значење *вршења* глаголске радње.

У примерима: *podileње* O 529 (5), *zaplodeћу* O 513 (11), *podileћу* O 529 (5), *oprosteње* E 276 XCV, *zarasteње* O 519 (11), *ogluheње* O 545 (12) и сл. речено је у фонетици да би могла бити дисимилација, али није искључено претпоставити да је њихово образовање према инф. и другим облицима.

б) Именице женског рода које у савременом књижевном језику обично имају наставак — *ina* код Рељковића су најчешће с наставком — *oća*: *truloća* E 339 XLVIII, *oštoće* P 418, *ciloća* Pr 588 (66), *dalekoće* O 506 (6), *velikoća, kripkoća* O 511 (8), *smrzloća* O 527 (2), *grdoću* E 237 XIX, *plavoće* S II 168**, *tihoća* Pr 597 (84), *oštoća* P 453, O 528, *tisnoća* (= тескоба) O 506 (8).

Тако има место *potriba* – *potriboća* Pr 559, *potriboćama* Pr 558, Pr 559.

с) Рељковић радо употребљава именице на — *ost*: *љutost* P 395 XLIII, *smrzlost* O 528 (3) *dostojnost* Pr 598 (86), *nasladnost* Pr 581 (49), *jakost* O 509 (4), *neumitnost* (= неумешност) O 501 (2), *osebujnost, nenavidost* P 355, *nespornost* (= нерасипност) Pr 368 I, *nepostidnost* Pr 566 (15), *slobodnost* E 340 XLIX, *ružnost* E 237 XIX, *pohitnost* Pr 572 (28), *zelenost* (= зеленило) S II 166**, *svojnost* Pr 581 (49), *samosvojnost* Pr 589 (67), *podložnost* Pr 559, *pohlepnost* O 506 (1).

Од именице *ѡѡс* има *psost* S II 131*.

d) Има неколико именица с наставком — *ština*: *gotovština*, *slobodština* E 316, *okolovština* O 506 (6).

e) Данас је обичније *tutňava*, него *tutňavina* S II 168*.

f) Према именицама на — *ad* има место *zělen* — *zelenad*: *zašto boje rastu po bašti kojekakova zelenad* E 193.

g) Место обичних речи *ujed*, *upad* има: *ujidac* O 549 (24), *upadac* E 289 XXXIII.

h) Према именицама као *pruće*, *snopje* и сл. има *krstje* (крстине, крстиње) S II 3412.

i) Место обичног *raskoš* има *raskošje* H 479.

Придеви

§ 209. У делима Рељковићевим има доста придева с наставком с којим се у књижевном говору ретко употребљавају.

1. Од именица: а) на *-anski* место на *-ski*: *parokijanska* S II 71*, *austrijanske* O 500 (1), *indijanski* NS 617 (20), *indijanskoga* N 463, *persijanski* NS 617 (12), *inostranske* O 507 (1). Образовање ових и сличних придева је јасно: од имена становника места гради се придев који се везује са самим именом места: *Индијанац-индијански*. Наставак *-ски* спаја се у оваквим случајевима с другим делом основе и после у облику *-ански* преноси и на друге речи. — Бележим овде и придев *bratinski* (*bratinskoj ljubavi*) P 374 VI место књижевног *bratski*.

b) Место књижевног облика: *мравињи*, *јесењи*, *морални*, *дневни* има: *mravinskoga* O 534 (12), *mravinski* O 537 (20), *jesenske* O 515 (3), O 530 (6); *moralsku* E 180, *moralskoj* E 180, *moralski* N 463, *dansku* (*svitlinu*) O 508 (2).

c) Није обичан у савременом књижевном говору с наставком *-ski* придев *govedski* (*govedske masti*) S II 269, *govedskim* O 538 (20). У употреби је *ѡвећѡ* од чега је изведена именица *ѡвећѡна*.

d) Необични су, али правилни, придеви: *trpezan* (*trpezni prijatelji*) P 372 IV (Даничић има *trpezin*),¹⁾ — *đubretan* (*đubretne jame*) O 537 (19). Овај придев је употребљен у значењу „јаме за ђубре“.

e) Придев *slamnat* има код Рељковића значење *сламни*: *slamnati krov* O 503 (4).

¹⁾ Т. Maretić, *Gram. i stil.*, 353.

f) Према ном. sing. *Sokrata* има: *Sokratini* N S 611 (3), *Sokratini* N S 611 (13), а према ном. sing. *Diogenes*: *Diogenesova* N S 612 (11).

g) Место књижевног *ловачки* има *lovski* (*lovski pas*) E 233 XII.

h) Мало је необичан и придев *znojan* (*znojni*) S II 2433 место *znojav*.

i) Према књижевним: *господарев*, *чизмарев* има: *gospodarovoj* E 298, *gospodarovo* P 351, *čizmarova* P 380.

2. Од глагола. — Наводим неколико примера с наставком-
liv: *nahudljivo* O 531 (71), *pritljivo* Pr 557, *pritlive* Pr 572 (28), *podnestljivo* Pr 573 (30), *neukorljivo* Pr 573, *pogibljivoj* vlagi O 524 (5). Овамо иде *ľubezľiv* (= љубазан) P 426 I.

Наводим и придев *ustanovičen*: *ustanovičene* Pr 570 (22), *ustanovičenoj* paravi Pr 576 (37), као да је сарађено од облика *установишиши*.

§ 210. Неки глаголи имају друкчије префиксе код Рељковића него их имају у књижевном говору. Такви су ови: *usloboditi* E 232 X, *uslobodi* dite, E 220, *učuvati* E 237 XX, *usušiti* O 532 (8) *uvratiti* се 433 V, *ubavistiti* P 385 X, *ubavistimo* P 398 XX, *ubavišće* Pr 591 (73); — *izgovoreni* (sc. наговорени) P 368 I, *izfaliti* (нафалити) P 367 V; — *protresajuc* (претресајући) S II 673; — *splakanoj* ženi E 198.

Рељковић пише *ogledalo* и *ugledalo* E 308 LXXXVI, а према томе и *ugledati* E 237 XIX, E 308 LXXXVI.

Он има даље: *zadobavi* S II 2292, *suprotiviti* се P 365 V, P 383 IX, P 386 XI, *napopade* (које, дихање овце често *napopade*) O 548 (18), *naspomenuo* (koji je od vas najprije *naspomenuo*) NS 639 (41).

ШЕСТИ ДЕО

Лексичка грађа

§ 211. Да слика коју дајем не би била непотпуна, рећи ћу у овоме одељку, последњем овога рада, неколико речи о Рељковићеву речнику и о лексичкој грађи изван речника — грађи коју је употребио у делима Академијиног издања.

§ 212. Рељковић је уз граматику, стр. 385 – 464, дао и речник (Vocabolarium). Речник је подељен на 48 поглавља (Od božánstva i stvári, koje se službé božje dotiču; Od svlta i od istočálà; Od godine i godišnji vriménà; Od misecévā i dánā ũ nedilji; Imena svetkovinà; Od zemájā i od pūkā; Od mōra i od drugih vódā; od rŭda; Od pticā; Od rŭbā; Od živínā četveronožnih; Od plazúcih živínā итд.) и садржи око 2900 речи протумачених на немачком језику. У предговору граматичи, као што је речено (в. напред „*Ojšša karakšepuscŭka*“ VII), Рељковић помиње Фауста Вранчића. Речник његов Рељковић је према томе несумњиво познавао. Сам каже у предговору граматичи, да је прегледао и „*ričnik dalmatinski* (чакавски), *horvatski* (кајкавски), *pemski* (чешки) i *połski*“, да види „jesu li nike riči prave slavonske, ili su od Turaka ostale“. Иза предговора, под „Vrstopis“, наводи 28 речи за које вели да се сматрају за „турске и иностранске“. Те речи су (за све њих каже да се не налазе у речницима других словенских језика (!)): *aferim*, *bešika*, *bez*, *brašno*, *čaša*, *bašča*, *bukara čakšire*, *čirak*, *čorba*, *čoha*, *čuprija*, *duhar*, *feier*, *finġan*, *furuna*, *groznica*, *đubre*, *avlija*, *haramzada*, *jabanlija*, *japunga*, *jastuk*, *jorgan*, *kašika*, *kangija*, *kreč*, *kolan*, *komšija*, *makaze*, *tumakaze* (усекач, направа којом се усекују свеће), *oġak*, *pengfer*, *peškir*, *sanduk*, *singir*, *terzija*, *sirće*. Изузев речи *aferim* поред сваке од изнетих речи Рељковић објашњава како дотична реч гласи у *horvatskom* (кајкавском), *dalmatinskom* (чакавском), *pemskom* (чешком), пољском и немачком језику.

За реч *brašno* на пр. каже да *horv.* гласи *melja*, *dalm.* *muuka* (тако написано), *pem.* *tauuka*, *pol.* *muka*, *nimski* (тако написано)

das Mehl. За *bešika* — horv. *zibka*, dalm. *zibka*, *kolibka*, рет. *kolibka*, pol. *kolebka*, нім. die Wiege итд.

Колико се служио речником Фауста Вранчића и које је друге речнике од наших старих речника (Микаљин, Хабделићев, Дела Белин, Белостенчев, Јамбрешићев) које помиње (без ознаке писца), а тако и који је то пемски и пољски речник имао у рукама и поред настојања нисам могао утврдити. Једино, с већом вероватноћом, могу тврдити да се служио речником Јурја Хабделића и то на основу ових неколико чињеница. За реч *čuprija* Рељковић вели да се horvatski (кајкавски) каже *Moszt*, dalmatinski (чакавски) *Moost*. Код Хабделића је *Moszt* (sic!). Реч *poplun* налази се само код Хабделића. За реч *kangija* вели да horvatski гласи *Bich*, dalmatinski *Bics* — код Хабделића *Bich*. Реч *kašika* horv. *slicza* — код Хабделића тако.

§ 213. Од речи које се у речнику налазе мали је број које нису у најобичнијој употреби у савременом књижевном језику, а још их је мање којих нема у RJA, односно у речнику Ивековића и Броза. Такве — којих нема у досада изданим књигама RJA нити у речнику Ивековића и Броза — забележио сам ове:

bioňak (das Weise im Ey)¹⁾ — беланце Gr 404 б; *božji volak* (ein Hirschkefer) — летећи јелен, порач, буба Gr 408 а; *brgzal* (ein Baumhacker) — пузавац Gr 403 а; *brigunica* (eine Mauerschwalbe) — нопа, аргих 403 а; *bucika* (der Stöer) — јесетра Gr 405 а; *čilit* (das Vorhængschloss) — катанац; *čveljak* (ein Nasen Stüber) — зврчка по носу Gr 426 а; *dimňakgija* (Rauchfangkehrer) — димњичар Gr 420 б; *ičisar* (ein Rawelin) — неки војнички назив Gr 451 б; *karafin* (ein Karafindl) — направа у којој се држи сирће, зејтин и др. Gr 441 б; *karanfićuk* (Gewuertznagel) — клинчац, „осушен пупољак неке биљке што се употребљава као миродија и зачина“ (у RJA *karanfić*) Gr 439 б; *kinčnik*, *haznadar* (ein Schatzmeister) — благајник, (маџ. *kincs* — „благо“) Gr 417 б; *kvitirna* (ein Buch Papier) — изванстан број табака хартије Gr 435 а; *marketan* (ein Marketender) — логорски крчмар Gr 447 б; *pomost* (der Fussboden) — „dolñi tavan“, Gr 437; *poskok* (eine Natter), — нека змија Gr 407 а; *risopas* (ein Luch) — рис Gr 407; *stričična* (des Vaters Brudes Tochter) — кћи очева брата Gr 403 а; *strižić*, *stričak* (ein Schabe) — буба шваба, Gr 408 б; *štampatur* (Buchdrucker) — штампар, „pritiskaoc“ Gr 421 а; *štufat* (eingemachtes Fleisch) —

¹⁾ У заградама стављам Рељковићева тумачења.

ајмокац Gr 442 a; *tok* (ein Dick) — врста рибе Gr 405 б; *trubeļika* (Schierling) — кукута Gr 401 a; *tvorac* (ein Spitzmaus) — род мишева Gr 407; *ujčič, ujčična* (Geschwister Kind) — брат, сестра од ујака Gr 430 б; *vrza* (Krauskohl) — кељ, коврчasti купус Gr 443 б; *vugaš* (ein Falb) — жућкаст (кулатаст) коњ Gr 445 а.

§ 214. У делима Академијиног издања има много речи, особито страних — разног порекла (турских, латинских, талијанских, немачких, француских и маџарских) које у данашњем књижевном језику нашем нису обичне, а и таквих које се у савременом књижевном језику нашем уопште и не употребљавају. Али стране речи ипак нису код Рељковића само књишке, него су то већином речи које је он узео из народног говора, турске нарочито — њих је и највише, у коме су, несумњиво, у његово време биле сасвим обичне. То нам уосталом каже и сам Рељковић у већ више пута поменутом предговору граматичи: ... „Ovom istom nesrićom види се otrovana biti i naša draga domovina Slavonija, koja, poslije kako више од 150 godina pod turskom oblastju stajala bijaše, ne samo mloge nagrdne od њих običaje primila, i do sada uzdržala jest, nego такојер и рићи турске mloge u svoj lpi jezik umišala, pak jē misto materinskih potribuje kako da Slavonija ne bi zadosta riči imala svaku stvar moći imenovati“. На дрыом месту опет (Gr, „Vrstopis“) вели: На isti način iznesli su Francūzi mlogē nove običaje, navlastito u ženskom ođlu, koje poslije Nfmci i u Slavoniju donesli jesu, i koje mi ne možemo drugačije zvati, nego onako, kako se i ondi zovu, i ako on tebe upita kako se slavónski zove *Strikrock* ‚Salup‘, *Respectel*, *Palatindl* etc., reci ti њему neka ti каже како се francuski i nimački zové *Poculica* etc. pak ćeš čuti što će ti on reći“.

Из овога се види још да је Рељковић допуштао да се употребљавају само оне туђе речи које су ушле у народ с новом ствари, — све друге пак да треба и да је могуће заменити домаћим, славонским. При писању, наравно, овај је теориски пуризам његов попустио, јер се није могао отргнути од народнога говора свога краја.

§ 215. Изнећу сада неке речи које сам забележио у делима Академијиног издања, а које се не налазе у RJA, односно у речнику Ивековића и Броза.

bućak — бућкање, лупање: da kroz takovi *bućak* ribu poplaši E 274 XCII; *dibati* (старослов. дѣбати — колебати) — вијати, терати: Lisica imajući veliku želju kojegod od њих pojesti (пилића), ostavi kožu pak počе је *dibat*, ne bi li које ufatila P 408 I;

dokućeње — мишљење: по тојем *dokućeњу* није ни речена *dristavica* (грознаца) *škodljiva*, него млого више једно чисто изапрање оне савише нутарње влаге... О 515 (4); *dropење* (dropљење) — гњечење (?): за уклонити јагњиће од *škodljivog* *zgazeња* и *dropења* велики... О 517 (8), — да се лагле јагњићи од *zgazeња* и *dropљења* могу сачувати О 514 (у RJA *dropiti*, *dropim*, imp. или pf?, као да значи *zakopati* и *drđpiti*, *drđpim*, pf. повалити се, једном сјести на земљу — не погледавши какво е мјесто); *hoљudina* — усукана марамица којом коловођа у игри удара играче: пак се приднак *hoљudinom* туће S I 309; *nadiљen* — надарен (од *nadeliti* икав. *nadiliti*) E 182; *nakrkљi*: Ако ли се поноси својом *nakrkљi* долатом S II 163. Биће да значи „набраном“, „плисираном“. У дубровачком *krklo* — набор, руб (в. RJA код *krklo*); *napulati* — нашарати дугмадима: *napulana* *uzda* E 257 LVI (в. шта се каже о овој речи у RJA); *neбудућност* — отсућност: „Falinga“, *veli*, коју она сада чини, ваља да се припише *жensкој* слабости и мојој *neбудућности* P 453 IX; *neuvaran* — непредвиђен, изненадан: *razum* није могућ држати се од једне пригоде *neuvarane* P 359 I; *odleknuti* — ишчезнути, испразнити: *Uzamši* *dakle* *bukaru*... *ele*, *bukare* *polak* *odleкну* E 203; *odvitsvo* — одветништво Pr 583 (54); *poruk* — јемац Pr 590 (71); *postava* — чување: *dade* *jedno* *mloštvo* *gvozdja* на *postavu* P 406; *povrtaљe* — поврће: *kada* *povrtaљe* и *sve* *trave* *uvenu* O 533 (11); *prapula* — ивер, парче, комад: *razbije* (grom) и *posipa* *stećevo* *drvo* *tako* у *prapule*... S II 167*; *promurati* — окупати: *Ali* *poslije* *toga* *moraju* *se* *ovce* *opet* у *friљkoј* *vodi* *promurati*. O 550 (6); *prosića* — бачва: *kad* *nestane* у *prosiћи* *koma* S II 2085; *rabљav* — употребљив, сечење које је за употребу(?): *Od* *trišća*, *iverja* и *drugaчијег* *rabљava* *sićeња* O 502 (4); *rakati* — хркати: ...*morate* *ili* *prevrnuti* *Vaš* *glàs* *ili* *bacati* *se* *kameњem* *ili* *fućkati* *ili* *pak* *rakati* и *kašљati* P 417; *raљe* — чељуст, жвало: *otvori* *raљe* и *pusti* *stakora* *unutra* E 279 VI; *razdropiti* — разгњечити: *razdropi* *ga* *prstom* E 195, O 517 (8); *saga* — мирис, задах (мац. *szag*): пак и *iste* *ovce* *чешући* *se* на *onakвој* *mekаној* *кожи*, *коју* *kroz* *sagu* у *zimно* *doba* *dostanu*... O 502 (4); *sapa* — пара: *kada* *mu* *vinska* *sapa* *izajде* *iz* *glave* E 282 XIII; *skopurati* — свалити, оборити: *Udari* *на* *чапљу* и *ћу* *на* *земљу* *skopura* P 364; *skučiti* — набавити: *neg* *bi* *lagљe* *drvacа* *skućio* S II 1970; *spliskање* — аплауз, ударање руком о руку: и *људе* *на* *smih* и *spliskање* *руку* *dovede* E 343 LIV; *stećevo* *drvo* — усправно дрво: *razbije* (grom) и *posipa* *stećevo* *drvo* S II 167*; *straniti* — чупати: *ne* *da* *joj* *ne* *ktiјаše* *dati*, *nego* *joшter* *poče* *straniti* *od* *ће* (perje) E 296 LII; *štipetak* — уштипак: *štipetak* *od* *silne* *solі* *ili* *kolіko* *se* *moже*

s trima prsti uzeti O 538 (8); *šuknuti* — ударити E 326 XXII; *tibati* se — губити, мењати перје: Jedna vrana... nabra mloštvo jedno pavupova perja, što su oni *tibajući* se od sebe odbacili E 317 II; *tokati* (se) — припадати (тал. tocca a me): a treći (tal) mi se *toka*, zašto sam najviše muke imao i jelina ufatio E 318 III; *trh* — терет (маџ. teher): *trha* S II 3418, *trhaje* (acc. plur.) E 188, *trhaom* E 229 V, *otrhašim*, *pretrhašena* E 313 XCVIII; *triset* — нека игра карата: Мој муџ бише научио prije *lombre*, *triset*... S II 2544; *tuza* — ватруштина (маџ. tűz — ватра): Sunčani trakovi trepte kakono plamen i nika plava *tuza* ваја се по земљи S II 167*; *tuzga* — запара (маџ. tűz — ватра): kroz koga bi (odtušak) она *tuzga* (из штале) i odvišja vrućina mogla напоје... O 504 (7); *tucak* — заробљеник (? — тип.) neg od dobrog starosidioca budu *tucak* i obodvojica S II 2544; *uspreznuti* se — тргнути се: Zirak *uspreznuvši* se od ovoga neobičnoga glasa, upita: „Тко је то?“ P 427 I; *utaman* — узалуд: који бише raspikuće, i који *utaman* трошише његово добро P 368 I; *utvorene* — метаморфоза: bi pisali... kakono kome-dije i *utvorene* Ovidius... S II 62; *uzovnik* — узов NS 625 (34); *viska* — врисак, њиска: како је i tvoja kobila овди оџдrib-nula od same *viske* jednoga hata u Babiloniji E 221—2; *zglied* — пример, углед: који је њу нашим zlim *zgliedom* pogaziti научио Pr 574 (33); *znidi* — срси(?): čak ga *znidi* projdoše P 352; *zaveznuti* — заглибити, потонути: putujući najdoše po nesreći jedno blato go-lemo u kojemu Dikoña *zaveznuvši* ostade (пуски вязнуть, чеш. váz-nouti) P 372 IV; *zvono* — мехур: Nikoji puni vitra i vode na ovčjem želudcu, na bili i crni ġigirica, na rebrih i na drobu napnuti mihurovi zovu se *vodena zvona* O 452 (10); *ždrilovit* — мочваран: One na rečeni način našim ovцама priteće skoti drže se najviše masne trave i *ždrilovite* паše, gdi osobito metilava trava raste... O 544 (11); *žoka* — мука, горка(?) samo da se puste не наџвoka, ја се чудим да му nije *žoka* S II 2035 6; *zaira* — храна (тип.): brašnenici govore *zaira* S II 229.

Радомир Б. Алексић